

Baltijas Sociālo Zinātņu institūts

**ETNISKĀ TOLERANCE UN
LATVIJAS SABIEDRĪBAS
INTEGRĀCIJA**

RĪGA 2004

Pētījums ir tapis ar Sabiedrības integrācijas fonda (SIF) un Eiropas Savienības (ES) finansiālu atbalstu (PHARE LE01.01.01./2-6/25). Pētījumā sniegtie viedokļi nav oficiālā SIF un ES nostāja.

Baltijas Sociālo Zinātņu institūts

Zinātniskā redaktore, pētnieciskās grupas vadītāja: Brigita Zepa

Autori:

Inese Šūpule (Pētījuma apraksts, Pētījuma teorētiskais pamats, Galvenie secinājumi un ieteikumi, Fokusa grupu diskusiju rezultāti)

Līga Krastiņa (Pētījuma teorētiskais pamats, Dziļo interviju rezultāti)

Inguna Peņķe (Aptaujas rezultāti)

Jolanta Krišāne (Fokusa grupu vadīšana un transkribēšana)

Vāka noformējums: Mārtiņš Seleckis

Maketētājs: Mārtiņš Seleckis

© Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2004

Elizabetes iela 65 - 16, Rīga LV-1050, Latvija

Tālr.: 371 7217553

Fakss: 371 7217560

www.bszi.lv

SATURS

PĒTĪJUMA APRAKSTS	4
PĒTĪJUMA MĒRĶI UN UZDEVUMI	4
PĒTĪJUMĀ IZMANTOTĀ METODOLOĢIJA.....	5
PĒTĪJUMA TEORĒTISKAIS PAMATS	6
GALVENIE SECINĀJUMI UN IETEIKUMI	14
I FOKUSA GRUPU DISKUSIJU REZULTĀTI	21
INFORMĀCIJAS IEGUVES UN ANALĪZES METODES APRAKSTS.....	21
SECINĀJUMI.....	23
II DZIĻO INTERVIJU REZULTĀTI	30
INTERVIJU APRAKSTS.....	30
INTERVIJU KOPSAVILKUMS UN ANALĪZE.....	32
SECINĀJUMI.....	45
III APTAUJAS REZULTĀTI	47
APTAUJAS APRAKSTS.....	47
APTAUJAS DATU ANALĪZE.....	51

PĒTĪJUMA APRAKSTS

MĒRKI UN UZDEVUMI

Pētījuma galvenie mērķi ir:

- izpētīt Latvijas sabiedrībā dominējošos aizspriedumus un tolerances pakāpi pret dažādām etniskajām un reliģiskajām grupām;
- noskaidrot ksenofobisko attieksmju veidošanās mehānismus un faktorus, kas nosaka cilvēku toleranci Latvijā.

Pētījuma sākumā tika noteikti divi galvenie izpētes lauki, saistībā ar etnisko toleranci un Latvijas sabiedrības integrāciju:

- 1) Etniskā vai, iespējams, precīzāk lingvistiskā latviešu un krieviski runājošās sabiedrības daļas šķelšanās, kā rezultātā veidojas divas vairāk vai mazāk nošķirtas sabiedrības daļas, paralēli veidojot gan stereotipu, gan etnisko aizspriedumu kopumu.
- 2) Attieksmes un priekšstati par iebraucējiem un ārzemniekiem, kas ilgstoši uzturas Latvijā un ir ar atšķirīgu ārieni un reliģisko piederību. Nepieciešamību pētīt attieksmes un aizspriedumus pret iebraucējiem ar atšķirīgu ārieni un reliģisko piederību noteica plašsaziņas līdzekļos plaši izskanējusi iebraucēju pieredze par negatīvu izturēšanos ādas krāsas atšķirību dēļ (jāatzīmē gan, ka oficiāli nav fiksēta fiziska vardarbība, kuras cēlonis būtu etniski vai rasistiski aizspriedumi).

Pētījuma galveno mērķu sasniegšanai izvirzīti sekojoši uzdevumi:

- Iepazīties ar teorētiskajām pieejām un pētījumiem par etnisko toleranci, aizspriedumiem, rasismu un ksenofobiju, kas veikti citās valstīs, novērtējot, kā līdzšinējo pētījumu pieredze un teorētiskās nostādnes citās valstīs varētu būt noderīgas, veicot pētījumu Latvijā;
- Izmantojot kvalitatīvās metodes (fokusa grupu diskusijas), izpētīt, kādi ir latviešu un krieviski runājošās Latvijas daļas viedokļi gan par otru Latvijā dominējošo grupu (atbilstoši latviešiem vai krieviem jeb krieviski runājošajiem), gan pret etniskajām grupām ar atšķirīgu ārieni un reliģisko piederību. (Kvalitatīvo pētījumu ietvaros liela nozīme tika piešķirta gan tam, kādi viedokļi tika pausti, gan arī tam, kā tie tika formulēti, jo aizspriedumi nereti tiek pausti arī netieši).
- Izmantojot kvalitatīvās metodes (dziļās intervijas), noskaidrot Latvijā dzīvojošo „atšķirīgo” iedzīvotāju saskarsmes pieredzi, to, kā cilvēki ar ārējām vizuālām atšķirībām un atšķirīgu reliģisko piederību, raksturo Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret viņiem ikdienā.
- Izstrādāt pētījuma otrā posma – kvantitatīvo latviešu un krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju aptauju – instrumentāriju (anketas, kartiņas, instrukcijas intervētājiem).

- › IZANALIZĒT aptaujās iegūtos datus, konfrontējot tos ar fokusa grupu diskusiju un dziļo interviju rezultātiem. Izvērtēt visas pētījumā gūtās atziņas un sniegt analītisku apkopojumu par etnisko toleranci un ksenofobiju Latvijā.

PĒTĪJUMĀ IZMANTOTĀ METODOLOGIJA

Pētījuma ietvaros tika izmantotas gan kvalitatīvās (fokusa grupas, dziļās intervijas), gan kvantitatīvās (aptaujas) pētījuma metodes. Vairāku metožu pielietošana paaugstina pētījuma ticamību un atbilstību, jo kvantitatīvās metodes sniedz ieskatu par dažādu viedokļu un attieksmju jautājumos par etnisko toleranci un ksenofobiju izplatību Latvijā, savukārt kvalitatīvo metožu pielietošana rada pilnīgāku un dziļāku izpratni par cilvēku pieredzi, motīviem, aizspriedumiem un argumentāciju etniskajos jautājumos.

Fokusa grupas:

Lai noskaidrotu iedzīvotāju skatījumu uz jautājumiem, kas skar etniskās attiecības Latvijā, etnisko toleranci un ksenofobiju, tai skaitā etniskos stereotipus un sabiedrisko noskaņojumu, tika veiktas sešas fokusa grupu diskusijas: četras Rīgā, divas - Balvos. Trīs no fokusa grupu diskusijām tika organizētas latviešu valodā, trīs – krievu valodā. Fokusa grupas Rīgā tika organizētas jauniešiem un vidējās un vecākās paaudzes cilvēkiem atsevišķi. Diskusijas dalībnieku rekrutācija tika veikta, pielietojot nejaušības un kvotu atlases principu. Fokusa grupu diskusiju laiks: 2004.gada februāris.

Dziļās intervijas:

Lai izpētītu, kā cilvēki ar ārējām vizuālām atšķirībām un atšķirīgu reliģisko piederību, raksturo savu saskarsmes pieredzi un Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret viņiem ikdienā, tika veiktas desmit dziļās intervijas. Divi no respondentiem bija arābi, divi – afrikāņi, divi no Šrilankas, viens čigāns, viens tatārs, viens azerbaidžānis un viens ķīniešs. Respondenti tika meklēti, sazinoties ar nacionālām kultūras biedrībām Latvijā, kā arī pielietojot „sniega pikas” metodi (nākamo respondentu iesaka jau nointervētais respondents). Dziļo interviju veikšanas laiks: 2004.gada februāris - aprīlis.

Aptaujas:

Lai noskaidrotu etnisko priekšstatu, aizspriedumu un ksenofobijas izplatību, kā arī latviešu un krievu savstarpējās attieksmes, tika veiktas divas paralēlas aptaujas latviešu un krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju vidū. Kopumā tika aptaujāti 1018 respondenti, no kuriem 510 – latvieši un 508 – cittautieši. Aptauju izlases tika veiktas tā, lai būtu nodrošināta reprezentatīva pārstāvniecība gan Latvijā dzīvojošo latviešu, gan Latvijā dzīvojošo cittautiešu vidū. Aptaujas laiks: 2004.gada marts - aprīlis.

PĒTĪJUMA TEORĒTISKAIS PAMATS

Pētījumā gan sagatavošanas, gan analīzes posmā tika izmantoti vairāku etnisko attiecību pētnieku darbi un teorētiskās atziņas. Tādēļ sniedzam īsu kopsavilkumu par katru no teorētiskajām pieejām, kas ir izmantotas rezultātu analīzē un interpretācijā.

Olporta starpgrupu saskarsmes hipotēze

G. Olporta (Allport) starpgrupu kontakta hipotēze, kas pirmo reizi tika aprakstīta 1954.gadā izdotajā darbā „Aizspriedumu daba”,¹ ir viena no visplašāk izplatītākajām koncepcijām etnisko attiecību izpētē. Saskaņā ar šo hipotēzi kontaktēšanās ar citas (etniskās) grupas pārstāvjiem var mazināt aizspriedumus pret šo grupu, jo tādējādi ir iespējas veidot adekvātākus priekšstatus, atklāt līdzības uzskatos un vērtībās, kas savukārt var veicināt pozitīvas attieksmes un attiecības.

Tomēr pozitīva ietekme ir tikai tām saskarsmes situācijām, kurās ir noteikti priekšnosacījumi: vienāds iesaistīto statuss šajā situācijā, kopīgi mērķi, starpgrupu sadarbība, nevis konkurence, normatīvs atbalsts (autoritātes, vadītāji, likumi, tradīcijas). Tātad svarīgi ir, lai saskarsmes pieredze būtu pozitīva.

Kopumā pētījumi visā pasaulē apstiprina Olporta saskarsmes hipotēzi² ne tikai attiecībā uz etniskajām grupām (pat tādos gadījumos, kur kontaktēšanās ir reta un nav pārāk intensīva, piemēram, salīdzinot dzīves vietas attālumu līdz tuvākajam kaimiņam, kas pieder citai etniskai grupai), bet arī citām sociāli atstumtām grupām – veciem cilvēkiem, homoseksuāļiem, garīgi slimiem un cilvēkiem ar īpašām vajadzībām.³

Vēlākie pētījumi, kas balstās uz Olporta saskarsmes hipotēzi, pievienojuši daudzus jaunus priekšnoteikumus, kas nepieciešami, lai veidotos pozitīva attieksme pret citām grupām. Tomass Petigrūvs (Pettigrew, 1998)⁴ kritizē šo tendenci, jo tādējādi arvien vairāk saskarsmes situāciju tiek izslēgtas no pozitīvās ietekmes loka, kaut arī pētījumi lielākoties apliecina saskarsmes lielo nozīmi labvēlīgas attieksmes radīšanā. Autors aicina izvērtēt un nošķirt faktorus, kas ir nepieciešami saskarsmes situācijā, lai veidotos pozitīvas attieksmes, un tos faktorus, kas šo procesu tikai veicina. T.Petigrūvs uzskata, ka jāpievērš lielāka uzmanība attieksmju veidošanās procesam – kā un kāpēc notiek attieksmju maiņa. Viņš uzskata, ka šis process ietver 4 atsevišķus procesus – informācijas ieguve par kādu citu grupu, uzvedības maiņa, emocionālu saišu veidošanās un attieksmes maiņa pret savu grupu.

Liela ietekme uz attieksmi pret citām etniskām grupām var būt draudzībai starp dažādu tautību cilvēkiem (T.Petigrūvs uzskata, ka draudzība var ietvert visus 4 iepriekšminētos attieksmju veidošanās procesus). Uz to norāda arī vairāki pētījumi dažādās Rietumeiropas

¹ Allport G. (1954/ 1979) *The Nature of Prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.

² Verkuyten M., Masson K. (1995). 'New racism', self-esteem, and ethnic relations among minority and majority youth in the Netherlands. *Social Behavior and Personality*, 23(2), 137-154.

Bratt C. (2002). Contact and attitudes between ethnic groups: a survey-based study of adolescents in Norway. *Acta Sociologica*, 45(2), 107-126.

³ Pettigrew T.F. (1998) Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85.

⁴ Ibid.

valstīs, piemēram, pētījums Norvēģijas pusaudžu vidū¹ apstiprināja saistību starp draudzību ar citas etniskās grupas pārstāvjiem un pozitīvu attieksmi pret šo grupu, it īpaši, minoritāšu pārstāvju un zēnu vidū. (Zēniem kopumā bija negatīvāka attieksme pret citām etniskām grupām nekā meitenēm.)

S.C. Raits un viņa kolēģi (Wright et al, 1997²) savā pētījumā secinājuši, ka attieksme pret citām grupām var uzlaboties pat tad, ja kādam ir zināms, ka kāds no tās pašas grupas draudzējas ar citas grupas pārstāvi. Jāuzsver, ka daudzos gadījumos pozitīvās attieksmes tiek vispārinātas arī uz citām grupām.

Vairāki autori uzsvēruši, ka nav iespējams noteikt, vai nomērītās attieksmes ir veidojušās saskarsmes rezultātā, vai arī drīzāk ir saskarsmes cēlonis. Lai to noskaidrotu, būtu nepieciešami longitudināli pētījumi. Izmantojot dažādus pētījumus, T. Petigravs pamato, ka kaut arī aizspriedumu mazināšanai ir liela loma saskarsmes veicināšanā, daudz spēcīgāki ir pretējie procesi – no saskarsmes pie aizspriedumu mazināšanās.

Tāpat arī nav īstas skaidrības par to, kā attieksme pret kādas grupas locekli ietekmē attieksmi pret visu grupu kopumā. Viens no priekšnosacījumiem, lai notiktu šāda vispārināšana, ir sastapto grupas locekļu uzskatīšana par tipiskiem savas grupas pārstāvjiem ('salient categorization strategy'). Tomēr lielākoties kontaktējas tie dažādu grupu pārstāvji, ko vieno kopīgas intereses un vērtības, bet šos cilvēkus citu grupu pārstāvji savukārt parasti neuzskata par tipiskiem savas grupas pārstāvjiem. Tāpēc citi autori (Brewer&Miller, 1984³) iestājas par grupu robežu mazināšanu ('decategorization strategy'), kas balstās uz pieņēmumu, ka starpgrupu saskarsmei vislielākā pozitīvā ietekme ir tad, ja grupas nav ļoti izteiktas.

Saskarsmes ietekmi uz attieksmju veidošanos lielā mērā nosaka indivīdu iepriekšējās attieksmes un pieredze (pētījumi rāda, ka cilvēkiem ar aizspriedumiem parasti nav citu tautību draugu), kā arī sabiedrībā pastāvošās tiesiskās un sociālās normas, kas veicina vai kavē pozitīvu attieksmju veidošanos.⁴

Kaut arī lielākoties pētījumi apstiprinājuši saskarsmes hipotēzi arī attiecībā uz etnisko minoritāšu vidū dominējošajām attieksmēm, daži autori izvirzījuši tēzi, ka minoritāšu attieksmi ar šo teoriju tik labi nevar izskaidrot. Viens no skaidrojumiem balstās uz to, ka vienu un to pašu saskarsmes situāciju minoritātes un majoritātes pārstāvji var uztvert dažādi (piemēram, minoritātes asāk izjūt savu zemāko statusu). Draudzība tiek uzskatīta par izteikti vienlīdzīgu situāciju, kas lielā mērā veicina pozitīvas attieksmes vispārināšanu, tādējādi mazinot aizspriedumus, it īpaši, vairākuma pārstāvju vidū. Tāpēc T.Petigravs ierosina mērīt starpgrupu draudzības potenciālu. Salīdzinot datus no četrām Eiropas valstīm, T. Petigravs secina, ka cilvēki, kam ir draugi no kādas citas sociālās grupas (tautība, kultūra, rase, reliģija vai sociālā šķira), ir mazāk aizspriedumaini. Pie tam draudzībai ir lielāks iespaids uz

¹ Bratt C. (2002). Contact and attitudes between ethnic groups: a survey-based study of adolescents in Norway. *Acta Sociologica*, 45(2), 107-126.

² Wright, S.C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T., Ropp, S.A. (1998) *The extended contact effect: knowledge of cross-group friendships and prejudice*. University of California, Santa Cruz. Unpublished manuscript..

³ Brewer, M.B., Miller, N. (1984) *Beyond the contact hypothesis: theoretical perspectives on desegregation*. Orlando, FL: Academic..

⁴ Pettigrew T.F. (1998) Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85.

aizspriedumainību, nekā aizspriedumu ietekmei uz draudzību. Pozitīvais iespaids no draugiem citās grupās tiek attiecināts arī uz citām grupām, ne tikai uz to, kurai pieder draugs.¹

Forbess (Forbes, 1997)² aicina pievērst uzmanību paradoksam, ka atšķirīgu kultūru indivīdi, iepazīstoties tuvāk, veido pozitīvas attieksmes pret otru, turpretī divu atšķirīgu kultūru grupu saskarsme parasti veicina konfliktu. Forbess uzskata, ka attiecības starp etniskām grupām labāk var analizēt grupu, nevis individuālā līmenī.

Vairākos pētījumos norādīts, ka saskarsme ar dažādu tautību vienaudžiem attīsta jauniešos plurālistisku orientāciju – atvērtību dažādām perspektīvām un spēju tās redzēt, gatavību mainīt savus uzskatus, kā arī pieņemt cilvēkus ar atšķirīgiem uzskatiem.³

Sociālās identitātes teorija

Sociālās identitātes teorija aplūko individuāli psiholoģiskus procesus, lai izskaidrotu attiecības starp dažādām grupām. Galvenā tēze – cilvēkiem ir ļoti svarīgi uzturēt pozitīvu sociālo identitāti, kuras daļa ir arī piederība dažādām grupām. Tāpēc viņi parasti ir labās domās par sevi un grupām, kurām pieder, un tas savukārt lielā mērā ietekmē attiecības ar citām grupām. Ja salīdzinājumā ar citām grupām sava grupa nešķiet labāka un indivīds joprojām ar šo grupu identificējas, viņš meklē veidus, kā uzturēt savas grupas pārākuma izjūtu, piemēram, pastiprināti izrādot uzticību savai grupai, veidojot negatīvu attieksmi pret citām grupām vai diskriminējot tās (Tajfel&Turner1979).⁴

Pašapliecināšanās un pašizpaušme caur piederību kādai grupai uzlabo indivīdu psiholoģisko pašsajūtu. Grupas iemieso indivīdu vienreizīgo identitāti tādās jomās kā reliģija, kultūra, māksla un valoda. Šādas izpaušmes liekas nevainīgas, tomēr attiecības starp grupām var kļūt tik negatīvas, ka kādas grupas lepnums un kultūras vērtības var apdraudēt citus.⁵

Pētnieki norāda, ka kopumā ir novērojama tendence, ka etniskajām minoritātēm ir izteiktāka identitāte ar savu etnisko grupu nekā majoritātei.⁶ Leonardelli&Brewer pētījumā (2001) tika konstatēta pozitīva sakarība minoritāšu pārstāvju vidū starp apmierinātību ar savu grupu un aizspriedumiem pret citām grupām. Savukārt majoritātes pārstāvju vidū tika atklāta negatīva sakarība starp apmierinātību ar savu grupu un aizspriedumiem pret citām grupām.⁷

¹ Mackie D.M., Smith E.R. (1998) Intergroup relations: Insights from a theoretically integrative approach. *Psychological Review*, 105

² Forbes H.D. (1997) *Ethnic conflict: Commerce, culture, and the Contact hypothesis*. New Haven, CT: Yale University Press

³ Engberg M.E., Meader E.W., Hurtado S. (2003) Developing a pluralistic orientation: a comparison of ethnic minority and white college students. Konferenču materiāls, http://www.umich.edu/~divdemo/AERA_Paper2003final.pdf (3.08.2003)

⁴ Tajfel H., Turner J.C. (1979) An integrative theory of intergroup conflict. In W.G. Austin, S. Worchel (Eds.) *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole

⁵ Mackie D.M., Smith E.R. (1998) Intergroup relations: Insights from a theoretically integrative approach. *Psychological Review*, 105

⁶ Bratt C. (2002). Contact and attitudes between ethnic groups: a survey-based study of adolescents in Norway. *Acta Sociologica*, 45(2), 107-126.

⁷ Leonardelli G.J., Brewer M.B. (2001) Minority and majority discrimination: when and why. *Journal of Experimental Social Psychology*, 37

Subjektīvās neskaidrības redukcijas teorētiskās pieejas pārstāvji (Hogg 2000, Hogg&Abrams 1993)¹ norāda, ka cilvēki tiecas mazināt savu nenoteiktību, un viens no veidiem, kā to izdarīt, ir identificēties ar sociālām grupām, kas dod skaidrus uzvedības priekšstatus.

Savukārt sociālās dominēšanas teorija (Sidanius&Pratto 1999)² ir balstīta uz ideju, ka sabiedrībā ir ideoloģijas, kas vai nu veicina vai mazina dažādu grupu hierarhiju. Arī indivīdi ne vienādā mērā akceptē šīs atšķirīgās ideoloģijas (cilvēkiem ir atšķirīgi izteikta orientācija uz sociālo ietekmi). Indivīdi ar izteiktu dominēšanas orientāciju cenšas veicināt grupu hierarhiju un savas grupas ietekmi uz citām grupām. Saskaņā ar šo pieeju vīriešiem dominēšanas orientācija ir spēcīgāk izteikta, kas ļauj izskaidrot arī to, ka vīrieši kopumā ir aizspriedumaināki nekā sievietes.

Grupu pozīcijas modeļa koncepcijas autors psihologs H. Blumers (Blumer, 1958)³ uzskata, ka aizspriedumi balstās uz priekšstatiem par grupas stāvokli attiecībā pret citām grupām. Dominējošās grupas locekļi izjūt pārākumu un uzskata, ka citas grupas ir pilnīgi atšķirīgas un svešas un ka tām nepienākas noteiktas tiesības, statusi un resursi. Nereti dominējošā grupa jūtas apdraudēta, jo citas grupas tiecas samazināt dominējošās grupas privilēģijas. Šīs pieejas pamatā ir pieņēmums, ka dominējošās grupas dalībnieki nošķir sevi no citām grupām. H. Blumers uzskata, ka aizspriedumus lielākoties veido dominējošās grupas izjūta par tai piederīgajām privilēģijām uz dažādiem ierobežotiem un sociāli augstu vērtētiem resursiem un labumiem (piemēram, zeme, īpašums, darbs, uzņēmējdarbība, politiskā lēmumu pieņemšana, izglītības iestādes, atpūtas un izklaides resursi, kā arī dažādas prestižas pozīcijas un privātā sfēra). Ja dominējošā grupa jūtas apdraudēta savās 'dabiskajās' tiesībās, tā uzskata, ka tās statuss, vara un izdzīvošana ir briesmās. Savukārt no bailēm un aizvainojuma veidojas vispārīgi aizspriedumi pret citu tautību cilvēkiem.

Grupu konfliktu teorija

Grupu konfliktu teorijas pamatā ir doma, ka aizspriedumi un diskriminācija balstās uz interešu konfliktiem starp grupām (LeVine&Campbell, 1972).⁴ Attieksme pret citām grupām un uzvedība atspoguļo grupu intereses un ir lielā mērā atkarīga no grupu mērķiem un iespējām tos savienot. Tātad konflikti starp grupām balstās uz konkurenci par ierobežotiem resursiem. Nereti dominē uzskats, ka citas grupas ieguvums nozīmē zaudējumu savai grupai (zero-sum relationship). Dažas no reālistiskās grupu konflikta teorijas tēzēm:

¹ Hogg M.A. (2000) Subjective uncertainty reduction through self-categorization: a motivational theory of social identity processes and group phenomena. In *European Review of Social Psychology*, ed. W.Stroebe, M. Hewstone, 11. Chichester, UK: Willey

Hogg M.A., Abrams D. (1993) Towards a single-process uncertainty-reduction model of social motivation in groups. In *Group Motivation: Social Psychological Perspectives*, ed. M.A. Hogg, D. Abrams. New York: Harvester Wheatsheaf

² Sidanius J., Pratto F. (1999) Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression. New York: Cambridge University Press

³ Blumer H. (1958) Race prejudice as a sense of group position. *Pacific Sociological Review*, 1

⁴ LeVine R.A., Campbell D.T. (1972) Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behaviour. New York: Willey

- 1) starpgrupu draudi un konflikti palielinās līdz ar pieaugošu izjūtu, ka pastāv konkurence par resursiem;
- 2) jo lielāki ir draudi un konflikts starp grupām, jo vairāk tiek pausts naidīgums, kas it kā attaisno konfliktu un sliktu izturēšanos,
- 3) ja pastāv konkurence par resursiem, saskarsme starp grupām drīzāk veicina naidīgumu.

Šīs tēzes ir guvušas apstiprinājumu daudzos pētījumos. Jāatzīmē, ka svarīgāk par to, vai konkurence par resursiem patiešām pastāv, ir tas, cik lielā mērā cilvēki šo konkurenci izjūt. Pie tam starpgrupu konflikti lielākoties pastāv grupu, nevis indivīdu līmenī.

Balstoties uz pētījumiem, kas veikti reālistiskās grupu konflikta teorijas ietvaros, V. M. Esesa (Esses, 1998)¹ izstrādājusi grupu konflikta pielietojamo (instrumentālo) modeli. Saskaņā ar šo modeli ierobežoti resursi un potenciāli konkurējošās ārējās grupas īpatnības kopā rada iespaidu par grupu konkurenci attiecībā par resursiem. Šis iespaids savukārt izraisa mēģinājumus dažādos veidos atbrīvoties no konkurences avota.

Ne visas grupas vienādā mērā tiek uztvertas kā konkurentes cīņā par resursiem. Visbiežāk tās ir grupas, kurām piemīt kādas īpaši raksturīgas iezīmes, kas nepiemīt konkurenci izjūtošajai grupai. Liela nozīme var būt arī grupas lielumam, atšķirīgam izskatam un uzvedībai. Tomēr potenciālajiem konkurentiem ir līdzīgas intereses attiecībā uz ierobežotajiem resursiem un arī līdzīgas iespējas tos iegūt. Esesa izvirza tēzi, ka attiecībā uz resursu iegūšanai svarīgiem faktoriem (piemēram, prasmēm) par konkurentu drīzāk tiek uzskatītas līdzīgas grupas, turpretī attiecībā uz mazāk svarīgiem faktoriem (piemēram, tautība) par konkurentu drīzāk tiek uzskatītas atšķirīgas grupas.

Sociālā distance un stereotipi

Nozīmīgs etnisko attiecību parametrs ir sociālā distance. Tās mērīšanai tiks izmantota Bogardusa skala, kas ir uzskatāma par klasisku instruments attieksmju mērīšanai pret dažādām etniskajām grupām. Saskaņā ar Hagendorna un Kleinpeninga (Hagendoorn & Kleinpenning, 1991)², kā arī citu pētnieku vērtējumu sociālās distances skala ir piemērota, lai novērtētu negatīvās attieksmes, kas veicina cilvēku noslēgšanos un norobežošanos no citām etniskajām grupām.

Jēdzieni „stereotips” un „aizspriedums” ikdienā bieži vien tiek lietoti kā sinonīmi. Tomēr sociālo zinātņu un psiholoģijas literatūrā stereotipi tiek nošķirti no aizspriedumiem, proti, stereotipi ir uztveres veids, aizspriedumi – vērtējums; un tie ir savstarpēji saistīti. Stereotipi ietver dažādas īpašības jeb pazīmes, kuras pēc kādas grupas uzskatiem piemīt kādai citai grupai. Šīs pazīmes var attiekties gan uz fiziskām īpatnībām, gan uzskatiem, gan sociālām lomām. Aizspriedumi tiek definēti kā kādas sociālas grupas un tās dalībnieku pozitīvs vai negatīvs vērtējums. Parasti tiek uzskatīts, ka pieņēmumi par kādai grupai

¹ Esses V.M. (1998) Intergroup competition and attitudes toward immigrants and immigration: an instrumental model of group conflict. *Journal of Social Issues*. Winter

² Hagendoorn L., Kleinpenning G. (1991) The contribution of domain specific stereotypes to ethnic distance. *British Journal of Social Psychology*. 30. 63-78.

raksturīgajām iezīmēm nosaka to, cik simpātiska tā šķiet, tādējādi veicinot arī labvēlīgu vai nelabvēlīgu attieksmi šo grupu.¹

Jāpiezīmē, ka ir autori, kas uzsver, ka ja kāds pozitīvi domā par savu grupu, tas nenozīmē, ka viņš domā slikti par citu grupu pārstāvjiem (Driedger&Clifton, 1984).² Tolerantie cilvēki arī apzinās stereotipus, bet apzināti cenšas tos neizmantot (Devine, 1989).³ Stereotipi cilvēkiem palīdz tajos gadījumos, kad trūkst informācijas, un tiek atnesti, kad realitāte izrādās citāda. Daudzi autori negatīvo attieksmi pret citām rasēm skaidro ar psiholoģisko vēlmi dot priekšroku pazīstamajam.⁴

Personības iezīmes un etniskā tolerance

Personības īpašību un etniskās tolerances saistības izpēte lielā mērā aizsākās ar T.Adorno vadīto pētījumu "Autoritārā personība" (1950)⁵, kurā tika meklētas individuālas pazīmes, kas norāda uz iespējami fašistisku personību. Kaut arī šī pieeja vēlāk tikusi kritizēta, pētījumi daļēji apstiprinājuši tajā izvirzītās hipotēzes par frustrācijas saistību ar agresiju. Vēlākie pētījumi parāda, ka ar autoritārismu saistās tādas personības iezīmes kā konformisms un tradīciju cienīšana, pakļāvība autoritātēm, agresivitāte un izteikta nepatika pret nenoteiktību, neskaidrību (Duckitt 1992, Sidanius 1993).⁶

Arī dogmatiska domāšana teorētiskajā literatūrā tiek aplūkota kā viens no faktoriem, kas ietekmē cilvēku iecietību, jo dogmatiskiem raksturīga noliedzoša attieksme pret atšķirīgiem viedokļiem un plurālistiskas domāšanas trūkums.⁷

Daudzos pētījumos parādīta saistība starp aizspriedumiem un cilvēka pašapziņu. Zema pašcieņa sekmē negatīvu attieksmi pret minoritātēm. Tādējādi aizspriedumi apmierina personību noteiktas vajadzības.

¹ Mackie D.M., Smith E.R. (1998) Intergroup relations: Insights from a theoretically integrative approach. *Psychological Review*, 105

² Driedger L., Clifton R.A. (1984) Ethnic stereotypes: Images of ethnocentrism, reciprocity or dissimilarity? *Canadian Review of Sociology&Anthropology*, 21

³ Devine P.G. (1989) Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality&Social Psychology*, 56

⁴ Ray J.J. Do we stereotype stereotyping? Stereotyping and racism. <http://members.optusnet.com.au/~jonjayray/stereo.html> (3.02.2004)

⁵ Adorno T.W., Frenkel-Brunswik E., Levinson D.J., Sanford R.N. (1950) *The authoritarian personality*. New York: Harper

⁶ Duckitt J. (1992) *The social psychology of racism*. London: Praeger

Sidanius J. (1993) The psychology of group conflict and dynamics of oppression: A social dominance perspective. In S. Iyengar and W.J.McGuire (Eds.) *Explorations in political psychology*. Durham, INC: Duke University Press

⁷ Gibson, J.L., Duch, R.M. (1992). Anti-Semitic Attitudes of the Mass public: Estimates and Explanations based on a Survey of the Moscow Oblast. *Public Opinion Quarterly*, Vol.56:1-28.

Kritiskā diskursa analīze kā instruments etnisko attiecību un rasisma pētīšanai

Kritiskā diskursa analīze šī pētījuma ietvaros tika izmantota fokusa grupu rezultātu analīzē.

Kritiskā diskursa analīze (KDA) ir analītiskā diskursa pētījuma tips, par kura galvenajiem pārstāvjiem tiek uzskatīti Teuns Van Deiks (Teun Van Dijk), Ruta Vodaka (Ruth Wodak), Normans Ferklafs (Normans Fairclough) un citi. Šīs pieejas aizsākumi ir vērojami 20. gadsimta 80-tajos gados, un kopš tā laika tā ir kļuvusi par vienu no nozīmīgākajām pieejām diskursa analīzē.

Viens no sociālās dzīves aspektiem, kura pētīšanai plaši tiek pielietota kritiskās diskursa analīzes metode, ir etniskie aizspriedumi, imigrācijas jautājumi un rasisms.

Šīs pieejas pamatā ir tēze, ka etniskie aizspriedumi un rasisms tiek nemitīgi reproducēti, atkārtojot noteiktas sociālās darbības jeb prakses, un, jo īpaši, dominējošā diskursa rezultātā. Pamatuzdevumi kritiskās diskursa analīzes ietvaros ir atklāt, kā diskursi reproducē pastāvošās dominēšanas un sociālās nevienlīdzības sistēmas.¹

Viens no nozīmīgākajiem KDA pieejas autoriem ir Van Dijks (Teun A. Van Dijk), kurš kopā ar R. Vodaku (Ruth Wodak) ir īpaši specializējies rasisma izpētē, un savā analīzē viņš rasismu aplūko kā kompleksu sociālās nevienlīdzības sistēmu, kuru veido sekojoši komponenti:

- 1) Ideoloģiski balstīta grupu sociālā reprezentācija (arī vienai grupai par otru);
- 2) Grupas locekļu mentālie modeļi (priekšstati) par „etniskajiem notikumiem” – uz aizspriedumiem balstīta situācijas definēšana;
- 3) Ikdienas diskriminējošais diskurss un citas sociālās prakses;
- 4) Institucionālās un organizatoriskās struktūras un aktivitātes;
- 5) Varas attiecības starp dominējošajiem „baltajiem” un etniskās minoritātes grupām.

Raksturojot pirmo komponenti – ideoloģiski balstīto grupu sociālo reprezentāciju, Van Dijks norāda uz sekojošām kategorijām sociālās reprezentācijas raksturošanai:

- (a) Piederības grupai afišēšana: piemērs: „Mēs, baltie,” „Mēs, dāņi,” „Mēs, latvieši”.
- (b) Aktivitātes: piemērs: negatīvas runas par minoritātēm, diskriminācija, diferencēšana, izstumšana, utt.
- (c) Mērķi: „Viņiem ir jābūt atsevišķi”.
- (d) Vērtības: piemēram, savas grupas prioritātes un „tīrības” nodrošināšana;
- (e) Pozīcija: pārākums un dominēšana pār citiem;
- (f) Resursi: „mūsu” teritorija, tauta, priekšrocības sociālo pakalpojumu, palīdzības saņemšanā.

Van Dijks savas pieejas ietvaros norāda uz veidu, kā noteiktas interakciju pragmātiskās, semantiskās un stilistiskās stratēģijas var izcelt vai atlasīt pozitīvu informāciju par „Mums” un negatīvu informāciju par „Viņiem”, vai arī izvairīties no negatīvas informācijas par „Mums” un pozitīvas informācijas par „Viņiem”.²

¹ [Ideologies, racism, discourse: Debates on immigration and ethnic issues](#). In: Jessica ter Wal & Maykel Verkuyten (Eds.), *Comparative perspectives on racism*. (pp. 91-116). Aldershot etc.: Ashgate, 2000.

² [Ideology and discourse. A multidisciplinary introduction](#). English version of an internet course for the Universitat Oberta de Catalunya (UOC). July 2000. In: <http://www.discourse-in-society.org/teun.html>

Van Dijks īpaši analizē dažādus diskursa struktūras līmeņus, sākot ar intonāciju, sintaksi, metaforu lietojumu, beidzot ar argumentāciju, pieņēmumiem, ko runātāji izmanto, un tēmu atlasī.

Analizējot tipiskās kādai ideoloģijai raksturīgās diskursa stratēģijas, van Dijks, pirmkārt, norāda uz tendenci veidot pozitīvu paštēlu jeb paš-prezentāciju un negatīvu citu grupu prezentāciju. Šādas iezīmes diskursa ietvaros norāda uz aplūkojamo grupu konfliktu, kā arī atklāj veidu, kā mēs runājam par sevi un citiem.

Diskursu ietvaros būtiska nozīme ir arī tēmu reprezentēšanai, proti, diskursa ietvaros nozīmīgākās informācijas atlasīšanai un izcelšanai. Šo tēmu apzīmēšanai Van Dijks lieto apzīmējumu „propozīcija”.

Tā kā diskursa radīšana ir balstīta uz cilvēku mentālajiem modeļiem par noteiktiem notikumiem, sarunā bieži vien tiek pausta tikai daļa informācijas, ko satur šis modelis. Trūkstošā informācija informācijas saņēmējiem parasti ir zināma, jo vai nu tā ir ietverta noteiktajā diskursā vai arī balstās plašākā sociāli-kulturālajā kontekstā. Visa veida spriedumus, kas ir ietverti noteiktajā mentālajā modelī, bet neparādās diskursā, Van Dijks sauc par „ietverto” diskursa nozīmi.

Savā analizē Van Dijks norāda uz tipiskām frāzēm – „noliegumiem”, kādas izmanto rasistiskos, kā arī cita veida diskursos, kas saistīti ar ksenofobiskām, ideoloģiski ievirzītām attieksmēm. Visbiežāk lietotais „nolieguma” veids ir „šķietamais noliegums” („apparent denial”). Piemērs: „Man nav nekas pret X, bet...”. Šāda tipa izteikumos tikai pirmajā daļā ir noliegta negatīvā attieksme, bet otrajā teikuma daļā ir ļoti negatīvas lietas par citiem. Van Dijks šādu tekstu skaidro kā izteikuma autora vēlmi veidot pozitīvu paš-prezentāciju - lai klausītājiem nerastos priekšstats, ka runātājs ir rasists vai ļoti aizspriedumains.

Citi „nolieguma” veidi tiek aprakstīti šādi:

- ▶ Šķietamais pieļāvums („apparent concession”): „Viņi var būt ļoti gudri, bet...”;
- ▶ Šķietamā empātija („apparent empathy”): „Varbūt viņiem bija problēmas, bet...”;
- ▶ Šķietamā atvainošanās („apparent apology”): „Atvainojiet mani, bet ...”;
- ▶ Šķietamās pūles („apparent effort”): „Mēs darām visu, ko varam, bet...”;
- ▶ Pārņemšana („transfer”): „Man nav problēmas ar viņiem, bet mani klienti...”;
- ▶ Apgriezta pieeja, upuru vainošana („reversal, blaming the victim”): „Nevis mēs viņus diskriminējam, bet viņi mūs!”.

Saskaņā ar Van Dijku visi šie „noliegumi” ietver pozitīvu sevis prezentāciju, un negatīvu otras grupas prezentāciju.¹

¹ Van Dijk, T.A., Ting-Toomey, S., Smitherman, G. And Troutman, D. (1997) *Discourse, Ethnicity, Culture and Racism*, in T.A. van Dijk (ed.) *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, Vol. 2, pp. 144-180. London: Sage.

GALVENIE SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

Galvenie secinājumi ir veidoti, analizējot un apkopojot teorētiskās atziņas ar pētījuma gaitā - gan fokusa grupās, gan dziļajās intervijās, gan reprezentatīvās aptaujās – gūtajiem secinājumiem.

Tolerance un apdraudētības sajūta

Pētījuma rezultāti parāda, ka apdraudētības sajūta ir viens no galvenajiem etnisko attiecību saspīlējuma un neiecietības avotiem. Latviešiem raksturīga apdraudētības sajūta, jo latvieši savā valstī pagaidām nejutās kā vairākums jeb majoritāte. Izmantojot igauņu sociologu izstrādāto koncepciju un līdzības Latvijas un Igaunijas sabiedrību attīstībā un etniskajā sastāvā, var teikt, ka latvieši jūtas kā apdraudētā majoritāte¹.

Savukārt krievi un krieviski runājošā Latvijas iedzīvotāju daļa nav uzskatāma par tipisku minoritāti, jo, pirmkārt, viņi veido lielu sabiedrības daļu (37% Latvijas iedzīvotāju dzimtā valoda ir krievu valoda²), otrkārt, krievu valoda lielā daļā dzīves sfēru ir pašpietiekama, un latviešu valodas zināšanas nav nepieciešamas, treškārt, krieviski runājošā Latvijas iedzīvotāju daļa ir pieradusi pie krievu valodas privilēģētā statusa, kāds bija PSRS pastāvēšanas laikā.

Latviešu vidū apdraudētības sajūtu vēl pastiprina psiholoģiskā nedrošība, zems pašvērtējums un pašapziņas trūkums, kas saglabājies no Padomju Savienības laikiem (fokusa grupu rezultāti). Analizējot latviešu attieksmes un sociālās identitātes īpatnības, redzams, ka latviešu attieksmes, salīdzinot ar krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju daļu, daudzos gadījumos ir līdzīgākas minoritāšu nostādņēm. Piemēram, salīdzinot ar krieviem, latviešiem ir izteiktāka identitāte ar savu etnisko grupu, latvieši ir noslēgtāki un mazāk kontaktējas ar citu tautību pārstāvjiem, un latvieši jūtas vairāk apdraudēti. Savukārt, krieviski runājošajai Latvijas iedzīvotāju daļai raksturīgas majoritātes īpašības: atvērtība pret citiem un kontaktēšanās ar citu tautību pārstāvjiem.³

Tomēr jāatzīmē, ka pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Latvijā īstenotā valodas politika ierobežo krievu valodas, kas kādreiz bija dominējošā, privilēģijas un nozīmi sabiedrības dzīvē. Līdz ar to krieviski runājošā iedzīvotāju daļa saskaņā ar H.Blumera⁴ koncepciju jūtas apdraudēta viņu „dabiskajās” tiesībās.

Sabiedrības divu lielāko grupu konkurēšana valodas hierarhijas laukā ir viens no pamatkonfliktiem latviešu un krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju starpā, jo abas grupas jūtas apdraudētas. Ja latvieši pārliecinoši atbalsta krievu valodas ierobežošanas politiku (77% latviešu ir pret krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanu, un 76%

¹ Kalmus, Veronika (2003) “Is interethnic integration possible in Estonia? Ethno-political discourse of two ethnic groups”. In: *Discourse & Society*. Vol. 14 (6): 667-697. Sage Publications: London.

² Salīdzinošs pētījums par Latvijas iedzīvotāju valodu lietošanas, zināšanu un valodu vides īpatnībām (1996 – 2004). Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2003.gada dati.

³ Hewstone M. (2002). Intergroup bias (social prejudice). *Annual Review of Psychology*

⁴ Blumer H. (1958) Race prejudice as a sense of group position. *Pacific Sociological Review*, 1

latviešu atbalsta pāreju no 1.septembra uz 60% mācībām latviešu valodā), tad krieviski runājošā sabiedrības daļa ir tieši pretējās domās (84% cittautiešu ir par krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanu, un 68% neatbalsta pāreju no 1.septembra uz 60% mācībām latviešu valodā).

Nemot vērā, ka izglītība ir viens no galvenajiem resursiem, viedokļu konflikts attiecībā par to uzskatāms par ievērojamu etniskās netolerances palielināšanās nosacījumu gan no latviešu, gan cittautiešu puses.

Sociālo grupu konkurēšana savā starpā un apdraudētības sajūta nosaka latviešu un cittautiešu attieksmes un vēlmi norobežoties. Kā liecina kvantitatīvās aptaujas dati, latvieši ir mazāk atvērti etniskiem kontaktiem nekā cittautieši: atbilstoši izveidotajam norobežošanās – atvērtības indeksam kopumā 48% latviešu un 17% citu tautību pārstāvjiem raksturīgas norobežošanās iezīmes.

Galvenās atšķirības latviešu un cittautiešu norobežošanās – atvērtības indeksa rādītājos rada atšķirīgās attieksmes pret šādiem izteikumiem: *‘Es negribētu, lai Latvijā sāk dzīvot daudz cilvēku no citām valstīm’*; *‘Citu tautību cilvēki ar atšķirīgām tradīcijām nevar būt īsti Latvijas iedzīvotāji, pat tad, ja viņi šeit dzīvo daudzus gadus’*; *‘Būtu labāk, ja katras tautības cilvēki dzīvotu savā valstī’*. Latviešu piesardzīgo attieksmi pret ieceļotājiem un vēlmi, lai katras tautības cilvēki dzīvotu tieši savā valstī, lielā mērā var skaidrot ar viņu apdraudētības sajūtu un PSRS migrācijas politikas radītajām sekām Latvijas iedzīvotāju etniskajā sastāvā un latviešu attieksmēs.

Tolerances mērījumi liecina, ka gan latviešu, gan cittautiešu vidū vērojama augsta etniskā tolerance, ja to aplūkojam vispārēju priekšstatu līmenī. Piemēram, gan latviešu, gan cittautiešu vidū liels skaits respondentu piekrīt izteikumam *‘Ir jāciena visu Latvijas iedzīvotāju nacionālā kultūra, reliģija un paražas, pat ja tās ir ļoti atšķirīgas no mūsējām’* (latvieši – 93%, cittautieši – 97%).

Taču, ja attieksmes fokusējam uz kādu konkrētu situāciju vai darbību etnisko jautājumu sakarā, varam ieraudzīt atšķirības starp latviešu un cittautiešu nostāju, piemēram, latviešu vidū ir salīdzinoši mazāk to, kas piekrīt, ka valstij būtu jāatbalsta dažādu tautību kultūras un paražu saglabāšana Latvijā (latvieši – 67%, cittautieši – 94%), un to, kuriem patīk, ka Latvijā dzīvo tik daudz dažādu tautību cilvēki ar atšķirīgām kultūrām (latvieši – 49%, cittautieši – 78%), bet vairāk ir to, kas uzskata, ka dažādu tautību cilvēkiem vajadzētu dzīvot atsevišķi (latvieši – 29%, cittautieši – 10%).

Šīs atšķirības varam izskaidrot ar latviešu vidū visai izplatīto etnisko norobežošanos, no vienas puses, un cittautiešu atvērtību saskarsmei ar citu etnisko grupu piederīgajiem, no otras puses.

Taču, ja jautājumi skar citu valstu cilvēku (bagātu vai trūcīgu) ieplūšanu Latvijā, savos uzskatos latvieši un cittautieši kļūst solidāri, nostājoties pret ‘citiem’ – cilvēkiem no mazāk attīstītām valstīm, kā arī zemes pircējiem no ārzemēm. Šajā

gadījumā visus Latvijas iedzīvotājus vieno bažas, ka citas grupas ieguvums varētu nest zaudējumu savai grupai (LeVine&Campbell, 1972).¹

Kopumā var teikt, ka Latvijas iedzīvotāju attieksmēm un uzvedībai dažkārt piemīt rasistiskas iezīmes un tās izpaužas slēptā veidā - nevis kā izteikti negatīva izturēšanās, bet kā pozitīvas, labvēlīgas attieksmes trūkums, piemēram, neviennozīmīgā situācijā netiks sniegta palīdzība, vai arī kā pašsaprotama tiek pieņemta jebkura negatīva informācija par kādu etnisku grupu. Tāpat liela nozīme ir, t.s., “jaunajam rasismam”², kura pamatā ir uzskats, ka atsevišķu tautu kultūra un dzīvesveids ir pārāk atšķirīgi, un tāpēc nav savienojami vienā sabiedrībā. Par spīti Latvijas multietniskajai realitātei daudzu gadu garumā, daudzu cilvēku priekšstatos vēl joprojām kulturāli homogēna sabiedrība tiek uzskatīta par normu un ideālu, uz ko tiek ties. Šāds uzskats lielā mērā traucē pieņemt citu tautību cilvēkus, it īpaši, ja viņi ir vizuāli atšķirīgi un vēlas dzīvot Latvijā.

Tolerance un sociālo kontaktu biežums

Gan attiecībā uz etniskajiem aizspriedumiem starp latviešiem un krieviem, gan starp Latvijas tradicionālajām etniskajām grupām un citu vizuāli atšķirīgu tautību pārstāvjiem, apstiprinās Olporta izvirzītā starpgrupu kontakta hipotēze (Allport, 1954/1979)³. Proti, tajos gadījumos, kad starp atšķirīgu tautību pārstāvjiem ir ciešas emocionālas saites (draudzība, laulība), attieksmes pret kontaktēšanos un saskarsmi ir ievērojami pozitīvākas, jo kontaktēšanās ar citas grupas pārstāvjiem mazina aizspriedumus pret šo grupu (ar nosacījumu, ka šis kontakts ir pozitīvs).

Jāpiebilst, ka tieši tiem latviešiem, kuriem jau ir ciešs kontakts ar citu tautību pārstāvjiem (Kontaktu indekss), saskarsme ar dažādu tautību cilvēkiem šķiet patīkama. Cittautiešu vidū šāda sakarība nav novērojama - neatkarīgi no tā, cik biežs vai rets ir cittautiešu kontakts ar citu tautību pārstāvjiem, viņiem saskarsme ar dažādu tautību cilvēkiem šķiet patīkama. Var secināt, ka tieši latviešu tautības cilvēkiem saskarsmes biežums ar citu tautību pārstāvjiem ir būtisks nosacījums, lai veidotos simpātijas un pozitīva saskarsme ar citu tautību pārstāvjiem.

Tolerance un sociālā distance

Lai noskaidrotu latviešu un cittautiešu attieksmi pret dažādu tautību cilvēkiem un izpētītu sociālo distanci starp konkrēto mērķa grupu un citas tautības pārstāvjiem, tika izmantota Bogardusa skala. Šādas skalas izmantošana paredz, ka respondentam ir jānorāda sociālās distances pakāpe, kādu respondents vēlētos saglabāt starp sevi un norādīto etnisko grupu.

Pētījuma rezultāti atklāj, ka latviešu attieksme pret krievu tautības pārstāvjiem ir atturīgāka nekā krievu un cittautiešu attieksme pret latviešiem. Latviešu vidū 21% cilvēku pieļauj tuvu radniecību ar krievu tautības cilvēkiem, bet no cittautiešu

¹ LeVine R.A., Campbell D.T. (1972) *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behaviour*. New York: Willey.

² Barker M. (1981). *The New Racism*. London: Junction Books.

³ Allport G. (1954/ 1979) *The Nature of Prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.

pārstāvjiem tik ciešu kontaktu pieļauj 53% respondentu. Tomēr kopumā, salīdzinot ar citām pētījumā iekļautajām grupām, latviešu un cittautiešu sociālā distance, kā arī sociālā distance ar igauņiem un lietuviešiem ir vērtējama kā neliela.

Gan latviešiem, gan cittautiešiem negatīvas attieksmes ir pret vienām un tām pašām etniskajām un reliģiskajām grupām. Pirmkārt, tās ir iedzīvotāju grupas, kas Latvijā ir maz pazīstamas (piemēram, afrikāņi, ķīnieši), otrkārt, attiecībā pret tām plašsaziņas līdzekļos ir daudz negatīvas informācijas (piemēram, musulmaņu saistība ar terorismu, kurdu saistība ar bēgļiem un patvēruma meklētājiem Latvijā), treškārt, attiecībā pret tām sabiedrībā jau vēsturiski (kopš padomju laikiem) ir izveidojies daudz negatīvu stereotipu (piemēram, kaukāzieši).

Etniskā tolerance un iecietība pret citādajiem

Attiecībā uz iecietību pret citādajiem latviešu un cittautiešu vidū nav vērojamas būtiskas atšķirības: 38% latviešu un 37% cittautiešu norāda, ka viņi nevēlētos dzīvot kaimiņos ar homoseksuāļiem; 59% latviešu un 55% cittautiešu ir negatīva attieksme pret netradicionālajām reliģiskajām organizācijām Latvijā (piemēram, Krišnas apziņas biedrību, Jehovas lieciniekiem un citām).

Tas, ka trešā daļa aptaujāto, gan latvieši, gan cittautieši, nevēlētos kaimiņos homoseksuālistus un cilvēkus, kas slimo ar AIDS, liecina, ka aizspriedumi un neiecietība Latvijas sabiedrībā ir visai izplatīta parādība. Taču, ja salīdzinām to ar citām Eiropas valstīm¹, izrādās, ka vienīgi Skandināvijas valstu iedzīvotāji atšķiras ar augstāku toleranci pret minētajām grupām. Pārējās Eiropas valstīs neiecietība un aizspriedumi kopumā nav mazāk izplatīti kā Latvijā.

Kopumā pētījuma rezultāti ļauj izdarīt secinājumu, ka tie, kas ir atvērtāki pret citām etniskajām grupām, ir tolerantāki arī pret citādajiem, piemēram, homoseksuāļiem, netradicionālo reliģiju pārstāvjiem un citiem.

Tolerance un uzticēšanās

Pētījuma rezultāti parāda, ka spēja uzticēties cilvēkiem ir saistīta ar viņu atvērtības pakāpi pret citas tautības cilvēkiem, kā arī ar kontaktēšanās biežumu ar citu tautību pārstāvjiem – jo cilvēks ir atvērtāks un viņam ciešāki kontakti ar citas tautības pārstāvjiem, jo lielāka uzticēšanās citiem cilvēkiem. Kopumā 74% latviešu un 68% cittautiešu uzskata, ka saskarsmē ar cilvēkiem ir jābūt piesardzīgam.

Tolerance un dogmatisms

Dogmatiska domāšana teorētiskajā literatūrā tiek aplūkota kā viens no faktoriem, kas ietekmē cilvēku iecietību, jo dogmatiskiem raksturīga noliedzoša attieksme pret atšķirīgiem viedokļiem un plurālistiskas domāšanas trūkums.² Pētījuma rezultāti

¹ Loek H. (2001) *The European Values Study: A third Wave*. Tilburg University.

² Gibson, J.L. and R.M. Duch (1992). "Anti-Semitic Attitudes in the Mass Public: Estimates and Explanations Based on a Survey of the Moscow Oblast", *Public Opinion Quarterly*, Vol. 56, pp. 1-28.

parāda, ka daudziem latviešiem un cittautiešiem ir raksturīgi pasauli uzlūkot melnbaltās krāsās, dzīvojot pārliecībā, ka patiesība ir tikai viena, un tikai aptuveni ceturtdaļa kā latviešu, tā cittautiešu savā domāšanā ir brīvi un atvērti. Tas nozīmē, ka abās aplūkojamajās grupās - gan latviešu, gan cittautiešu vidū – domāšanas veida īpatnības var kalpot kā riska faktors etnisku stereotipu atražošanai un etniskai neiecietībai.

Tolerance un pozitīva sociālā identitāte

Saskaņā ar sociālās identitātes teorijām cilvēkiem ir ļoti svarīgi uzturēt pozitīvu sociālo identitāti, kas savukārt var ietekmēt attiecības ar citām grupām gan pozitīvi, gan negatīvi. Pētījuma ietvaros izveidotais 'pozitīvās sociālās identitātes'¹ indekss atklāj, ka vēlme izcelt un uzturēt pozitīvu sociālo identitāti pret Latvijas valsti biežāk sastopama pie latviešiem, salīdzinot ar cittautiešiem. Latviešu vidū 'pozitīvā sociālā identitāte' pret valsti biežāk raksturīga ir gados vecākiem cilvēkiem, tiem, kam ir pamata vai nepabeigta vidējā izglītība, Latvijas mazpilsētu un lauku iedzīvotājiem.

Ņemot vērā pozitīvās sociālās identitātes duālo dabu, jāuzsver, ka grupās, kurās tā ir vairāk izteikta, noteiktās situācijās, piemēram, konflikta agrīnajā stadijā, pastāv lielāks risks pieaugt neiecietībai pret citām etniskajām vai lingvistiskajām grupām.

Tolerance un sociāli demogrāfiskie parametri

Kopumā gan latviešu, gan cittautiešu vidū atvērtāki ir gados jaunāki cilvēki un cilvēki ar augstāko izglītību. Savukārt mazāk atvērti un tolerantāki ir cilvēki vecumā no 61 līdz 74 gadiem un cilvēki ar pamata izglītību. Jāatzīmē, ka latviešu vidū atšķirības pēc vecuma un izglītības līmeņa ir izteiktākas nekā cittautiešu vidū.

Pētījuma rezultāti neapstiprina hipotēzi, kas tika balstīta uz citās valstīs veiktajiem pētījumiem,² ka vīrieši ir netolerantāki par sievietēm. Toleranta attieksme nav saistīta arī ar cilvēka ienākumiem.

Etnisko attiecību vērtējums

Kopumā Latvijas iedzīvotāji – latvieši un cittautieši savas attiecības vērtē kā draudzīgas: „*Te ir tik mierīgi un jauki, relatīvi mierīga un jauka līdzāspastāvēšana un dzīvošana*”. Tomēr cittautiešu vidū šīs attiecības tiek vērtētas kā draudzīgākas nekā latviešu vidū (10 ballu skalā latviešu vidū vidējā vērtība – 7.8, cittautiešu – 8.4). Šajā gadījumā kvantitatīvo aptauju rezultāti sasauca ar fokusa grupās novērotajām tendencēm cittautiešu vidū, proti, cittautieši savos izteikumos centās izvairīties negatīvi izteikties par latviešiem kā etnisko grupu. Savu neapmierinātību un kritiku cittautieši adresēja valstī īstenotajai pilsonības un izglītības politikai, īpaši politiķiem un plašsaziņas līdzekļiem.

¹ 'Pozitīvā sociālās identitātes' indekss tika veidots, apkopojot respondentu pausto attieksmi pret trim izteikumiem un vienu jautājumu (sk. nodaļu Indeksu veidošana, 48. lpp.).

² Bratt C. (2002). *Contact and attitudes between ethnic groups: a survey-based study of adolescents in Norway*. *Acta Sociologica*, 45(2), 107-126.

Nākotnes vīzija

Sabiedrības skatījums par Latvijas sabiedrības modeli nākotnē ir visai atšķirīgs no tā, kādu nereti ieraugām publiskajā telpā: plašsaziņas līdzekļos un politiķu runās. Lielākā daļa latviešu (84%) un cittautiešu (82%) atbalsta viedokli: *‘ir jāpanāk, lai Latvija būtu vienota, vienas kopienas sabiedrība, kurā dzīvo dažādu tautību cilvēki’*. Pretēju uzskatu: *‘Latvija var būt arī divkopienu sabiedrība, kurā latvieši un krievvalodīgie dzīvo vairāk nošķirti un maz kontaktējas savā starpā’*, atbalsta neliela daļa aptaujāto (6% latviešu un 9% cittautiešu).

Tolerances riska faktori

Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka Latvijas sabiedrībā pastāv dažādi apstākļi, kas var negatīvi ietekmēt toleranci gan attiecībās starp latviešiem un cittautiešiem, gan arī gadījumos, kad latvieši un cittautieši solidarizējas netolerancē pret citām sabiedrības grupām.

Daudzu Latvijas iedzīvotāju gan latviešu, gan cittautiešu neapmierinātība ar savu materiālo stāvokli, dzīvi un darbu var saasināt nedrošības un resursu apdraudētības sajūtu un kalpot par pamatu neiecietībai un aizspriedumiem pret kādu citu sabiedrības grupu, piemēram, iebraucējiem no citām valstīm.

Netoleranci var sekmēt kādas grupas nevienlīdzības sajūta, kas balstīta stereotipos par ierobežotu pieeju noteiktiem resursiem salīdzinājumā ar citu grupu, piemēram, uzskats, ka otrai grupai ir lielākas iespējas materiālo labumu ieguvē, kā arī pārliecība par savas kultūras attīstības iespēju ierobežotību.

Etniskās netolerances paliecināšanos starp latviešiem un cittautiešiem var sekmēt viedokļu konflikti dažādos jautājumos. Spilgts piemērs ir atšķirīgie viedokļi par Latvijas vēsturi un izglītības reformu.

Tas savukārt sekmē abpusēju negatīvu aizspriedumu rašanos, piemēram, gan latvieši, gan cittautieši ‘pieraksta’ viens otram vēlmi uzspiest savus ieradumus citiem.

Daudziem Latvijas iedzīvotājiem raksturīga netolerance pret grupām, kuras atšķiras vizuāli vai arī Latvijā līdz šim bijušas maz pazīstamas. Savukārt neiecietību mazina saskarsmes pieredze ar kādu no ‘svešās’ grupas.

IETEIKUMI

Iecietība pret citādajiem

Tā kā galvenie iemesli latviešu un cittautiešu negatīvajām attieksmēm pret citādajiem – atšķirīgu etnisko grupu (čigānu, ķīniešu, afrikāņu), reliģisko grupu (musulmaņu un citu netradicionālo reliģiju) pārstāvjiem, homoseksuāļiem - ir saskatāmi pozitīvas saskarsmes pieredzes trūkumā un bailēs no svešā, galvenie ksenofobijas pārvarēšanas pamatmehānismi ir atklātas sabiedrības veidošana, veicinot saskarsmi dažādu grupu pārstāvju vidū, iepazīstot citādo un izplatot „labās” prakses un pozitīvo pieredzi.

Latviešu un cittautiešu attiecības

Latviešu un cittautiešu attiecību īpatnība ir tā, ka, lai gan šīs attiecības tiek vērtētas kā labas un draudzīgas, latviešus un cittautiešus sadala atšķirīgie priekšstati par vēsturisko taisnīgumu, priekšstati, kādam būtu jābūt latviešu un krievu valodas lietojumam un zināšanām sabiedrībā, kā arī latviešu noslēgšanās un norobežošanās no citu tautību pārstāvjiem.

Attiecību uzlabošanai būtu nepieciešams rīkot vairāk atklātas diskusijas, kurās draudzīgā atmosfērā abas puses var izteikt savus viedokļus un uz klausīt, ko domā citi. Pozitīvu ieguldījumu šajā jautājumā sniegtu dažādi semināri iedzīvotājiem, kam nav augstākā izglītība un kas ir atšķirīgu tautību pārstāvji.

I FOKUSA GRUPU DISKUSIJU REZULTĀTI

INFORMĀCIJAS IEGUVES UN ANALĪZES METODES APRAKSTS

Mērķi

Grupu diskusiju mērķis bija iegūt informatīvo materiālu diskursu par etniskajām attiecībām analizēšanai, vienlaicīgi noskaidrojot iedzīvotāju skatījumu uz jautājumiem, kas skar etniskās attiecības Latvijā, etnisko toleranci un ksenofobiju, tai skaitā, etniskos stereotipus un sabiedrisko noskaņojumu.

Interpretācija un analīze

Uz šo viedokļu, skatījuma pamata nav izdarāmi vispārīnājumi, kas attiektos uz visiem Latvijas iedzīvotājiem, jo dalībnieku skaits ir neliels. Metodes priekšrocība ir iespēja iegūt tekstu, kas veidojas brīvā sarunā un nav ierobežots strukturētu anketu rāmjos. Līdz ar to ir iespējams analizēt, kā dažādi spriedumi diskusijas laikā rekontekstualizējas, kā tiek veidoti argumenti sarunā, kā saduras viedokļi un kā tiek reproducēti noteikti diskursi. Citiem vārdiem sakot, fokusa grupas nodrošina iespēju analizēt naratīvu rekontekstualizēšanu un transformēšanu ikdienas situācijās un interakcijās (Wodak et al, 1999).¹

Šo pieeju var saukt par mikrosocioloģisku analīzi, kur īpaša loma tiek piešķirta katra diskusijas dalībnieka teiktajam. Tas ir mēģinājums izsekot katra respondenta izteikumiem, situācijas kontekstam un argumentācijas loģikai. Līdz ar to īpaši tika analizēta katras fokusa grupas diskusijas dinamika un atbilstoši arī katra respondenta izteikumi.

Fokusa grupu diskusiju analīzē ir izmantotas Kritiskās diskursu analīzes pieejas principi, balstoties uz šādu autoru darbiem:

- ▶ T. Van Dijks (2000) Ideoloģija un diskurss. Multidisciplināra iepazīstināšana;²
- ▶ E. Gotsbachers (2001) Ksenofobiskā normalitāte: habitualizēto diskursu dinamikas diskriminējošā ietekme;³
- ▶ V. Kalmus (2003) „Vai Igaunijā ir iespējama etniskā integrācija?": divu etnisko grupu etnopolitiskais diskurss.⁴

¹ Wodak, Ruth; De Cillia, Rudolf; Reisigl, Martin; Liebhart, Karin (1999) *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh University Press Ltd: Edinburgh

² *Ideology and discourse. A multidisciplinary introduction*. English version of an internet course for the Universitat Oberta de Catalunya (UOC). July 2000. In: <http://www.discourse-in-society.org/teun.html>

³ Gotsbachner, Emo (2001) Xenophobic normality: the discriminatory impact of habitualized discourse dynamics. In: *Discourse & Society*. Vol. 12 (6): 729-759. Sage Publications: London.

⁴ Kalmus, Veronika (2003) "Is interethnic integration possible in Estonia?": *ethno-political discourse of two ethnic groups*. In: *Discourse & Society*. Vol. 14 (6): 667-697. Sage Publications: London.

Rezultātu izmantošana

Kritiskās diskursu analīzes pamatā ir tēze, ka etniskie aizspriedumi un rasisms tiek nemitīgi reproducēti, atkārtotot noteiktas sociālās darbības jeb prakses, un, jo īpaši, dominējošā diskursa rezultātā. Diskursu analīze savukārt atklāj, kā diskursi reproducē pastāvošās dominēšanas un sociālās nevienlīdzības sistēmas, kādi argumenti tiek izmantoti, lai pamatotu noteiktus diskursus, kādi motīvi ir diskursu nesēju rīcības pamatā. Šī informācija ir ļoti vērtīgs materiāls informācijas kampaņu, rīcības programmu izstrādē un politikas veidošanā. Šī konkrētā pētījuma rezultātus paredzēts izmantot, izstrādājot Nacionālās iecietības veicināšanas programmas rīcības sadaļu.

Jāatzīmē, ka ļoti liela nozīme fokusa grupu diskusiju rezultātiem ir kvantitatīvo pētījumu sagatavošanā un kvalitātes (atbilstības) paaugstināšanā. Tas ir neaizvietoājams materiāls reprezentatīvo aptauju projektēšanā un rezultātu interpretēšanā:

- 1) nepastarpinātais teksts vienkāršās frāzēs tiek izmantots jautājumu formulēšanai;
- 2) iegūtā informācija ir pamats analīzes hipotēžu izvirzīšanai, kas pēc tam tiek pārbaudītas reprezentatīvā aptaujā.

Diskusiju apraksts

Kopumā projekta ietvaros tika veiktas sešas fokusa grupu diskusijas, no kurām četras notika Rīgā, bet divas - Balvos. Balvi kā pētījumu vieta tika izvēlēta tādēļ, ka to no Rīgas atšķir šādas pazīmes:

- 1) Salīdzinot ar Rīgu, tā ir neliela pilsēta, kas atrodas tālu no Rīgas reģiona;
- 2) Balvos ir atšķirīgs iedzīvotāju etniskais sastāvs: ja Rīgā latvieši ir 42%, tad Balvu rajonā – 77%.

Fokusa grupas tika organizētas tā, lai būtu pārstāvēti gan jauniešu viedokļi, gan vecākās paaudzes viedokļi, gan latviešu viedokļi, gan arī krievu un krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju viedokļi:

Fokusa grupas	Vieta	Diskusijas valoda	Vecums
1.	Rīga	Krievu	Jaunieši
2.	Rīga	Krievu	Vecāka gada gājuma
3.	Balvi	Krievu	Jaukta
4.	Rīga	Latviešu	Jaunieši
5.	Rīga	Latviešu	Vecāka gada gājuma
6.	Balvi	Latviešu	Jaukta

SECINĀJUMI

Olporta starpgrupu kontakta hipotēze

Fokusa grupās iezīmējās tendence, kas pēc tam tika pārbaudīta arī reprezentatīvā aptaujā, ka tajos gadījumos, kad starp atšķirīgu tautību pārstāvjiem ir ciešas emocionālas saites (draudzība, laulība), attieksmes pret kontaktēšanos un saskarsmi ir ievērojami pozitīvākas (Olporta starpgrupu kontakta hipotēze (Allport, 1954/1979)). Tā piemēram, tie diskusijas dalībnieki - latvieši, kam sieva vai vīrs ir krievi, sirsnīgi un pozitīvi izsakās par krievu tautības cilvēkiem, un otrādi.

Konfrontējot attieksmes latviešu un krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju starpā un latviešu/ krievu – cittautiešu attieksmes, redzama tendence, ka attieksmju veidošanās ir tieši saistīta ar attiecību ciešumu: latviešu un krievu saskarsme ir salīdzinoši cieša (ģimenē, darbā, uz ielas), un savstarpējo aizspriedumu ir ievērojami mazāk nekā attiecībā uz tām etniskajām grupām, ar kurām nav saskarsmes pieredzes (afrikāņi, turki, arābi) vai ar kuriem saskarsme ir reti un īslaicīgi (piemēram, čigāni). Savukārt no tiem, kam ir bijušas ciešas attiecības, piemēram, ar afrikāņiem, turkiem vai arābiem, vairāki respondenti ir noskaņoti pret noteikto grupu pozitīvi. (Kvantitatīvu Olporta starpgrupu hipotēzes pārbaudi skatīt Latvijas iedzīvotāju kopumu reprezentējošās aptaujas rezultātu izklāstā).

Etniskā distance

Etniskā distance fokusa grupu diskusiju analīzē tika aplūkota no kritiskās diskursa analīzes pozīcijām, pievēršot uzmanību, kādās situācijās un kontekstos tiek izmantots dalījums „mēs-viņi” vai lietotas etniskās piederības kategorijas. Raksturīgs, ka cilvēki, aprakstot dažādas sociālās grupas (mācību grupa, darba kolektīvs), visbiežāk izmanto dalījumu „latvieši – krievi”: „*Man darbā kolektīvs 70% ir krievi un 30% latvieši*”. Piederību kādai citai Austrumslāvu grupai (baltkrieviem, ukraiņiem) diskusijas dalībnieki atzīmē tikai īpašos gadījumos, bet ļoti reti – vispārīgājumos.

Savukārt, runājot par Latvijā netipiskajām etniskajām grupām, piemēram, arābiem, japāņiem, afrikāņiem un citiem, dalījums „latvieši – krievi” kļūst neaktuāls, un ar „mēs” tiek saprasti Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji: latvieši, krievi, ukraiņi, baltkrievi (bet to nevar attiecināt uz čigāņiem un ebrejiem).

Etnisko attiecību vērtējums

Etniskās attiecības starp divām dominējošajām grupām Latvijā - latviešiem un krieviem - diskusiju dalībnieki vērtē pretrunīgi, un ir novērojamas atšķirības latviešu un krievu grupu paustajos viedokļos.

Krievu un krieviski runājošo grupās dominējošā diskursa ietvaros iezīmējas sekojošas tēzes – „propozīcijas”¹:

- 1) Etniskās attiecības Latvijā ir izmainījušās uz labo pusi, un nav etnisko attiecību problēmu. Agrāk bija kautiņi starp latviešiem un krieviem, tagad – nav. Tas liecina, ka vienkāršie cilvēki – latvieši un krievi ir ļoti draudzīgi;

¹ Termins „propozīcijas” tiek lietots Kritiskās diskursa analīzes pieejas nozīmē.

- 2) Problēmas ir tikai tiem, kas nezina latviešu valodu: „Varbūt tāda problēma pastāv tiem, kuri nezina valodu vispār. Kuri nevar saprast un noskaidrot, ko viņiem saka”;
- 3) Etnisko attiecību saspīlējumā vainīgi ir politiķi. Politiķi, kas nāca pie varas pēc 1991. gada, Latvijas iedzīvotājus sašķēla un „tautu piemānīja”;
- 4) Agrāk tādas divas kopienas - krievvalodīgie un latvieši – nebija, tās radās tagad politiķu darbības rezultātā. Agrāk latvieši un krievi bija vienoti – svinēja kopīgus svētkus un bija draudzīgi.

Zīmīgi, ka, lai gan tēzes 1) un 4) ir acīmredzami pretrunīgas, dominējošā diskursa ietvaros tās pastāv līdzās, un abas tiek izmantotas kā argumenti, lai pamatotu nostāju, ka „pie visa vainīgi ir politiķi”.

Kopumā vairāki aspekti dominējošajā krievu diskursā par etniskajām attiecībām (īpaši, noklusēšana, ciešamās kārtas lietošana, izvairīšanās negatīvi izteikties par latviešiem) liek secināt, ka diskusijas dalībnieki cenšas izvairīties no konfliktiem ar latviešiem un runāšanas par konfliktiem ar latviešiem kā etnisko grupu.

Latviešu grupās dominējošo diskursa ietvaros iezīmējas citas tēzes – „propozīcijas”:

- 1) Etniskās attiecības tiek vērtētas kā labas: „Te ir tik mierīgi un jauki, relatīvi mierīga un jauka līdzāspastāvēšana un dzīvošana”;
- 2) Konfliktēšana uz etniskiem pamatiem raksturīga jauniešiem, bet krievu jaunieši ir salīdzinoši agresīvāki;
- 3) Latviešu un krievu „dzīves telpas” ir nošķirtas: krievi un latvieši dalās gan pēc dzīves, gan darba vietas, gan vietām, kur pavada brīvo laiku, izklaidējas;
- 4) Sabiedrības integrācija nenorīt sekmīgi, jo, no vienas puses, latvieši ir pārāk pakalpīgi, pielāgojas un pāriet uz krievu valodu, bet, no otras puses, krieviem ir raksturīga augstprātība, „šovinisms”, un tādēļ viņi nemācās latviešu valodu;
- 5) Nepieciešamību runāt krieviski latvieši izjūt kā diskrimināciju;
- 6) Politiķi, nemākulīgi vai ļaunprātīgi īstenojot integrācijas politiku, mākslīgi rada konfliktu starp latviešiem un krieviem;
- 7) Galvenie nesaskaņu radītāji un kūdītāji ir provokatori no Krievijas un revanšisti- nacionālisti.

Kopējais gan latviešu, gan krievu diskursā par etniskajām attiecībām ir viedoklis, ka etniskās attiecības starp latviešiem ir labas vai normālās, bet pie etnisko attiecību saspīlējuma vainojami ir politiķi.

Etnisko konfliktu cēlonis

Lai gan diskusijas dalībniekiem šāds jautājums netika uzdots, visās grupās respondenti paši sāka risināt jautājumu, kas vainojams pie etnisko attiecību saspīlējuma (kopumā diskusiju dalībnieki vairāk runāja par etniskās šķelšanās cēloņiem, nevis izpausmēm).

Kā galvenie vaininieki tika minēti politiķi un prese, kas pārstāv latviešu un krievu politiķu viedokļus:

Izteikumi no grupām krievu valodā:

- *Mēs būtu vienota nācija, ja nebūtu politiķi, kuri veido plaisu.*
- *Mūs dala politiķi, kuri izspēlē etniskos konfliktus.*

- Mēs varētu dzīvot vienoti, ja vien politika mūs nedalītu. Ļoti liela ietekme ir no augšas, nevis no ikdienas saskarsmes, vienkāršiem cilvēkiem. Politiskās spēles, uz kā rēķina politiķi noēdās. Viņi rada problēmas.
- Vienīgais šķērslis saliedētais sabiedrībai ir mākslīga politiskā šķelšanās.
- Es teikšu, ka tautai – krievi, ukraiņi, ebreji, latvieši..., nekādu domstarpību nav. Šo putru ir ievārījuši politiķi un mūsu netālredzīgā valdība.
- Kad bija barikādes, bijām viens par otru; atnāca valdība, visu sabojāja, burtiski visu; sašķēla vienā mirklī. Tas viss nāk no 90-to gadu sākuma. Tās kļūdas.

Izteikumi no grupām latviešu valodā:

- Es domāju, ka naidu nepārdomāti ceļ tieši latvieši. Intelīgences daļa, kas nosaka politiku.
- Tā nav inteliģence, tās ir VIP personas [Very Important Persons – ļoti svarīgas personas].
- Nu, VIP personas, var saukt par eliti, es viņas gribu saukt par kliķi. Viņi taču ir pie varas, viņi nosaka likumus. Viņi apzināti vai aiz dumjības šo mazākumtautības integrācijas vai asimilācijas procesu ar dažiem sitieniem ir tā saasinājuši, ka nu jau ir pretsitiens atpakaļ.
- Paklausos dažreiz mūsu politiķos, - viņi tik bezatbildīgi rīkojas.
- Tas jau vairāk sākas augšā, katrs politiķis grib izcelties ar savu, bet cilvēki ikdienā dzīvo draudzīgi. Man nepatīk, ka politiķi savu personīgo cīņu dēļ tagad aicina bērnus uz piketu. Ne vieni, ne otri neizskaidro, kāds izglītības likums būs, kādam viņam jābūt.
- Ja mūs nesarīda no augšas, tad mums mentalitāte ir tāda mierīga... Ja tautas ciena viena otru, tad nekādi konflikti nevar būt. Tas process bieži vien nāk no augšas, no politiķiem...

Saskaņā ar šo krievu grupās izplatīto diskursu, robežšķirtne kas iezīmēja latviešu un krievu kopienas nošķirtību, ir 1991.gads, kad Latvijas iedzīvotāju vidū tika ieviests Latvijas pilsonības statuss.

Latviešu grupās kā etniskā saasinājuma cēloņi tika minēti arī:

- 1) „Lielkrievu šovinisms”, kas izpaužas kā augstprātīga attieksme pret latviešiem un nevēlēšanās mācīties latviešu valodu;
- 2) Latviešu mazvērtības komplekss kombinācijā ar vēlmi „revanšēties”: no vienas puses, iztapīga runāšana krievu valodā, no otras puses, neprasmes līdzvērtīgi pastāvēt, vēlme revanšēties.

Etniskie konflikti starp latviešiem un krieviem

Diskusijas dalībnieki, īpaši krievu tautības, par konfliktsituācijām, kas būtu saistītas ar etnisko piederību, nevēlējās runāt. Par to liecina veids, kā viņi izteicās: „Vienīgais gadījums, kas ienāca prātā”, „Man nekad nav bijuši konflikti ar latviešiem, vienīgi...”.

Visos respondentu minētajos gadījumos etniskie konflikti pēc sava rakstura ir „psiholingvistiski”, proti, konflikta izpausme ir aizvainojoša vārdu apmaiņa, piemēram, kā konfliktsituācijas tika minēti gadījumi, kad latvieši ir teikuši „krievi ir okupanti, vācieties prom”, vai savukārt, krievi sauc latviešus par fašistiem.

Jānorāda, ka fokusa grupās iezīmējas tendence, par kuru tiek runāts arī etnosocioloģijā (Pettigrew, 1998, Brewer&Miller, 1984), ka tiek nodalīti tie latvieši vai krievi, kas ir „savējie” un kas nav „savējie”, un ne vienmēr attieksme pret kādu grupas locekli ietekmē attieksmi pret visu grupu kopumā. Piemēram, diskusiju dalībnieki izvairījās runāt par konfliktiem, kas būtu bijuši draugu un ģimenes locekļu vidū, un negatīvā attieksme un konfliktu iezīmes lielākajā daļā piemēru ir ar svešiem, nepazīstamiem latviešiem/ krieviem:

- Man grūti ir atcerēties konflikta situāciju ar latviešiem. Zinu cilvēkus, kuriem ir draugi latvieši, bet tur arī nav bijuši konflikti. Kad runa ir par svešiem cilvēkiem, tad gan izskan teiciens, ka tas ir latvietis. Es tad saku: „Bet tev taču arī ir tuvs cilvēks latvietis!”, bet tad parasti atbilde ir: „Tas nav tāds latvietis”. Taču atklāti konflikti nekad nav izcēlušies.

Etniskie aizspriedumi starp latviešiem un krieviem

Salīdzinot latviešu un krievu izteikumus „vienam par otru” ar izteikumiem par afrikāņiem, arābiem vai turkiem, jāsecina, ka etnisko aizspriedumu starp latviešiem un krieviem ir ievērojami mazāk. Tomēr par noteiktiem etniskajiem priekšstatiem ar negatīvu pieskaņu liecina tas, ka gan starp latviešiem, gan starp krieviem tautības pieminēšana vai kāda cilvēka tautības izcelšana saistās ar aizvainojumu. Jāsecina, ka abās grupās – gan latviešu, gan krievu vidū - ir noteiktas negatīvās asociācijas, „stāsti” utt., kurus apzinās abu grupu pārstāvji, un tie tiek pārraidīti un uztverti tikai ar vienu vārdu „krievs” vai „latvietis”. Piemēram, viens no aizspriedumiem, ko latvieši ieliek un krievi uztver, ar noteiktā situācijā izteikto apzīmējumu „krievs”, ir: „krievi ir okupanti, tādēļ viņi ir nevēlami”.

No visām sešām diskusijām visspilgtākie ar aizspriedumiem saistītie apzīmējumi izskanēja latviešu rīdzinieku jauniešu grupā, kur krievu valodā runājošie Latvijas iedzīvotāji noteiktos kontekstos tika saukti par: „beztautībniekiem”, „masu”, „migrantiem”, „sajaukušies ar stepju tautiņām”, „klaidoņiem”, „pabiras, kas klīst no vienas zemes uz otru”. Runājot par krieviem, savukārt, nedaudz nievājošu vai negatīvu skanējumu ieguva izteikumi: „tie krievi”, „krievenes” (nevis krievietes). Sarunas laikā krievi tiek raksturoti kā agresīvāki, temperamentīgāki, augstprātīgi, jo negrib runāt latviešu valodā.

Latvieši no krievu puses tika raksturoti kā salīdzinoši noslēgtāki, vienaldzīgāki, mierīgāki, apdomīgāki, konservatīvāki, vairāk piesaistīti savām tradīcijām un kultūrai, „obizenniji na ruskih”. Tomēr jāatzīmē, ka grupās, kas notika krievu valodā, diskusijas dalībnieki izvairījās negatīvi izteikties par latviešiem. Iespējams, tas ir izskaidrojams ar to, ka diskusijas vadīja moderators – latvietis, un tādēļ respondentiem bija psiholoģiskā barjera negatīvi izteikties par latviešiem.

Aizspriedumi pret citām tautībām un reliģijām

Kopumā attiecībā uz citu tautību pārstāvjiem, piemēram, afrikāņiem, arābiem un citiem, raksturīgi nepamatoti aizspriedumi un neiecietība, bailes no citādā, kas mijas ar vēlmi būt „politkorektiem” un tolerantiem. Piemēram, paužot negatīvas attieksmes, izskan tādas frāzes „Droši vien es neesmu taktiska”, „Man pat palika kauns par sevi, es laikam esmu rasiste”, „Katrai tautai ir labie un sliktie”, „Katrai kultūrai ir savi ģēņi un savi nelieši. Vienai nedaudz vairāk, citai mazāk”, „...lai gan

arī viņu vidū ir labi cilvēki". Saskaņā ar kritiskās diskursa analīzes pieeju respondenti tādējādi cenšas veidot pozitīvu paš-prezentāciju - lai klausītājiem nerastos priekšstats, ka runātājs ir rasists vai ļoti aizspriedumains (Van Dijk, 2000).

Visbiežāk minētās etniskās un reliģiskās grupas, pret kurām tika pausta nepatika, ir afrikāņi, čečeni, azerbaidžāņi, čigāni, arābi, turki un musulmaņi. Dominējošo ksenofobisko diskursu raksturo izteikums, kas izskanēja Rīgas latviešu jauniešu grupā: „Rasists neesmu, bet nēģerus neciešu”. Šajā izteikumā tiešā formā parādās „saredzamais noliegums” („apparent denial”, Van Dijk et al, 1997, 170)¹, kas saskaņā ar kritiskā diskursa analīzes pieeju liecina par ksenofobiskām, uz rasismu orientētām attieksmēm. Jāpiebilst, ka šāds noskaņojums valdīja gandrīz visās grupās, izņemot vidējās un vecākās paaudzes rīdzinieku latviešu grupu.

Krieviski runājošo rīdzinieku jauniešu grupā izteikti negatīvas attieksmes tika paustas pret musulmaņiem. Šīs grupas respondentu vidū vairākkārtīgi izskanēja viedoklis, ka islāms ir jāaizliedz: „Es esmu par to, lai būtu reliģiska diskriminācija tieši pret islāmu. Latvijā šī ticība varētu būt pat aizliegta”; „To nevar pieļaut, un tas ir jāregulē ar likumu”; „Šādu reliģiju vajag tiesāt”. Mazāk radikāli respondenti norādīja, ka katrs var ticēt, kam grib, bet būtu jāaizliedz Latvijā netradicionālajām reliģijām parādīties TV ekrānā un aģitēt uz ielām, kas būtībā ir aicinājumi ierobežot gan vārda, gan reliģijas brīvību.

Tomēr jāatzīmē, ka katrā no grupu diskusijām bija arī kāds respondents, kas centās uzturēt „multikulturālisma diskursu”, uzsverot to, cik daudz interesanta mēs varam iegūt no citu tautību pārstāvjiem vai kāda pozitīva un patīkama pieredze viņam ir bijusi saskarsmē ar citas tautības vai reliģijas pārstāvi.

Laulības ar citas tautības pārstāvi ar vizuālām atšķirībām

Jautāti, kāda būtu viņu attieksme, ja viņu bērni veidotu ģimenes ar kādas ļoti atšķirīgas tautas pārstāvi, atbildes lielākoties bija samiernieciskas vai negatīvas.

Samierniecisko pozīciju raksturo izteikums: „Ja man tā notiktu, es ļoti priecīga nebūtu, bet es pieņemtu, ka tā ir viņu pašu darīšana, viņu ģimenes pieredze, un jāizlemj viņam pašam. Es necenstos iejaukties un tam traucēt”.

Starp negatīvajiem izteikumiem indikatīvs ir vidējās un vecākās paaudzes krievu rīdzinieku izteikums: „Lai tik ir laimīgs... Bet tikai ne nēģeri!”. Pamatotas šīs attieksmes tika ar vēlmi saglabāt raksturīgās etniskās ārējās un kultūras īpatnības (grupas sociālā reprezentācija, Van Dijk: 2000).

Viedoklis par ārzemnieku pārceļošanu uz Latviju

Attiecībā uz ārzemnieku pārceļošanu uz Latviju dominē negatīvas attieksmes, kas balstās cilvēku bailēs no nezināmā, svešā, no konkurences un sava statusa zaudēšanas. Šeit apstiprinās arī teorijā izvirzītā atziņa, ka, ja pastāv konkurence par resursiem, saskarsme starp grupām drīzāk veicina naidīgumu (Esses, 1998). Latvijā iebrāucēji tiek aplūkoti kā potenciālie konkurenti, pie tam kā konkurenti tiek uztverti

¹ Van Dijk, T.A., Ting-Toomey, S., Smitherman, G. And Troutman, D. (1997) „Discourse, Ethnicity, Culture and Racism”, in T.A. van Dijk (ed.) *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, Vol. 2, pp. 144-180. London: Sage.

gan turīgie eiropieši (viņiem ir nauda un pieredze), gan ieceļotāji no mazāk turīgām valstīm (būs gatavi strādāt par zemāku algu).

Cilvēki Latvijā jūtas apdraudēti gan fiziski - telpas ziņā („Viņš viens atbrauc, pēc tam ap viņu 25”; „Musulmaņiem nav problēmas, viņi var pa pieciem, pa septiņiem, astoņiem bērniem”), gan sociālo un kultūras faktoru dēļ: darba vietu trūkums, atšķirīgas tradīcijas.

Kopumā dominēja viedoklis, ka būtu pieņemami, ja Latvijā ierastos neliels skaits ārzemnieku un ieguldītu savus līdzekļus (investīcijas) Latvijas uzņēmējdarbības veicināšanā, bet nebūtu pieņemama masveidīga imigrācija un ļaunprātīga lētā Latvijas darbaspēka izmantošana.

Šajā jautājumā atšķirās krieviski runājošo Balvu iedzīvotāju attieksmes: doma par imigrantiem viņiem vispār ir sveša, jo, viņuprāt, „no Balviem visi brauc prom”, bet ja nu kāds atbrauc, tad tas ir vērtējami pozitīvi, jo „tā tad kaut kas patīk”.

Kopsavilkums

Ja salīdzina fokusa grupu diskusijās paustos viedokļus, pieredzi un aizspriedumus starp latviešiem un krieviem un tiem viedokļiem, pieredzi un aizspriedumiem, kas ir pret citām etniskajām grupām ar vizuālām atšķirībām, jāsecina, ka kopumā neiecietība un etniskā distance latviešu un krievu starpā ir vērtējama kā neliela. Šis secinājums ir izdarīts, balstoties uz šādu parametru analīzi:

- 1) Viedoklis par jauktām laulībām ar vienu vai otru etnisko grupu;
- 2) Saskarsmes pieredze un tās vērtējums;
- 3) Etnisko stereotipu izmantošana diskusijā.

Minētā tendence ir gan vēsturiski, gan socio-kulturāli izskaidrojama, jo gan tālākā pagātnē, gan arī pēdējo piecdesmit gadu laikā latviešiem un krieviem ir cieša saskarsme, kas lielākajā daļā gadījumu ir neitrāla vai pozitīva (jaukto laulību skaits, attiecības darba kolektīvos un tml.). Vardarbīgu konfliktu skaits, kas balstīts uz etnisko piederību – latvietis vai krievs, Latvijā ir salīdzinoši neliels un diskriminācija pret latviešiem PSRS pastāvēšanas laikā bieži vien tiek saistīta ar varas struktūrām nevis etnisko piederību.

Fokusa grupu diskusiju analīze liecina, ka arī šobrīd dominējošo diskursu ietvaros latviešu – krievu attiecības kopumā tiek vērtētas kā labas, tomēr jāatzīmē vairākas latviešu un krievu diskursu atšķirības:

- 1) Latviešu diskursa ietvaros galvenais etniskās spriedzes cēlonis ir latviešu valodas jautājums, tas, ka noteikta daļa krievu un citu tautību pārstāvju nezina latviešu valodu un nevēlas to apgūt (saskaņā ar latviešu respondentu viedokli nevēlēšanās apgūt latviešu valodu izpaužas arī kā protests pret izglītības reformu), kā arī nemākulīga integrācijas politikas īstenošana;
- 2) Krievu jeb krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju diskursa ietvaros galvenais etniskās spriedzes cēlonis ir politiku vēlme izmantot etniskos jautājumus savās interesēs un 90-to gadu sākumā īstenotā diskriminējošā un sabiedrību šķeļošā pilsonības politika.

Pievēršoties gan latviešu, gan krieviski runājošo diskusijas dalībnieku attieksmēm pret etniskajām grupām ar vizuālām atšķirībām, jāsecina, ka saskaņā ar

Van Dijka analīzes kritērijiem, šīs attieksmes lielā mērā ir rasisma ideoloģijas caurstrāvotas. Par to liecina gan negatīvie izteikumi, gan vēlmes saglabāt savas grupas prioritātes un „tīrību”, gan satraukums par resursu sadali.

Tomēr jāatzīst, ka galvenie iemesli šīm attieksmēm ir saskatāmi pozitīvas saskarsmes pieredzes trūkumā un bailēs no svešā, kā rezultātā arī rodas draudu sajūta.

Jāpiezīmē, ka bailes no svešā vai citādā un pozitīvas pieredzes trūkums raksturo ne tikai attieksmes pret citām tautībām, bet arī pret cilvēkiem ar īpašām vajadzībām. Tā piemēram, fokusa grupu diskusijās, runājot par attieksmi pret dažādām tautībām, neiecietība un nepatika pret cilvēkiem ar īpašām vajadzībām izpaudās šādos divos izteikumos: cilvēku var ielaist valstī, tikai tad, ja „*viņam nav šizofrēnija*”, un „*uz ielām nepatīkamas izjūtas ir, sastopot cilvēkus ar dauņa sindromu*”.

Tātad jāsecina, ka gan latviešu, gan krievu vidū neiecietība ir tieši pret tiem, kas nav pazīstami un no kuriem ir bail, līdz ar to ksenofobijas pārvarēšanas pamatmehānismi ir atklātas sabiedrības veidošana, veicinot saskarsmi dažādu grupu pārstāvju vidū, iepazīstot citādo un izplatot „labās” prakses un pozitīvo pieredzi.

II DZIĻO INTERVIJU REZULTĀTI

INTERVIJU APRAKSTS

Dziļo interviju mērķis bija gūt izpratni par dažādu tautību ārzemnieku un Latvijā dzīvojošo etnisko minoritāšu pieredzi saskarsmē ar citu tautību cilvēkiem Latvijā, it īpaši, par ksenofobiskām un rasistiskām parādībām Latvijas sabiedrībā.

Lai izpētītu visdažādākās ksenofobiskās izpausmes, intervijām tika izvēlēti vizuāli atšķirīgu etnisko grupu pārstāvji – gan ārzemnieki – citu rasu pārstāvji, kas Latvijā no tālām zemēm ieradusies salīdzinoši neseni (šajā grupā tik ietverti arī “ārzemnieki”, kas Latvijā dzīvo 15 gadu un vairāk), gan atsevišķu bijušās Padomju Savienības tautu pārstāvji, kas Latvijā dzimuši vai arī apmetušies šeit pirms vairākiem gadu desmitiem, kā arī čigāni.

Respondenti tika meklēti, sazinoties ar nacionālām kultūras biedrībām Latvijā, kā arī pielietojot „sniega pikas” metodi (nākamo respondentu iesaka jau intervētais respondents). Atlasē tika ņemta vērā gan respondenta tautība, gan līdz šim pavadītais laiks Latvijā.

Balstoties uz pētījuma uzdevumiem, kā arī literatūrā un citos pētījumos atrodamām atziņām, tika formulēti interviju pamatjautājumi. Pēc tam tika izveidoti interviju plāni atbilstoši katra informanta darbības un pieredzes īpatnībām. Interviju laikā jautājumi pārsvarā tika aplūkoti tādā secībā, kāda veidojās sarunas gaitā. Tika uzdoti arī citi jautājumi papildus intervijas plānam. Intervijas tika ierakstītas diktofonā (izņemot divus gadījumus, kad respondenti to nevēlējās).

Kopumā tika veiktas 10 daļēji strukturētas intervijas, kas ilga no 50 līdz 150 minūtēm. Lielākā daļa interviju notika angļu valodā, pārējās – latviski un krieviski. Visas dziļās intervijas tika veiktas Rīgā 2004. gada pavasarī.

RESPONDENTU SOCIĀLI DEMOGRĀFISKAIS RAKSTUROJUMS

	Tautība	Vecums	Nodarbošanās	Latvijā pavadītais laiks	Latviešu valodas zināšanas	Krievu valodas zināšanas	Intervijas valoda
1.	šrilankietis	19	students	7 mēneši	Var saprasties	Saprot, nerunā	Angļu
2.	šrilankiete	24	studente	5 gadi	Var saprasties	Neprot	Angļu
3.	ķīnietis	27	students	5 gadi	Var saprasties	Neprot	Angļu
4.	afrikānis (Alžīrija)	35	trolejbusa vadītājs	6 gadi	Labas	Labas	Latviešu
5.	afrikānis (Togo)	34	uzņēmējs	14 gadi	Saprot labi, nerunā	Ļoti labas	Krievu
6.	libānietis	26	students	6 gadi	Var saprasties	Neprot	Angļu
7.	libānietis	31	ārsts	11 gadi	Ļoti labas	Labas	Angļu
8.	čigāniete	59	pensionāre	dzimusi	Ļoti labas	Ļoti labas	Latviešu
9.	azerbaidžānis	55	uzņēmējs	25 gadi	Saprot, ar grūtībām runā	Ļoti labas	Krievu
10.	tatāriete	58	pensionāre	30 gadi	Nedaudz saprot	Ļoti labas	Krievu

INTERVIJU KOPSAVILKUMS UN ANALĪZE

ĀRZEMNIEKI

Saskarsme ar Latvijas iedzīvotājiem

Svešinieki (uz ielas, veikalos, sabiedriskajā transportā)

Aplūkojot Latvijas iedzīvotāju attieksmes un saskarsmi ar vizuāli atšķirīgiem ārzemniekiem, jāatzīmē, ka ārējām izskatam vislielākā nozīme ir saskarsmē ar nepazīstamiem cilvēkiem – uz ielas, sabiedriskajā transportā, veikalos un citur. Tādējādi saprotams arī tas, ka rasistiski izteikumi un uzbrukumi parasti tiek vērsti tikai pret svešiem, personiski nepazīstamiem ārzemniekiem, visbiežāk – nejauši sastopot uz ielas.

Sastopoties viens no pirmajiem saskarsmes līmeņiem ir skatieni, kas pie vizuāli atšķirīgiem ārzemniekiem gandrīz vienmēr pakavējas ilgāk nekā pie citiem Latvijas iedzīvotājiem. Šie skatieni ir ļoti dažādi – pavirši, labvēlīgi, pētoši vai pat nicinoši un agresīvi.

Tu esi ārzemnieks, vienalga, no kurienes. Tu esi ārzemnieks, viņi uz tevi skatīsies. Viņi nezina, ka tu te dzīvo 11 vai 20 gadu. Es pazīstu ļoti daudzus cilvēkus, Rīga ir maza, un visu laiku centrā satiec cilvēkus, bet tu vienalga esi ārzemnieks. Tu ieej veikalā, viņi skatās uz tevi, jo tu esi ārzemnieks. Tu neesi kā es.

.. dažreiz viņi ir nedaudz agresīvi. Viņi blenž uz mums, ādas krāsas dēļ viņi jūtas neērti.

Reiz es sēdēju ar draugu no Šrilankas, un blakus sēdēja sievietē, kam nepatika melni cilvēki, viņā tie izraisīja riebumu. Viņa bija tik lepna, ka nav melna. Es domāju, ka viņa bija piedzērusies. Protams, mans draugs bija dusmīgs.

Ārzemnieki, uz kuriem skatās, ļoti dažādi uztver šos skatienus, interpretē cilvēku attieksmi un dažādi reaģē uz to, lielākoties tos ignorē, bet dažkārt uztver kā apvainojumu. Arī vairāki intervētie uzsvēra, ka saskarsmē liela nozīme ir pašu ārzemnieku uzvedībai un attieksmei:

Melnie jūtas slikti visur, izņemot melno cilvēku valstīs. Varbūt tās ir tikai viņu izjūtas? Varbūt cilvēki nav tik bieži redzējuši melnus cilvēkus. Viņi domā: „Ā, cilvēki skatās uz mani!“. Viņi jūtas slikti. Varbūt tas nāk tikai no viņiem pašiem. Varbūt viņi skatās uz mani tāpēc, ka es esmu skaists... Kāpēc nē? Būtu jādodomā citādi, ne tikai negatīvi. Ja viņi skatās uz mani, ir divi varianti – viņi domā labu vai viņi domā sliktu. Kāpēc nedomāt par labajām lietām? Kāpēc mums viss jāpadara sliktas? (..) Kāpēc vienmēr būt bēdīgam un kautrīgam un domāt – ja viņi skatās uz mani, viņi mani ienīst. Tu pats jutīsies slikti, nevis viņu dēļ. Varbūt viņiem patīk melni cilvēki? Tu nezini, jo neesi ar viņiem runājis. Varbūt. Kas zina? Tāpēc es nejūtos slikti.

Ja viņi skatās uz mani, es neņemu galvā, vari skatīties uz mani, cik gribi. Labi, ja tu skaties uz mani, es skatos uz tevi, - flirtēsim. Tu gribi mani redzēt, es arī skatīšos tev acīs, flirtēsim. Man vienalga, es tikai skatos. Ja tu sāc skatīties uz mani, es arī. Tas strādā. Dažreiz ir grūti to vienmēr darīt. Es nevaru tā blenzt uz puisī. Es paskatos 2-3 reizes, bet tad es ignorēju.

Ja tu smaidi, viņi arī smaida.

Uz ielas un sabiedriskajā transportā atšķirīgā izskata dēļ ārzemniekiem bieži vien tiek pievērsta īpaša uzmanība. Piemēram, reiz kādu ārzemju studenti trolejbusā zīmējās kāds mākslinieks un pēc tam uzaicinājis viņu aplūkot savu galeriju. Bet dažkārt pievērsta uzmanība ir negatīva:

Te ir veikals N., es varētu nogalināt tos apsargus. Katru reizi, kad ejam uz veikalu, viņi stāv mums blakus. Skaties no attāluma un nekaitini mani. (..) Dažos veikalos mums ir problēmas. Es domāju, ka tas ir sasodītais rasisms.

Tādas nicinošas piezīmes kā ‘melns’ un ‘nēģeris’ tiek izteiktas ļoti bieži. Par to, ka lielākajai daļai Latvijas iedzīvotāju nav saskarsmes pieredzes ar dažādu tautību un rasu cilvēkiem, liecina arī tas, ka ikviens ar nedaudz tumšāku ādas krāsu un tumšiem matiem tiek saukts par melno – gan afrikāņi, gan šrilankieši, tāpat arābi un ķīnieši. (jāpiebilst, ka tie ārzemnieki, kas nenāk no Āfrikas, parasti uzsver to, ka viņi nav ‘melni’). Savukārt, ilgāku laiku kontaktējoties, Latvijas iedzīvotāji labāk uztver dažādas izskata atšķirības, piemēram, starp kaukāziešiem un arābiem.

Arī uz šādām piezīmēm ārzemnieki reaģē dažādi, nereti reakciju nosaka cilvēka ādas krāsa. Piemēram, afrikānis teica, ka viņš parasti vairs neapvainojas, ja tiek nosaukts par nēģeri, jo esot pieradis. Turpretī vīrietis ar samērā gaišu ādas krāsu no kādas arābu valsts dedzīgi centās pārliecināt par to, ka viņš nav melns:

Garām gāja divi latvieši vai krievi, toreiz es vēl neatšķīru. Un viņi saka: „Divi nēģeri”. Un mēs neesam nēģeri, piemēram. Un es pasaucu to puisī un teicu: „Pasaki, kāpēc es esmu nēģeris? Vai tu esi bijis Itālijā?”. Viņš teica: „Jā”. – „Bet kāda ir atšķirība starp mani un itāli? Esi bijis Francijā, Spānijā? Tie ir eiropieši, un es esmu nēģeris?!”.

Saskarsmi ar ārzemniekiem nereti apgrūtina valodu zināšanu trūkums – ārzemnieki parasti vāji zina latviešu un krievu valodu, savukārt Latvijas iedzīvotāji bieži vien pārāk slikti runā angļiski.

Dažkārt ārzemju studentiem izveidojas ļoti draudzīgas attiecības ar atsevišķiem pārdevējiem, kasierēm, taksistiem un tml., jo atšķirīgā izskata un valodas dēļ viņi tiek ievēroti un šķiet pievilcīgi:

..kasieres ir brīnišķīgas, viņas mani tā mīl! (..) Viņas vienmēr saka: „Sveiki, meitenes”. Es saku: „Kā jums iet?” – „Labi, pamazām. Problēmas”. Viņas runā ar mani ļoti normāli.

Šis taksists ir tik jauks, mēs viņu mīlam. Es domāju, ka gandrīz visi ārzemju studenti viņu zina, viņš ir tik jauks cilvēks. Ja viņš ir brīvs, viņš vienmēr

atbrauc pēc mums. (..) Dažreiz, kad mēs nesam lielās ūdens pudeles, viņš mums palīdz. Viņš ir tik jauks.

Tas bija manā 2. gadā, es vēl joprojām atceros šī vīrieša seju, jo tā bija tik jauka. Viņš pārdeva puķes. Kad es gāju iekšā veikalā, viņš man deva puķes, es teicu: „Nē”. Bet viņš teica: „Lūdzu”. Un es paņēmu. Pēc tam es sadraudzējos ar šo cilvēku, viņš bija ļoti vecs. Katru reizi, kad gāju garām, viņš man deva lielas puķes. Arī tagad vēl. Viņš ir tik jauks! Un es nevaru viņam par to maksāt, jo viņš justos neērti. Tad es eju uz veikalu un nopērku viņam šokolādi, un viņš ir tik kautrīgs, nosarkst un negrib ņemt.

Te netālu dzīvo viena sieviete, mēs sasmaidāmies, viņa mani apkāmpj un skūpst. Un viņas vīrs vienmēr saka: „Sveiki”. Kad es izeju ārā, es satieku tik daudzus cilvēkus... Pat kasiere, kad es satieku viņas uz ielas, viņas apstājas un runājas. Un es jūtos kā savā valstī, un tas ir brīnišķīgi, ka ir cilvēki, ko pasveicināt uz ielas.

Iespējams gan, ka ārzemnieku atvērtība šādām attiecībām ar svešiniekiem dažkārt zināmā mērā liecina par dziļāku un pastāvīgu attiecību trūkumu ar vietējiem iedzīvotājiem.

Ārzemnieki vīrieši samērā bieži sūdzas par konfliktsituācijām sabiedriskajā transportā, kurās viņiem pieprasa dod vietu citiem cilvēkiem. Atšķirīgā izskata dēļ viņiem tiek pievērsta īpaša uzmanība, un viņu izturēšanās bieži vien tiek vērtēta kritiskāk nekā citu vīriešu uzvedība:

Braucu trolejbusā, sēdēju otrajā rindā. Protams, es zinu, ka, ja iekāpj vecs cilvēks, vajag piecelties un dot vietu. Bet es sēdēju un runāju ar savu draugu, un viens vecs vīrietis iekāpa pieturā, pienāca un ar savu spieķi iesita man. Iedomājies! Ar latvieti vai ar krievu tu nekad tā nevarētu darīt, varbūt pateiktu – ļauj man sēdēt vai ko. Bet viņš iesita man ar spieķi pa kāju! Stulbums! Es teicu latviski: „Labi, es piecelšos, es neredzēju”. Tas man parāda, kā viņi domā dēļ, piemēram, melnajiem matiem.

Reiz trolejbusā es vienkārši stāvēju, blakus man bija sieviete un vecāks vīrietis. Visi sēdekļi bija aizņemti, bet pēc vienas pieturas viena vieta atbrīvojās. Es gaidīju, vai meitene vai vīrietis neapsēdīsies. Viņi negribēja, un es apsēdos. Tas ir normāli. Jo viņi negribēja. Tad kāda vecāka sieviete aiz manis, viņa runāja latviski, es nevarēju saprast precīzi, ko viņa teica. Viņa teica: „Kāpēc tu sēdi, kāpēc šī sieviete nesēž?”. Tad es atkal piecēlos. Es teicu: „Lūdzu”. Sieviete: „Nē, paldies”. Es: „Vai es drīkstu atkal apsēsties?”. Es teicu: „Viņa negribēja sēdēt. Ko es varu darīt? Apsēdināt ar varu?”. Un pēc tam vecā sieviete teica: „Ā, jūs nesaprotat latviski vai krieviski”. Es teicu latviski: „Es atvainojos, es nesaprotu, es mācījos latviešu valodu universitātē, es varu mazliet runāt, bet ne tik labi”. – „Ā, tu saproti, bet negribi runāt!” – „Nē, es mazliet saprotu”. Un tad man bija jāizkāpj.

Draudi un vardarbība

Fiziska vardarbība ir viena no bīstamākajām rasisma izpausmēm, un diemžēl tā sastopama arī Latvijā. Par to liecina intervijās paustā apdraudētības izjūta. Kaut arī lielākā daļa atzina, ka kopumā šeit jūtas droši, draudu un drošības tēma intervijās tika skarta samērā bieži un dažādos kontekstos. Visbiežāk tiek akcentēts tas, ka, atrodoties svešā zemē, vienmēr ir īpaši jāuzmanās.

Pirmajā gadā es īrēju dzīvokli, bet tagad es dzīvoju kopmītnē, jo tā ir drošāk.

Es domāju, ka latvietes un krievietes var ieplaukāt un aizdzīt, bet mēs esam pazudušas. Mēs esam svešā valstī... .. mēs parasti nesakām neko, bet ja mēs esam grupā, mēs varam uzbrukt. Bet, ja es esmu viena.. man jādomā par sevi. Labāk uzmanīties, es esmu klusa.

Lai aizsargātu sevi un izvairītos no konfliktiem, ārzemnieki izmanto dažādas drošības stratēģijas – cenšas uzvesties neuzkrītoši sabiedriskās vietās, izvairās uzturēties ārpus mājas diennakts tumšajā laikā, kā arī vietās, kur sastopami iereibuši jaunieši. Nereti vizuāli atšķirīgi ārzemnieki dzīvo samērā noslēgti savā ģimenes un draugu lokā. Daži atzina, ka, lai izvairītos no konfliktiem, cenšas neiesaistīties sarunās ar svešiniekiem par savu izcelsmi un nodarbošanos. Dažkārt, lai attieksme pret viņiem būtu labvēlīgāka, ārzemnieki melo, ka tikai studē Latvijā, nevis dzīvo šeit pastāvīgi. Cilvēki ar gaišu ādas krāsu, piemēram, no arābu valstīm, dažreiz saka, ka nāk no Itālijas, par kuras vīriešiem Latvijas sievietēm ir ļoti pozitīvs un romantisks priekšstats.

Svarīgs drošumspējas¹ faktors ir latviešu un krievu valodas zināšanas, kas ļauj labāk sazināties ar vietējiem iedzīvotājiem, novērtēt situācijas bīstamību un izskaidrot savu pozīciju: „Reiz bija kautiņš klubā, un meitenes patiesībā runāja mūsu vietā, aizstāvēja mūs, jo tad mēs vēl nepratām valodu. Es arī tagad nerunāju brīvi, bet es varu saprasties, tik galā”.

Gandrīz ikviens no intervētajiem ārzemniekiem ir piedzīvojis reālu fizisku vardarbību pret sevi. Visbiežāk konfliktsituācijas veidojas naktī uz ielas vai naktsklubos, uz kuriem dodas ārzemju studenti. Te jāatzīmē, ka naktsklubos un diskotēkās ārzemnieki tomēr jūtas samērā droši, jo apsardze iejaucas konfliktos un aizsargā ārzemniekus.

Konflikti visbiežāk veidojas ar iereibušiem jauniešiem (intervijās biežāk tika minēti krievu jaunieši), tāpēc vairāki intervētie uzsvēra, ka cenšas izvairīties no vietām, kurās uzturas jaunieši alkohola reibumā. Arī ārzemnieki paši ne vienmēr saista šādus

---

¹ “Drošumspēja ir cilvēka spēja nenonākt nedrošā situācijā un nezaudēt drošības sajūtu, bet, ja tas noticis, drošību un drošības sajūtu atgūt. Drošumspējas jēdzienā netieši atspoguļots, ka drošības sajūta ir atkarīga gan no faktiskās drošības, gan arī no cilvēka priekšstatiem par drošību.” *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2002/2003: Cilvēkdrošība*. – Rīga: UNDP Latvija. 2003, 20.lpp.

konfliktus ar rasistisku attieksmi, bet drīzāk uzskata, ka šie jaunieši vienkārši vēlas kauties ar kādu un atšķirīgs ārējais izskats piesaista viņu uzmanību: „*Nelielas problēmas, bet tie ir bērni, viņi vienkārši grib kauties*”. Intervijās tika minēti arī citi konfliktu iemesli, piemēram, vietējo jauniešu skaudība un apdraudētības izjūta, greizsirdība meiteņu dēļ:

Dažkārt tā notiek - aizej uz diskotēku, runā ar meiteni, bet varbūt viņa ir ar savu draugu. Es nedomāju, ka viņi par to [rasismu] domā. Tas nav tautības, bet attieksmes dēļ. Ir arī jaunieši, kas nav izglītoti ... ko var no viņiem gaidīt, kad viņi satiek ārzemniekus? Viņi domā, ka tu nāc atņemt manu zemi, runāt ar manu meiteni, tev varbūt ir vairāk naudas, lai iedzertu, izrādītu sevi... bet tā ir mana zeme. Es domāju, ka 18 gados viņi nedomā par tautību. Latvieši šajā vecumā kaujas arī savā starpā. Un, ja regulāri iet uz diskotēkām, viņi [ārzemnieki] nav eņģeļi, viņi arī kļūdās.

Es domāju, ka tur ir mazliet greizsirdība starp puīšiem, gan krieviem, gan latviešiem. Viņiem nepatīk, ka latviešu vai krievu meitenes runā ar melniem cilvēkiem. Es tā domāju. Es nezinu, vai tā ir taisnība. Bet tā notiek vienmēr – viņi nāk un mēģina sākt kautiņu. Piemēram, vienreiz viens pienāca un sāka man glaudīt matus. Man tas nepatīk, un es teicu: „Ej prom, kas tev ir?”. Un viņš: „Nāc ārā, kausimies”. Es: „Tu aiztiek manus matus un gribi, lai es kaujos? Kāpēc?”.

Visbiežāk šādi konflikti sākas ar dažādiem sīkumiem, kas nostāda abas puses vienu pret otru. Tāpat nereti jau konflikta sākumā tiek norādīts uz ārzemnieka atšķirīgo izskatu (“*Melnais, ko tu te dari?*”) un nepiederību šai vietai:

Vienreiz es biju Roxy, stāvēju, runāju ar draugu, tuvumā stāvēja krievu puīši un sarunājās, es īsti nesapratu. Pēc tam viņi angļiski teica: „Go home”. Es teicu: „Kāpēc?”. Pēc tam viņi neteica neko. Es domāju, ka viņi bija iedzēruši. Es teicu: „Es nesaprotu, kāpēc?”. Un tad viņi kaut ko teica, bet es nesapratu, ko viņi teica. Es domāju, viņi vienkārši bija piedzērušies un gribēja konfliktēt vai kautiņu. Un viņi izvēlējās mani. Bet es nevaru kauties ar viņiem, viņi ir lieli, varbūt profesionāļi šajās lietās. Es ar viņiem tikai runāju angļiski, varbūt es nesapratu viņus, viņi nesaprata mani. ....Es negribu problēmas Latvijā, jo tā tomēr nav mana zeme. Un arī savā zemē es negribu problēmas.

Dažkārt konfliktus izraisa arī paši ārzemnieki ar savu uzvedību:

Ir arī ārzemnieki, kas neprot uzvesties, ne tikai vietējie ir vainīgi. Piemēram, ir ārzemnieki, kas iet un paši taīsa problēmas. Es domāju, ka tā var būt, un es jau esmu to redzējis. Savas vainas dēļ viņiem ir nepatīšanas.

Ārzemnieki tomēr visbiežāk cenšas izvairīties no fiziskām sadursmēm un atrisināt šādas konfliktsituācijas ar vārdiem: „*Tad es izmantoju savu metodi, kā izvairīties no šādām problēmām, izvairīties no kautiņa. Es runāju ar viņiem pieklājīgi, saku, ka es esmu students, es neko nedaru, man patīk šī valsts. Tādas lietas*”. Bieži vien ar mierīgu sarunu pietiek, lai izvairītos no fiziskas vardarbības.

Lielāka nozīme būtu jāpiešķir dažāda veida uzbrukumiem, kas notiek dienas laikā un bez alkohola ietekmes, jo tajos parasti skaidri redzama uzbrucēju rasistiskā motivācija.

Reiz kad es biju trolejbusā.. tā meitene dzīvo kaut kur tuvumā, viņa bija ar citu meiteni. (..) Es biju ar vienu puisi un meiteni. Tā meitene no brīža, kad viņa mūs ieraudzīja, teica kaut ko tādu kā 'bitch', 'fuck' un tamlīdzīgi. Viņa visu laiku teica tādus vārdus, un mēs domājām – kas ir ar to meiteni. Mēs sēdējām pēdējā rindā, un viņa sēdēja pretējā rindā. (..) Tur bija vēl viena meitene, un viņas abas visu laiku teica – 'bitch', 'fuck'. (..) Pie pēdējās pieturas viņa piecēlās un izdarīja tā [rāda], viņa izsplaīva, un es biju šokā. Nē, ne uz mani, uz otru meiteni. Un tas bija uz viņas ķermeņa. Viņa bija tik nikna par to. Un mana draudzene izdarīja viņai tāpat. Jo.. Ko viņa dom? Tāpēc, ka mums ir melna āda, mums būtu jāpakļaujas šiem cilvēkiem?

Pagājušā gadā 18. novembrī es stāvēju un runāju ar vienu draugu no Nigērijas, viņš ir melns. Viena sieviete pienāca pie mums, es domāju, viņa vienkārši gribēja parunāt ar mums. (..) Es neklausījos uzmanīgi, ko viņa teica. Tad es dzirdēju, ka sieviete sauc viņu par melno mērkaķi... Un es jautāju viņai – Ko tu teici? Un tad viņa paskatījās uz mani un teica: „Dzeltenais mērkaķis”. Es jautāju: „Kāpēc tu paliec šeit, tev vajadzētu iet mājās”. Un viņa teica kaut ko tādu kā 'fuck off' vai tamlīdzīgi. Es tikai gribēju, lai viņa iet projām. Es teicu: „Tu teici 'fuck off', kāpēc tu paliec šeit ar mums?”. Tad viņas draugs teica: „Ko, tu manai draudzenei teici 'fuck off'?!”. Tad viņš sāka sist man. Viņš gribēja turpināt, bet redzēja, ka es nekustos. Es sēdēju, klausījos un skatījos uz viņu. neviens nepalīdzēja, neapturēja... Varbūt tāpēc, ka viņi mani nepazīna. Pēc tam divi puisi pienāca pie manis un atvainojās man. Tikai divi puisi.

Vairākās intervijās uz jautājumu par to, kā uzlabot ārzemnieku stāvokli Latvijā, tika minēts, ka svarīgi ir saukt pie atbildības un sodīt par visa veida rasistiskām un ksenofobiskām izpausmēm, it īpaši vardarbības gadījumos.

Kolēģi, studiju biedri, paziņas

Atšķirībā no iepriekš aplūkotās nejaušās saskarsmes uz ielas, veikalos, diskotēkās un citur šajā saskarsmes līmenī cilvēki ir savstarpēji pazīstami, tāpēc lielāka nozīme ir ārzemnieku un kolēģu, studijas biedru, paziņu savstarpējām attiecībām un uzvedībai. Tomēr tā kā arī šajā līmenī saskarsme nav ļoti cieša, zināma nozīme ir arī tam, cik lielā mērā ārzemnieks vizuāli atšķiras no Latvijas iedzīvotāju izskata. Ļoti tumša sejas āda cilvēkus nereti atbaida.

Kopumā šajā līmenī labākas attiecības ar Latvijas iedzīvotājiem ir ārzemniekiem, kas paši ir atvērti un komunikabli, kā arī tiem, kas ir ar gaišu ādas krāsu.

Draugi

Lielākoties respondenti uzskata, ka iepazīties un iedraudzēties ar Latvijas iedzīvotājiem nav grūti un ka viņiem ir daudz draugu gan latviešu, gan krievu vidū. Te gan jāņem vērā tas, ka lielākā daļa intervēto ir studenti, un jaunieši parasti ir atvērtāki jauniem kontaktiem, un viņiem ir lielākas iespējas iepazīties. Vidēja vecuma cilvēkiem parasti lielāko daļu laika aizņem darbs un ģimene, tāpēc viņi dzīvo samērā

noslēgti un tik bieži neiepazīstas kā jaunieši. Savukārt ļoti plašs kontaktu loks ir visu vecumu cilvēkiem, kas ir sabiedriski aktīvi. Lai izveidotu tuvākas attiecības, nereti vajadzīgs ilgāks laiks.

Man šeit ir daudz draugu. Sākumā viņi tikai: „Čau! Kā iet?”, un viss. Mēs tikai priecājāmies, bet tagad viņi ir ļoti labi, man šeit ir latviešu un krievu draugi, un viņi ir ļoti jauki cilvēki. Viņi tev palīdzēs, ja tev vajadzēs. Piemēram, ja ir kautiņš vai problēmas, kad tu esi priecīgs vai tu esi bēdīgs, viņi vienmēr būs ar tevi. Man tas tiešām ļoti, ļoti patīk, jo tādiem jābūt draugiem, un es arī tāds būtu. Iepriekš, ja jūs ejat uz diskotēku, viņi tikai pateica: „Čau!”, un aiziet pie saviem draugiem. Bet tagad viņi ir visu laiku ar mums. Mēs vienmēr esam kopā, un tas ir ļoti labi.

Man nav problēmu ar jauniešiem, viņi ir jauki, draudzīgi. Dažreiz mēs ejam uz ballītēm. Viņi vienmēr mani aizsargā. Man ir krievu un latviešu draugi.

Ārzemniekiem Latvijā parasti ir samērā daudz draugu vietējo iedzīvotāju vidū, un tas liecina par abpusēju spēju pieņemt citādo. Draudzība kā pilnīgi brīvprātīgs saskarsmes veids tiek uzskatīta par izteikti vienlīdzīgu situāciju, kas lielā mērā veicina pozitīvas attieksmes vispārināšanu, tādējādi mazinot aizspriedumus, it īpaši, vairākuma pārstāvju vidū.² Tāpēc draudzībai un to ietekmējošiem faktoriem būtu jāpievērš tikpat liela vērība kā ksenofobiskām izpausmēm.

Romantiskās attiecības

Ļoti bieži puisi no citām zemēm draudzējas un apprecas ar vietējām meitenēm. Ļoti nozīmīgi, ka šīs attiecības pieņem un atbalsta arī meiteņu vecāki. Sākumā gan viņiem nereti ir grūti pieņemt šos pušus no tālām zemēm ar atšķirīgu izskatu, reliģiju un tradīcijām. Bieži vien negatīvas attieksmes pamatā ir bailes par meitām, it īpaši, ja vīrietis ir musulmanis („Viņiem bija mazliet bail – tas, ko saka par arābiem, politikas dēļ; viņi domā, ka mēs esam citplanētieši vai kas”). Tomēr ar laiku ģimenes labāk iepazīst šos jauniešus un pieņem tos kā meitu draugus un vīrus.

Dažādu Latvijas iedzīvotāju sociālo grupu attieksme ārzemnieku skatījumā

Kopumā ārzemnieki lielākoties sastopas ar pozitīvu vai neitrālu attieksmi, un parasti uzsver, ka lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju ir draudzīgi un izpalīdzīgi. Savukārt, lai izveidotu tuvākas attiecības, nereti ir nepieciešams ilgāks laiks. Salīdzinot dažādu sociālo grupu attieksmes pret vizuāli atšķirīgiem ārzemniekiem, lielākoties tika minēta atšķirīgā attieksme jauniešu un vecāku cilvēku vidū. Savukārt tautībai un dzīvesvietai izšķirošas nozīmes nav.

² Pettigrew T.F. (1998) Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85.

Vecums

Salīdzinot jaunu un vecāku cilvēku attieksmi un izturēšanos pret ārzemniekiem, respondenti atzīmēja, ka jaunieši ir atvērtāki un tolerantāki. (Šeit gan jāatgādina, ka arī respondenti lielākoties ir jaunieši, tāpēc viņiem vairāk iznāk sastapties un ir vieglāk kontaktēties tieši ar jauniem cilvēkiem.) To var skaidrot, pirmkārt, ar to, ka jaunieši kopumā ir atvērtāki visam jaunajam un nezināmajam, jaunieši vairāk saskaras ar citu zemju iedzīvotājiem un kultūru gan masu medijos, gan ceļojot. Liela nozīme ir arī svešvalodu zināšanām, kuru trūkums apgrūtina saskarsmi starp ārzemniekiem un vecākiem cilvēkiem.

Jaunā paaudze ir atvērta, viegli kontaktēties. Vecākie cilvēki negrib būt atvērti. Mēs to jūtam, piemēram, trolejbusos, autobusos.

Tā ir vecāku cilvēku attieksme – pāri 50-60. Jauni cilvēki runājas, smaida, interesējas par tavu valsti, tas viņiem ir interesanti. Arī vidēja vecuma cilvēki maina savu attieksmi, bet vecie cilvēki, piemēram, pensionāri, ar viņiem nav tik vienkārši.

Viņi blenž uz mums, ādas krāsas dēļ viņi jūtas neērti. It īpaši tā ir ar vecākām sievietēm.

Reiz man gadījās trolejbusā (es pat nesēdēju priekšā). Iekāpa divas vecas sievietes un runājās: „Paskaties, paskaties, te ir pārāk daudz melno šajā valstī” [replika latviešu valodā]. Un viņas nedomāja, ka es saprotu. Es teicu: „Kāpēc jūs runājat par mani, tas nav pieklājīgi”. Viņas bija šokētas, nosarka. Un tad viņas sāka runāt ar mani krieviski.

Jaunākā paaudze, es nedomāju, ka viņiem ir rasisma problēmas. Viņiem jau ir melni draugi. Es nedomāju, ka viņi var mūs ienīst vai ko. Es nedomāju, ka viņiem ir rasisma problēmas, es nedomāju, ka viņi kādu kritizē. Nē, es tā nedomāju. Ar vecākiem cilvēkiem dažreiz ir visādi, bet citi ir superīgi.

Es apciemoju draudzenes vecmāmiņu, es domāju, viņa nekad nebija redzējusi melnu cilvēku savā dzīvē. Viņa sāka mani tā mīlēt! Viņa deva veselu maisu ar augļiem, un es negribēju ņemt, bet draudzene teica: „Lūdzu ņem”. Un viņa man iedeva augļus, dārzeņus. Viņa taisīja vakariņas, mēs gājām uz mežu sēnēs, tas bija brīnišķīgi. Vecmamma bija tik jauka.

Tautība

Ierodoties Latvijā, daudzi ārzemnieki pārsteigti uzzina, ka šajā valstī patiesībā dzīvo divas lielas etniski lingvistiskas grupas ar atšķirīgām kultūras iezīmēm un pilnvērtīgai saskarsmei ar Latvijas iedzīvotājiem tiem jāapgūst gan latviešu, gan krievu valoda. Viņi arī samērā ātri ievēro dažādas atšķirības uzvedībā un attieksmēs. Tā latvieši tika raksturoti kā klusi, mierīgi, noslēgti, pieklājīgi, savukārt krievi - kā draudzīgi, aktīvi un atvērti.

Kopumā pašlaik ārzemnieki Latvijā aptuveni vienādā mērā sastopas gan ar latviešiem, gan ar krievvalodīgajiem iedzīvotājiem. Turpretī tie, kas šeit ieradušies pirms 15 un

vairāk gadiem, līdz šim lielākoties vairāk iekļāvušies krievvalodīgo vidū, un tikai pēdējos gados paplašinās viņu kontakti ar latviešiem. Tāda pati atšķirība novērojama arī valodu zināšanās – agrāk iebraukušie parasti ļoti labi prot krievu valodu un vājāk – latviešu valodu, turpretī tie, kas ieradušies pēdējos gados, labāk runā latviski.

Daži respondenti atzīmēja, ka vieglāk ir iepazīties un uzturēt kontaktu ar krievu tautības cilvēkiem:

Es domāju, ka pēdējā laikā ārzemnieki jūtas tuvāki krieviem nekā latviešiem. Jo krievi jūt, ka viņi arī ir ārzemnieki. Un krievi ir arī aktīvāki nekā latvieši. Ikdienā mēs esam tuvāki. Ar krievu runājot, tu ņemies, lēkā, latvietis domā lēni, visu pārbauda par tevi, pirms viņš izdara nākošo soli. Piemēram, biznesā - rīt mums vajag to, to, bet latvietis – padomāsim, vajag garantiju. Krievs izlemj ātri.

Krieviem ir vairāk naudas, viņi vairāk ceļo. Viņi atbalsta arābus, arī politiski. Latvieši baidās no Krievijas, tāpēc viņi izvēlējās amerikāņu pozīciju. Es negribu teikt, ka viņi ir pret mums. Bet jūsu [latviešu] uzvedība, temperaments... tādi mierīgi. Un cilvēks, kas ir pieradis visu darīt ātri, viņam ir grūti.

Salīdzinot latviešu un krievvalodīgo Latvijas iedzīvotāju attieksmes un izturēšanos pret ārzemniekiem, lielākoties tika minēts, ka abām grupām piederīgi ir jauki un draudzīgi, kā arī, ka visās tautās ir labi un slikti cilvēki. Tāpat lielākajai daļai ārzemnieku ir draugi gan latviešu, gan krievu vidū. Savukārt, runājot par rasistiskiem izteikumiem un fiziskiem draudiem, biežāk tika minēti krievvalodīgie iedzīvotāji, parasti jaunieši.

Dzīvesvieta

Ārzemnieki Latvijā lielākoties uzturas Rīgā un reti izbrauc ārā no tās uz citām Latvijas vietām, tāpēc tie Latvijas iedzīvotāji, kas nedzīvo Rīgā, ļoti reti sastopas ar cilvēkiem no citām valstīm, bet, jo īpaši, – citiem kontinentiem. Tāpēc saprotams, ka citur Latvijā ārzemniekiem tiek pievērsta daudz lielāka uzmanība nekā Rīgā. Arī paši ārzemnieki intervijās atzina, ka citās Latvijas vietās uz viņiem skatās vairāk (viens vizuāli ļoti atšķirīgs respondents gan atzīmēja, ka viņš tieši ārpus Rīgas nejūt sev pievērstus cilvēku skatienus). Tomēr lielākoties ārzemnieki interesi par sevi neizjūt kā kaut ko negatīvu un traucējošu, kā arī izrāda sapratni un izskaidro šo skatīšanos ar to, ka laukos cilvēki nav redzējuši, piemēram, citu rasu pārstāvjus. Kopumā tomēr ārpus Rīgas ārzemnieki parasti nesaskaras ar rasistiskiem izteikumiem vai uzvedību, iespējams, tāpēc, ka uzturas tur neilgu laiku un lielākoties ir kopā ar draugiem.

.. es nejutu slikti. Es noteikti biju pirmais ķīnietis, ko viņi redzēja, tāpēc viņi vienkārši skatījās un brīnījās, kāpēc es tur esmu. (..) Bet nekas negatīvs. Nē, es nejutu. Visi cilvēki smaidīja, īpaši meitenes.

Reiz es braucu uz vienu vietu ar autobusu pie drauga vecmamma. (..) Autobusā jauni cilvēki blenza uz mani, es tā samulsu, jo viņi skatījās uz mani tā dīvaini, kā uz melnu spoku. Es smaidīju, un tad viņi kaut kā nomierinājās.

Attieksme dažādās institūcijās

Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde

Ārzemnieki Latvijā visbiežāk saskaras ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes darbiniekiem, kārtojot jautājumus saistībā ar vīzām un uzturēšanās atļaujām. Tur darbinieku attieksme pret ārzemniekiem parasti ir korekta un nediskriminējoša:

Es nedomāju, ka kāds speciāli slikti izturas pret libāniešiem. Un, ja ir viens vai divi izņēmumi, viņi paši ir vainīgi. Ja kāds libānietis atnāk un nepieklājīgi uzvedas un jūs tāpat atbildat un liekat atnākt rīt, tā ir normāla reakcija.

Tomēr viens respondents intervijā uzsvēra, ka „pret cilvēkiem no Āzijas un eiropiešiem izturas atšķirīgi. Pret krāsu viennozīmīgi izturas savādāk. Bet tas ir visur, tur neko nevar darīt. (..) Ja tev ir Šrilankas vai Sīrijas pase, viņi uz to skatās no augšas. Jebkurā gadījumā eiropiešus uztver savādāk un mūs savādāk”.

Lielākie iebildumi, kas tika minēti intervijās, attiecas uz noteikumiem par vīzu izsniegšanas kārtību. Daudziem šķiet netaisnīgi, ka cilvēkiem, kas nav no Eiropas valstīm, šī procedūra ir daudz sarežģītāka, dārgāka, un nepieciešami vairāk dažādi dokumenti nekā Eiropas valstu pilsoņiem. Lielā mērā sarežģījumus rada tas, ka Latvijā nav daudzu valstu pārstāvniecību, tāpēc ārzemniekiem nākas regulāri doties uz savu valstu vēstniecībām citās valstīs, piemēram, Krievijā vai Zviedrijā. Tāpat apgrūtina tas, ka daudzās zemēs, no kurām ierodas ārzemju studenti, nav Latvijas pārstāvniecības.

Tie respondenti, kas jau ilgāku laiku dzīvo un strādā Latvijā, daudz vairāk saskārušies ar dažādām valsts iestādēm. Lielākoties attieksme pret viņiem ir pozitīva un pretimnākoša, ierēdņi visu paskaidro un palīdz nokārtot dažādus jautājumus. Tomēr ir arī negatīva pieredze, kad darbinieki atbild izvairīgi un cenšas ātrāk tikt vaļā (kāds respondents atzīmēja, ka tā notiek apmēram 2 gadījumos no 10). Ievērojami labāka ierēdņu attieksme ir tad, ja ārzemnieks sarunas sākumā pasaka vismaz dažus teikumus latviski.

Policija

Attiecībā uz policijas darbinieku attieksmi pret ārzemniekiem tika uzsvērts, ka policisti ir ļoti izpalīdzīgi un atsaucīgi, un neviens no respondentiem neminēja negatīvus incidentus. Piemēram, uz mājām laipni tika aizvests kāds apmaldījies ārzemnieks, kam bijusi tikai lapiņa ar adresi. Tāpat tiek reaģēts uz ārzemnieku izsaukumiem:

.. policija mums ir ļoti daudz palīdzējusi. Piemēram, vienam manam draugam bija problēmas kopmītnē, kāds bija atnācis, klauvēja pie durvīm, kļiedza uz viņu. Viņš piezvanīja policijai, un viņi bija klāt pēc 3 minūtēm, kādi 10. Viņi bija ļoti izpalīdzīgi.

Vairāki respondenti atzīmēja, ka ir ļoti apmierināti ar to, ka Latvijā ārzemnieki netiek īpaši kontrolēti un ikdienā nav jānēsā līdzi pase. Latvija tika salīdzināta ar Krieviju, kur ārzemniekiem jāpiereģistrējas un cilvēkiem ar tumšu ādas krāsu pat vairākas reizes dienā jāuzrāda pase.

Augstskolas

Augstskolas ļoti rūpējas par saviem ārzemju studentiem, un parasti personāls pret viņiem izturas īpaši labi, piemēram, piešķirot vairāk laika konsultācijām ar pasniedzējiem. Lielākoties ir arī nozīmēti darbinieki, kas ir tieši atbildīgi par ārzemju studentiem. Piemēram, ļoti atzinīgi vārdi tika teikti par kādu RTU pasniedzēju: „Viņš ir atbildīgs par ārzemniekiem, ļoti izpalīdzīgs. Laiku pa laikam viņš jautā, vai mums nav problēmas. Un viņš ir gatavs visas problēmas risināt. Reiz pat četros rītā”.

Islāms

Intervijās ar musulmaņiem viņiem lūdza raksturot Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret islama reliģiju un viņiem pašiem kā musulmaņiem. Atbildes bija ļoti dažādas un ietvēra gan ļoti pozitīvu, gan naidīgu attieksmi. Viena daļa Latvijas iedzīvotāju ir ieinteresēti un vēlas uzzināt vairāk par islamu, bet citi saista to ar agresivitāti un teroristiskām organizācijām. Tomēr lielākoties, uzzinot par musulmaņu reliģisko piederību, attieksme pret viņiem nemainās un neietekmē savstarpējās attiecības, kaut arī dažkārt jūtams, ka vietējiem iedzīvotājiem šī reliģija nešķiet simpātiska.

Vēlme palikt Latvijā

Viena no precīzākajām norādēm uz to, cik labi Latvijā patiesībā jūtas dažādu tautību ārzemnieki, ir viņu attieksme pret iespēju palikt Latvijā arī turpmāk. Šis jautājums galvenokārt attiecināms uz ārzemju studentiem Latvijas augstskolās. Daļa no viņiem labprāt vēlētos dzīvot Latvijā:

Es palikšu šeit 6 gadus, cerams, ka būšu šeit ilgāk. Varbūt es šeit kaut ko turpināšu. (..) Es tagad studēju medicīnu, nezinu, varbūt es šeit varētu strādāt pēc tam. Man patīk sports. Es gribētu turpināt studijas un nodarboties ar sportu. Varbūt es darīšu kaut ko Latvijas sportā – futbolā vai hokejā. Nezinu, bet es gribētu šeit palikt. (..) Ne tieši apmesties, bet strādāt šeit. Šeit un tur. Es gribētu vismaz 4 mēnešus gadā būt šeit.

Arī tie, kas plāno atgriezties dzimtenē pēc studiju beigām, lielākoties pieļauj iespēju turpmāk dzīvot arī Latvijā vai vismaz vēl kādreiz atbraukt uz šejieni, kur pavadīti studiju gadi. („Dažreiz man ir sajūta, ka šī zeme man ļoti daudz nozīmē, 6 gadi. Sākumā gribas braukt mājās, bet kad tu iemīli cilvēkus, ir ļoti grūti”.)

Savukārt tie ārzemnieki, kas šeit nodibinājuši ģimenes un strādā (lielākoties kādreizējie ārzemju studenti Latvijas augstskolās), neplāno doties prom no Latvijas.

Sabiedrības informētība un interese

Latvijas iedzīvotāji nereti izturas noraidoši un aizdomīgi pret ārzemniekiem no citām valstīm, jo lielākoties gandrīz neko nezina par šīm valstīm, to kultūru un reliģiju. Attieksme bieži vien balstās uz dažādiem stereotipiem un priekšstatiem, ko rada plašsaziņas līdzekļi. Piemēram, musulmaņi tiek uzskatīti par agresīviem, afrikāņi - par dumjiem, un lielākā daļa Āzijas un arābu valstu tiek uzskatītas par vāji attīstītām un ar zemu labklājības līmeni.

Sākumā pirmā reakcija: "O, vai tev ir kamielis? O, tu ēd ar karoti, es domāju, ka tu ēd ar pirkstiem!" Tas man ļoti traucēja. Par ko jūs runājat?! Es dzīvoju labāk nekā jūs visi šeit! Ko jūs runājat par karotēm? (..) Mums ir viss. Libāna ir pie Vidusjūras, tur nav kamieļu. Mums nav tuksnešu. (..) Mēs nedzīvojam nometnēs, mums ir skaistas mājas, lielākas. Kad es atbraucu, es biju pārsteigts – visur 1-2 istabu dzīvokļi, tās pašas mēbeles. Mums ir 3-7 istabas, katra istaba ir savām lietām.

Kaut arī Latvijas iedzīvotāji maz zina par tālākām valstīm un viņu kultūru, interese par šīm lietām sabiedrībā pastāv, it īpaši jauniešu vidū:

Viņi ļoti interesējas. Daudzi cilvēki pēc tam, kad mēs esam runājuši ar viņiem, saka – mēs gribam braukt uz Šrilanku. Viņi grib to redzēt, tas izklausās brīnišķīgi. Daži pat vāc informāciju.... Es pateicu vienai meitenei, ka esmu no Šrilankas, un pēc 3-4 dienām viņa man atsūta prezentāciju par Šrilanku. Viņa bija sameklējusi internetā. Daudziem arī patīk šī kultūra – dejas, mūzika.

To, ka aizspriedumu un negatīvas attieksmes pamatā parasti ir informācijas un saskarsmes trūkums, parāda Latvijas-Libānas Izglītības un kultūras kluba veiksmīgā darbība. Organizējot dažādus informatīvus un kultūras pasākumus, viņi ir palielinājuši Latvijas iedzīvotāju interesi par Libānu un, sniedzot informāciju, veicinājuši pozitīvu attieksmi pret libāniešiem Latvijā. Īpaši nozīmīga ir dažādu ierēdņu attieksmes uzlabošanās, kas panākta, aicinot šo iestāžu darbiniekus uz saviem kultūras pasākumiem:

Tagad viņi attiecas pret mums labāk, viņi zina mūs. Agrāk viņi pret mums attiecās kā pret Šrilanku, Pakistānu. Cita domāšana nekā agrāk. Nevis ka – atkal šie cilvēki, viņš nerunā latviski, viņam nav kārtībā dokumenti, ar viņu man ir problēmas. Tagad - nē, ar prieku, grib palīdzēt. Zina, ka šie cilvēki ir intelligenti un tā.

Pozitīvu attieksmi veicina saskarsme ar arābu kultūru ceļojot, tāpat kā tas, ka Latvijā ienāk un ir populāri dažādi šīs kultūras elementi – ūdens pīpes, apģērbi. Ir arī cilvēki, kas apgūst arābu valodu.

Lielākā daļa cilvēku informāciju par tālām valstīm un to iedzīvotājiem parasti iegūst tikai no plašsaziņas līdzekļiem, tāpēc tiem ir izšķiroša nozīme attieksmes veidošanā. Īpaši jāatzīmē pēdējā laikā akcentētais arābu tautu negatīvais tēls, kas tiek veidots un uzturēts plašsaziņas līdzekļos. Tāpēc būtu nepieciešams vairāk rūpēties par iedzīvotāju informēšanu, piemēram, par arābu tradīcijām.

VIETĒJĀS REDZAMĀS MINORITĀTES

Latvijā jau gadsimtiem ilgi dzīvo vizuāli atšķirīgā čigānu minoritāte, un padomju varas gados šeit apmetās daudz dažādu tautību cilvēki ar atšķirīgiem sejas vaibstiem un ādas krāsu. Lai gūtu ieskatu Latvijas iedzīvotāju attieksmēs pret šo tautu pārstāvjiem, tika veiktas trīs intervijas – ar čigānieti, azerbaidžāni un tatārieti.

To tautību cilvēki, kas Latvijā ieradušies padomju laikā, ir ļoti labi integrējušies krievvalodīgajā vidē, kas apvieno ļoti daudz dažādu tautību cilvēkus. Salīdzinot ar paaudzi, kas atbrauca uz Latviju, vēlākajās paaudzēs ir daudz vairāk jauktu laulību, visbiežāk ar krievvalodīgiem cilvēkiem. Ciešāka saskarsme ar latviešiem veidojas samērā reti, visbiežāk – kā ar darba kolēģiem. Pēc neatkarības atgūšanas dažādu tautību Latvijas iedzīvotāji līdz ar latviešiem sāka spēcīgāk apzināties savu etnisko izcelsmi, apgūt valodu un kultūras tradīcijas.

Gan par tatāriem, gan par azerbaidžāņiem, ko parasti uzskata vienkārši par kaukāziešiem, sabiedrībā pastāv negatīvi stereotipi, tomēr tie visbiežāk netiek attiecināti uz sastaptajiem indivīdiem.³ Tikai dažkārt šo tautību pārstāvji saskaras ar aizdomīgu attieksmi no citu tautību iedzīvotāju puses (azerbaidžāņi biežāk nekā tatāri), bet to nevar uzskatīt par atklāti naidīgu attieksmi vai diskrimināciju. Arī piederība islama ticībai lielākoties nav šķērslis attiecībās ar citu tautību cilvēkiem.

Čigānu tautības cilvēku situācija daudzējādā ziņā atšķiras no citām Latvijas etniskajām minoritātēm. Negatīvie stereotipi ir daudz izteiktāki un konkrētāki. Jāuzsver, ka atšķirībā no citām etniskajām grupām, šie stereotipi tiek attiecināti gandrīz uz katru sastapto indivīdu un izraisa aizdomīgu un naidīgu izturēšanos. Savukārt tie, kas neatbilst šiem priekšstatiem, netiek uzskatīti par 'īstiem čigāniem' un tādējādi neveicina pozitīvāku attieksmi pret čigānu tautību kopumā. Čigānu tautības cilvēki tiek bieži apsūkāti uz ielas un sabiedriskajā transportā, kā arī biežāk cieš no diskriminācijas darba tirgū un no policijas vardarbības. Čigāniem samērā reti ir ciešāka saskarsme ar citu tautību cilvēkiem, visbiežāk – kā ar darba kolēģiem.

Salīdzinot Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret to minoritāšu pārstāvjiem, kas dzīvo šeit jau vairākas gadu desmitus un tos, kas ieradušies samērā nesen un no tālākām zemēm, šķiet, ka izšķiroši vienmēr ir tas, cik liela ir vizuālā atšķirība, kā arī negatīvi stereotipi un priekšstati par kultūras atšķirībām. Citādi pret tautībām, kas Latvijā dzīvo ilgāku laiku, visticamāk būs labvēlīgāka attieksme, jo ar šo tautību pārstāvjiem ir lielāka saskarsmes pieredze un tiek uzskatīts, ka šo tautību pārstāvji ir 'pielāgojušies' šejienes dzīvesveidam un izturēšanās normām, un tāpēc vairs nešķiet tik biedējoši.

³ Tas atbilst ar H.D. Forbesa teorijai, saskaņā ar kuru saskarsme starp indivīdiem lielākoties veicina pozitīvas attieksmes veidošanos, turpretī kontakti starp atšķirīgām grupām bieži izraisa konfliktus. Skat. Forbes H.D. (1997) *Ethnic conflict: commerce, culture, and the contact hypothesis*. New Haven, CT: Yale University Press.

SECINĀJUMI

Vizuāli atšķirīgu tautu pārstāvji Latvijā sastopas ar ļoti dažādu attieksmi – gan ar īpašu labvēlību un interesi, gan aizdomām un nicinājumu. Atšķirīgā izskata dēļ šiem cilvēkiem visur tiek pievērsta īpaša uzmanība – pētoši skatieni, tiek izteiktas dažādas piezīmes, dažkārt tie cieš arī no fiziskas vardarbības. Lai arī šādu gadījumu nav daudz, gandrīz ikviens intervētais ir kādu reizi bijis fiziski apdraudēts, un katrs varēja pastāstīt par kādu vardarbības gadījumu, kurā cietis kāds viņu paziņa. Visbiežāk šādas situācijas gadās uz ielas vēlu vakaros, sastopoties ar iereibušiem jauniešiem. Arī diskotēkās nereti veidojas konfliktsituācijas, kurās dažkārt iesaistīti ārzemju studenti, tomēr tur viņi var justies diezgan droši, jo parasti drīz vien iejaucas apsardze. Jāuzsver, ka palaikam vizuāli atšķirīgi ārzemnieki tiek fiziski apdraudēti arī dienas laikā daudzu cilvēku klātbūtnē.

Kopumā tomēr lielākā daļa ārzemnieku Latvijā sastopas ar atturīgu vai laipnu un draudzīgu attieksmi, īpaši jaunieši uzsver, ka ieguvuši šeit daudz jaunu draugu gan latviešu, gan krievu vidū. Ārzemju puīši nereti draudzējas un apprecas ar vietējam meitenēm. Viņu ģimenes gan nereti sākumā ir noraidošas pret puīšiem no tālām zemēm ar atšķirīgu kultūru un reliģiju, tomēr ar laiku viņus pieņem un atbalsta.

Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret ārzemniekiem kopumā nosaka vairāki faktori:

- saskarsmes situācija (vieta, vai ārzemnieks ir pazīstams, kādā statusā ir saskarsmes dalībnieki, piemēram, kolēģi, ierēdnis un apmeklētājs valsts iestādē u.c.);
- ārzemnieka vizuālā izskata atšķirības – jo lielāka atšķirība no Latvijas iedzīvotājiem, jo iespējama negatīvāka attieksme;
- negatīvi stereotipi un priekšstati par ievērojamām kultūras atšķirībām (piemēram, musulmaņi tiek uzskatīti par agresīviem, ar ļoti atšķirīgām ieražām un kultūras normām, tāpēc pret viņiem nereti izturas noraidoši un ar aizdomām);
- Latvijas iedzīvotāju saskarsmes pieredze ar citu tautību pārstāvjiem;
- pašu ārzemnieku izturēšanās saskarsmē ar Latvijas iedzīvotājiem, it īpaši, viņu atvērtība un komunikabilitāte.

Salīdzinot dažādu sociālo grupu attieksmi pret vizuāli atšķirīgiem ārzemniekiem Latvijā, intervijās tika uzsvērts, ka jaunieši ir atvērtāki un labvēlīgāki nekā vecāki cilvēki. Dažkārt ārzemnieki uzskata, ka viņiem ir vieglāk kontaktēties un iedraudzēties ar krievvalodīgajiem iedzīvotājiem, jo tie ir atvērtāki un aktīvāki, un tādējādi tuvāki viņu mentalitātei. Tomēr arī konfliktsituācijas biežāk veidojas ar krievvalodīgiem jauniešiem. Salīdzinot rīdziniekus ar citiem Latvijas iedzīvotājiem, intervijās tika atzīmēts, ka ārpus Rīgas ārzemniekiem tiek pievērsta lielāka uzmanība un uz viņiem vairāk skatās, tomēr kopumā attieksmēs nav lielu atšķirību.

Valsts iestādēs (ārzemnieki visbiežāk saskaras ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi) viņi lielākoties sastopas ar korektu attieksmi, īpaši laba attieksme ir no policijas darbinieku puses. Arī augstskolas, kurās mācās ārzemju studenti, velta tiem īpašu uzmanību un rūpes.

Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju maz zina par dažādām tālākām valstīm, to reliģiju un kultūru, tāpēc bieži vien izturas rezervēti un noraidoši. Tomēr jāuzsver arī, ka samērā daudziem ir interese par šīm zemēm un viņi labprāt uzzinātu ko vairāk.

Turpretī neinformētība un negatīvi stereotipi par citu zemju iedzīvotājiem un kultūrām veicina priekšstatu par pārspīlēti lielām atšķirībām starp dažādu zemju cilvēkiem un viņu ieražām. Tas savukārt rada nepatiku un bailes, kas parasti nav pamatotas, jo Latvijā dzīvojošo ārzemnieku uzvedība un praktizētās ierāžas parasti atbilst šeit pieņemtām uzvedības normām. Tāpēc liela nozīme ir saskarsmes pieredzei ar dažādu tautību cilvēkiem – kontaktējoties zūd bailes no nepazīstamā, tiek pamanīts kopīgais, un attiecības vairāk nosaka nevis izcelsme, bet gan individuālas personības iezīmes un kopīgas intereses. Līdz ar to saskarsmes situācija vairs netiek uztverta kā divu etnisku grupu pārstāvju, bet gan divu indivīdu sastapšanās, kas parasti ir pozitīvāka nekā grupu līmenī.

Noraidoša attieksme Latvijas iedzīvotājiem ir arī pret čigāniem, kas Latvijā dzīvo jau gadsimtiem ilgi - čigāni tiek apsaukti uz ielas, diskriminēti darba tirgū, kā arī cieš no vardarbības.

Jāsecina, ka Latvijas iedzīvotāju attieksmēm un uzvedībai dažkārt piemīt rasistiskas iezīmes un tās izpaužas slēptā veidā - nevis kā izteikti negatīva izturēšanās, bet kā pozitīvas, labvēlīgas attieksmes trūkums, piemēram, neviennozīmīgā situācijā netiks sniegta palīdzība, vai arī kā pašsaprotama tiek pieņemta jebkura negatīva informācija par kādu etnisku grupu. Tāpat liela nozīme ir, t.s., “jaunajam rasismam”⁴, kura pamatā ir uzskats, ka atsevišķu tautu kultūra un dzīvesveids ir pārāk atšķirīgi, un tāpēc nav savienojami vienā sabiedrībā. Par spīti Latvijas multietniskajai realitātei daudzu gadu garumā, daudzu cilvēku priekšstatos vēl joprojām kulturāli homogēna sabiedrība tiek uzskatīta par normu un ideālu, uz ko tiekties. Šāds uzskats lielā mērā traucē pieņemt citu tautību cilvēkus, it īpaši, ja viņi ir vizuāli atšķirīgi un vēlas dzīvot Latvijā.

Tomēr kopumā līdz ar informācijas apjoma pieaugumu par dažādām valstīm un kultūrām, kā arī palielinoties saskarsmes pieredzei ar dažādu tautību cilvēkiem, Latvijas iedzīvotāju attieksme pamazām kļūst iecietīgāka un atvērtāka.

---

⁴ Barker M. (1981). *The New Racism*. London: Junction Books.

III APTAUJAS REZULTĀTI

APTAUJAS APRAKSTS

Projekta nosaukums:	Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija
Pētījuma veicējs:	Baltijas Sociālo Zinātņu institūts Elizabetes ielā 65-16, Rīga, LV – 1050, Latvija Tālr.: (+371) 7217553, fakss: (+371) 7217560
Lauka darba veicējs:	SIA “A.I. Sistēmas”
Lauka darba laiks:	2004.gada marts – aprīlis
Aptaujas vieta:	Latvija
Pētījuma metode:	Tiešās intervijas respondenta dzīvesvietā
Mērķa grupas:	Latviešu tautības respondenti, cittautieši (krievi, ukraiņi, baltkrievi, poļi, lietuvieši un citu tautību pārstāvji)
Izlases metode:	Stratificētā kvotu izlase
Izlases lielums:	510 – latviešu tautības respondenti 508 - cittautieši
Kontrole:	10%

PĒTĪJUMA MĒRKA GRUPU SOCIĀLI DEMOGRĀFISKAIS PROFILS

		TAUTĪBA				KOPĀ	
		Latvietis		Cita			
		Skaitis	Rindu %	Skaitis	Rindu %	Skaitis	Rindu %
VISI RESPONDENTI		510	50%	508	50%	1018	100%
VECUMS	15-30	151	53%	136	47%	287	100%
	31-45	132	49%	138	51%	270	100%
	46-60	109	47%	124	53%	233	100%
	61-74	118	52%	110	48%	228	100%
DZIMUMS	VĪRIETIS	219	50%	220	50%	439	100%
	SIEVIETE	291	50%	288	50%	579	100%
IZGLĪTĪBA	PAMATIZGLĪTĪBA/ NEPABEIGTA VIDĒJĀ	105	54%	90	46%	195	100%
	VIDĒJĀ/ SPECIĀLĀ VIDĒJĀ	304	51%	290	49%	594	100%
	AUGSTĀKĀ	101	44%	128	56%	229	100%
DZĪVESVIETA	RĪGA	110	34%	213	66%	323	100%
	CITA PILSĒTA	272	55%	219	45%	491	100%
	CIEMS, LAUKI	128	63%	76	37%	204	100%
REĢIONS	RĪGA	110	34%	213	66%	323	100%
	VIDZEME	173	67%	85	33%	258	100%
	KURZEME	92	65%	50	35%	142	100%
	ZEMGALE	74	56%	59	44%	133	100%
	LATGALE	61	38%	101	62%	162	100%
LR PILSONĪBA	IR PILSONIS	510	67%	251	33%	761	100%
	NAV PILSONIS	-	-	257	100%	257	100%

INDEKSU VEIDOŠANA

Kopumā pētījuma ietvaros tika veidoti pieci indeksi:

- (1) Etniskās norobežošanās indekss;
- (2) Pozitīvās sociālās identitātes indekss;
- (3) Dogmatisma indekss;
- (4) Kontakta (etniskās saskarsmes) indekss;
- (5) Latviešu un cittautiešu sociālās distances indekss.

Visu indeksu veidošana notika pēc vieniem principiem. Vispirms tika pārkodētas atbilžu skalas dažiem jautājumiem tā, lai vienā indeksā ietvertajiem jautājumiem atbilžu skalas būtu vienā virzienā.

Tajos jautājumos, uz kuriem respondents nebija sniedzis noteiktu atbildi, tika piešķirta viņa atbilžu vidējā vērtība no citiem indeksā ietvertajiem jautājumiem. Veidojot indeksu, tika summētas katra respondenta atbilžu vērtības indeksā ietvertajos jautājumos. Iegūtās summas tika sadalītas četros vienāda garuma intervālos.

Tika pārbaudīta katra indeksā ietvertā jautājuma dispersija un korelācija ar indeksa summu.

1) Etniskās norobežošanās indekss

Etniskās norobežošanās indekss norāda uz respondenta attieksmi pret citu tautību/reliģisko grupu cilvēkiem. Tajā apkopotas atbildes uz sešiem jautājumiem, kuros respondents pauda savu attieksmi atbilstoši Laikerta skalai (Pilnīgi piekrīt, drīzāk piekrīt, drīzāk nepiekrīt, pilnīgi nepiekrīt) uz sekojošiem izteikumiem:

1. Citu tautību cilvēkiem nevar pilnībā uzticēties;
2. Musulmaņu uzskati un paražas var būt bīstami Latvijas iedzīvotājiem;
3. Nav iespējams īsti izprast citu tautību cilvēkus;
4. Es negribētu, lai Latvijā sāk dzīvot daudz cilvēku no citām valstīm;
5. Citu tautību cilvēki ar atšķirīgām tradīcijām un paražām nevar būt īsti Latvijas iedzīvotāji pat tad, ja viņi šeit dzīvo daudzus gadus;
6. Būtu labāk, ja katras tautības cilvēki dzīvotu savā valstī.

Izvēloties jautājumus, ko ietvert indeksā, tika ņemta vērā katras pazīmes dispersija, pazīmju savstarpējā korelācija, kā arī katras pazīmes korelācija ar summēto indeksa vērtību.

Kronbaha alfa – 0,65 (atbilstības rādītājs, kas mēra ietverto izteikumu savstarpējo saistību pakāpi robežās no 0-1; jo rādītājs lielāks – jo ciešāka saistība).

2) Pozitīvās sociālās identitātes indekss

Pozitīvās sociālās identitātes indeksā apkopota respondentu paustā attieksme pret trim izteikumiem un atbilde uz jautājumu (visas atbildes atbilst Laikerta skalai):

1. Kopumā Latvija ir labāka nekā daudzas citas valstis;
2. Es labāk vēlos būt Latvijas nekā kādas citas valsts iedzīvotājs;
3. Latvijas iedzīvotājiem būtu jāatbalsta savas valsts nostāja pat tad, ja viņi paši domā citādi;
4. Cik lielā mērā Jūs lepojaties ar to, ka esat Latvijas iedzīvotājs? Vai Jūs ar to... ļoti lepojaties, drīzāk lepojaties, ne visai lepojaties, nemaz nelepojaties?

Kronbaha alfa – 0,7.

3) Dogmatisma indekss

Dogmatisma indekss atklāj respondentu atvērtību atšķirīgiem viedokļiem; tajā apvienota respondentu paustā attieksme pret sekojošiem izteikumiem:

1. Cilvēki iedalās divās grupās - tajos, kas tiecas pēc patiesības, un tajos, kas ir pret to;
2. Jebkura grupa, kas pieļauj dažādus viedokļus savu dalībnieku vidū, nevar ilgi pastāvēt;
3. Cilvēkiem ir dažādi uzskati par lietām, bet pareizs var būt tikai viens;
4. Kopumā vislabāk ir izvēlēties draugus un partnerus ar tādiem uzskatiem un gaumi, kas ir līdzīgi maniem.

Kronbaha alfa – 0,7.

4) Etniskās saskarsmes indekss

Etniskās saskarsmes indekss dod priekšstatu par to, cik liela ir respondentu pieredze, kontaktējoties ar citu tautību cilvēkiem. Indeksā apvienotas atbildes uz sešiem jautājumiem (pēdējo divu jautājumu atbildes tika pārkodētas kā dihotomiskas pazīmes atbilstoši respondenta tautībai – ir vai nav citu tautību cilvēki ģimenē un draugu lokā):

1. Vai Jūs personīgi pazīstat kādu musulmani?
2. Vai Jūs personīgi pazīstat kādu afrikāni?
3. Vai Jūs personīgi pazīstat kādu čigānu?
4. Vai Jūs kādreiz esat uzturējies ārpus Latvijas ilgāku laiku (vismaz mēnesi)?
5. Kādas tautības cilvēki ir Jūsu ģimenē (to cilvēku vidū, ar kuriem Jūs dzīvojat kopā)? (Latvieši, krievi, citi)
6. Kādas tautības cilvēki ir Jūsu draugu vidū? (Latvieši, krievi, citi)

Kronbaha alfa – 0,43.

5) Latviešu un cittautiešu sociālās distances indekss

Šis indekss parāda latviešu un krievu savstarpējās attieksmes un savstarpējās sociālās distances līmeni (iekavās norādīts formulējums anketā krievu valodā):

1. Latvieši un krievvalodīgie kopumā dzīvo katrs savā pasaulē;
2. Man nav nekādu problēmu kontaktēties ar krievvalodīgajiem (*latviešiem*) – viņi ir tādi paši cilvēki kā visi citi;
3. Latvieši no krieviem (*krievi no latviešiem*) varētu daudz ko mācīties;
4. Latvieši un krievvalodīgie – tās ir divas konfliktējošas nometnes;
5. Atrodoties krievvalodīgo (*latviešu*) vidū viens pats, es jūtos nedroši;
6. Es izvairos no kontakta ar krievvalodīgajiem (*latviešiem*), jo viņi ir pilnīgi savādāki nekā manas tautības cilvēki;
7. Man patīk, ja apkārt ir dažādu tautību cilvēki un skan gan latviešu, gan krievu valoda;
8. Es kļūstu dusmīgs (-a), kad domāju par to, kā krievvalodīgie pretojas mācībām latviešu valodā (*.. kā latvieši uzspiež mācības latviešu valodā*).

Kronbaha alfa – 0,67.

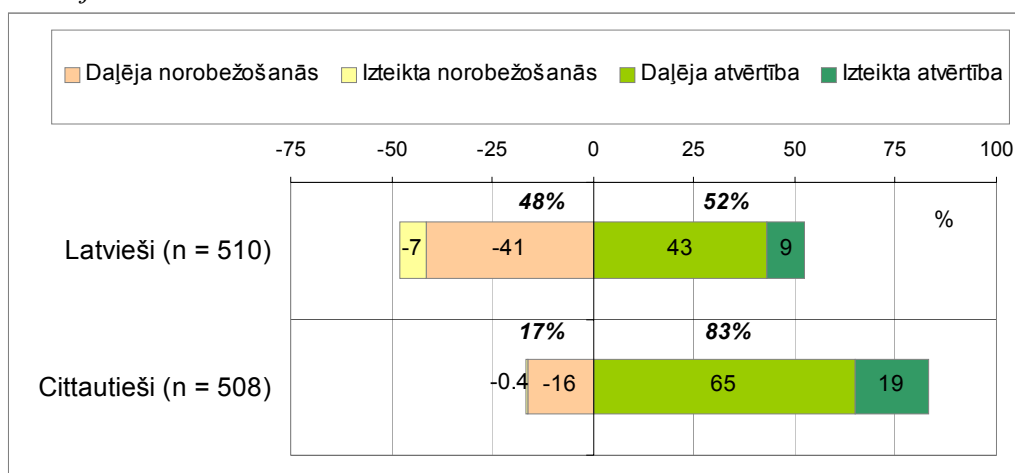
APTAUJAS DATU ANALĪZE**ETNISKĀ NOROBEŽOŠANĀS - ATVĒRTĪBA**

Etniskās norobežošanās izpētes uzdevums ir noskaidrot, kurām sabiedrības grupām norobežošanās ir vairāk raksturīga un kā tas ietekmē attieksmes pret citām etniskām grupām¹.

Etniskās norobežošanās indekss² veidots, apkopojot atbildes uz sešiem jautājumiem (1.zīm.). Aptaujas rezultāti ļauj secināt, ka latviešu vidū biežāk sastopama piesardzība, norobežošanās attiecībā pret citām etniskām grupām, salīdzinot ar cittautiešiem.

Kā redzams 1.zīmējumā, no visiem aptaujātajiem latviešiem 48% vairāk vai mazāk piemīt etniskās norobežošanās iezīmes. Attiecīgi cittautiešiem - 17% (sk.1.zīm.).

1. zīmējums. Etniskās norobežošanās indekss.

Vislielākās atšķirības cittautiešu un latviešu uzskatos ir attiecībā uz trim izteikumiem: 'Es negribētu, lai Latvijā sāk dzīvot daudz cilvēku no citām valstīm', 'Citu tautību cilvēki ar atšķirīgām tradīcijām un paražām nevar būt īsti Latvijas iedzīvotāji, pat tad, ja viņi šeit dzīvo daudzus gadus', 'Būtu labāk, ja katras tautības cilvēki dzīvotu savā valstī' (sk.2.zīm.).

Vairāk izteikto norobežošanos latviešu vidū var skaidrot, izmantojot dažādas teorijas. Atbilstoši V. M. Esesa (Esses) konfliktu teorijai potenciāli konkurējošas ārējās grupas, kas varētu pastiprināt grupu konkurenci, tiek uzlūktas ļoti piesardzīgi, pat noraidoši. Citiem vārdiem, norobežošanās ir skaidrojama kā vēlme aizsargāties no konflikta. Otrkārt, tas skaidrojams arī ar kontaktēšanās biežumu ar citu tautību pārstāvjiem - latvieši retāk nekā cittautieši ir kontaktējušies ar citu tautību cilvēkiem (sk.3.zīm.). Šie rezultāti apstiprina G.Olporta saskarsmes hipotēzi, ka saskarsmes

¹ Kā iepriekš minēts, izteikumu vidū par etniskajām grupām ir iekļauts arī izteikums par attieksmi pret reliģisku grupu – musulmaņiem. Tā iekļauta kā 'kontroles grupa', paredzot, ka attieksme pret to varētu būt visnegatīvākā, salīdzinot ar citām aplūkotajām grupām.

² Pētījuma ietvaros etniskās norobežošanās indekss tika veidots no sešiem izteikumiem, un atbilstoši respondentu sniegtajām atbildēm tika veidotas četras dažāda līmeņa respondentu grupas atkarībā no norobežošanās pakāpes (sk. detalizētu indeksu veidošanas metodoloģiju aptaujas aprakstā).

biežumam ar citu tautību pārstāvjiem ir liela nozīme atvērtākas attieksmes veidošanā pret šo tautību cilvēkiem.

Kopīgs latviešiem un cittautiešiem ir tas, ka daudziem no viņiem ir negatīva attieksme pret musulmaņiem. To apliecina atbildes attiecībā uz izteikumu ‘*Musulmaņu uzskati un paražas var būt bīstami Latvijas iedzīvotājiem*’ (piekrīt 52% latviešu un 59% cittautiešu). Gan latviešu, gan cittautiešu vidū ir izplatīts arī viedoklis, ka ‘*nav iespējams īsti izprast citu tautību cilvēkus*’.

Gan latvieši, gan cittautieši līdzinās arī tajā ziņā, ka vairākums no abām grupām noliedz viedokli, ka “*citu tautību cilvēkiem nevar pilnībā izticēties*” (sk.2.zīm.).

Aplūkojot etniskās norobežošanās indeksu pēc sociāli demogrāfiskajām pazīmēm, pamanāmas vairākas tendences:

➤ attiecībā uz **latviešiem**:

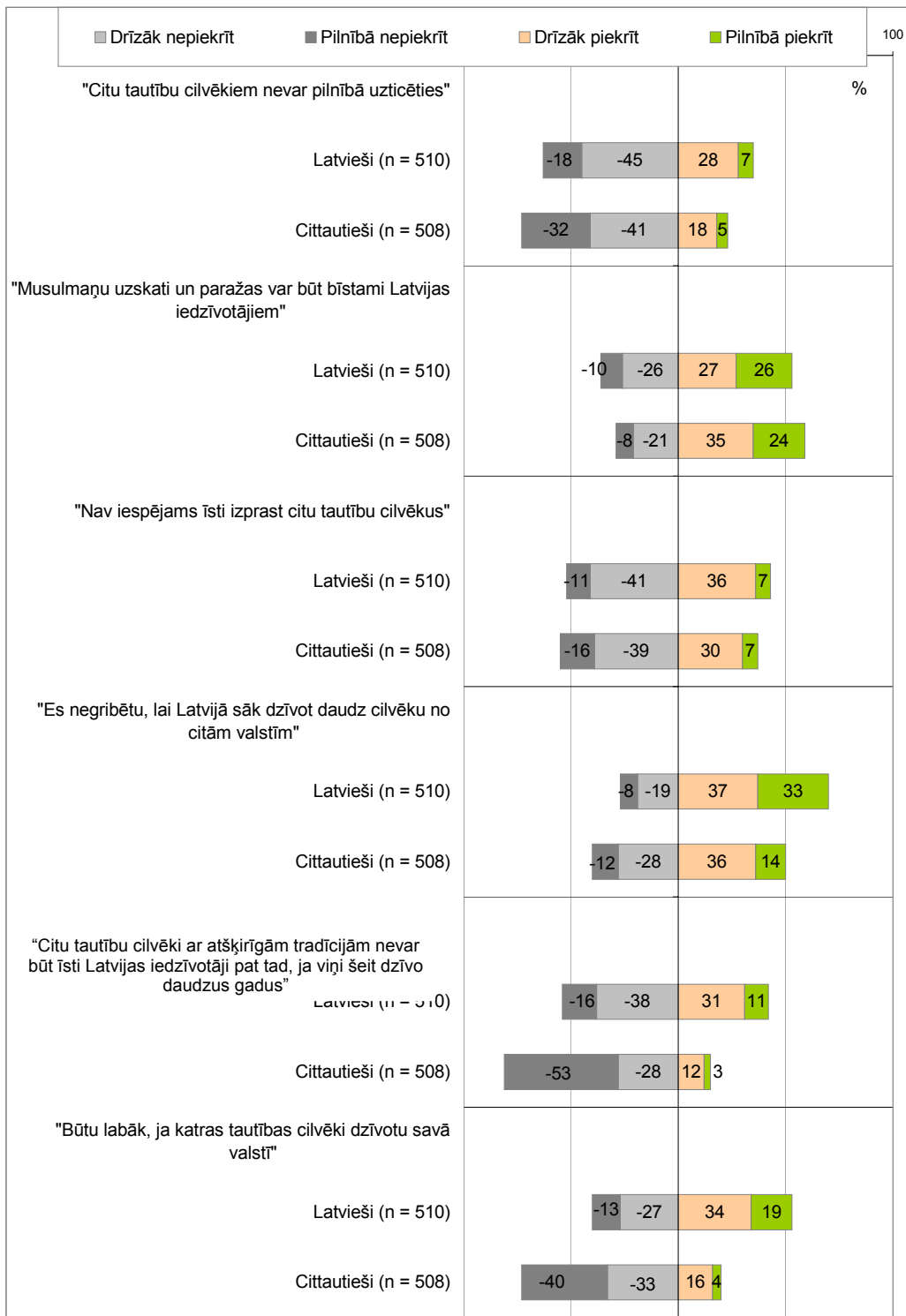
- jo respondents ir gados jaunāks, jo tas ir atvērtāks attiecībā pret citu etnisko grupu piederīgajiem un otrādi;
- jo respondents ir izglītotāks, jo tas ir atvērtāks attiecībā pret citu etnisko grupu piederīgajiem un otrādi;
- atvērtāki ir tie latvieši, kuriem ir ciešāks kontakts ar citu tautību cilvēkiem. Attiecīgi, ja respondentam ir neliela vai praktiski nav saskarsmes ar citu tautību piederīgajiem, tad norobežošanās ir izteiktāka.

➤ attiecībā uz **cittautiešiem** saskatāmas līdzīgas tendences, taču tās iezīmējas mazāk izteikti, salīdzinot ar latviešiem:

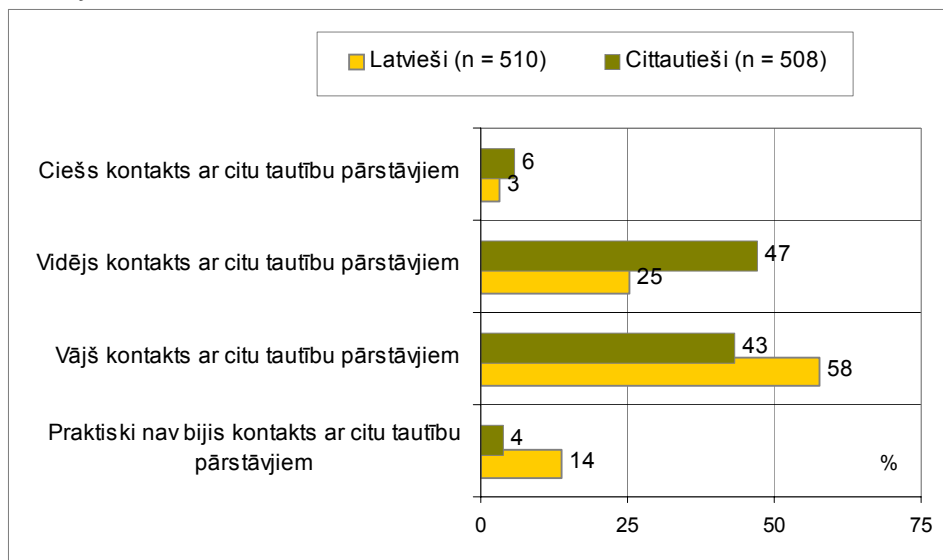
- jo respondents ir gados jaunāks, jo viņš ir etniski atvērtāks un otrādi. Tomēr atšķirības starp vecāka gada gājuma un jauniem cilvēkiem nav tik izteiktas kā latviešu vidū;
- jo augstāka izglītība, jo vairāk izteikta etniskā atvērtība un otrādi. Arī šajā gadījumā atšķirības ir mazāk izteiktas kā latviešiem;
- cittautiešiem, kuri nav pilsoņi, biežāk raksturīga etniskā norobežošanās, salīdzinot ar cittautiešiem pilsoņiem;
- cittautiešu etniskā norobežošanās nav tik lielā mērā atkarīga no kontaktēšanās biežuma ar citas tautības cilvēkiem, kā tas ir latviešiem.
- Kurzemē dzīvojošajiem cittautiešiem, visbiežāk Kurzemes mazpilsētās dzīvojošajiem, ir vairāk izteikta etniskā norobežošanās, salīdzinot ar pārējiem reģioniem. Savukārt, etniski atvērtākie cittautieši atrodami Latgales ciematos un laukos.

Jāuzsver, ka etniskā norobežošanās nav atkarīga no dzimuma. Gan sievietes, gan vīrieši var būt gan atvērti gan tendēti uz norobežošanos. Atbilžu sadalījumā jautājumos par etnisko norobežošanos nav būtiskas ietekmes arī ienākumiem.

2. zīmējums. Etnisko norobežošanas raksturojoši izteikumi.

3. zīmējums. Kontakta indekss.

ETNISKĀ TOLERANCE

Viens no pētījuma galvenajiem uzdevumiem bija izpētīt Latvijas sabiedrībā dominējošos aizspriedumus un tolerances pakāpi pret dažādām etniskajām un reliģiskajām grupām.

Pētījuma ietvaros tika izdalīta etniskā tolerance, pievēršot uzmanību iecietības izpausmei attiecībā:

- pret dažādām kultūrām un paražām,
- pret dažādu tautību cilvēkiem,

Etniskās tolerances analīzē izteikumi tika klasificēti arī pēc tā, vai tie raksturo toleranci:

- vispārējā līmenī vai
- konkrētā situācijā.

Pētnieki uzsver, ka tolerances mērījumi attiecībā pret konkrētām situācijām lielākā mērā ļauj prognozēt cilvēka iespējamo uzvedību nekā viedokļi par vispārīgiem spriedumiem.¹

Kopumā varam secināt, ka nav atšķirību starp to, kā latvieši un cittautieši vērtē vispārīgos spriedumus attiecībā uz dažādām kultūrām, paražām un dažādu kultūru cilvēkiem.

Taču atšķirības starp latviešiem un cittautiešiem iezīmējas attiecībā uz izteikumiem, kuri vairāk saistīti ar konkrētu situāciju, ar konkrētu darbību. Visatšķirīgākie viedokļi, salīdzinot latviešus un cittautiešus, ir attiecībā uz trīs izteikumiem: *‘Valstij būtu jāatbalsta dažādu tautību kultūras un paražu saglabāšana*

¹ Sullivan, John L., Transue, J.E. (1999) The psychological underpinnings of democracy: A selective review of research on political tolerance, interpersonal trust, and social capital. *Annual Review of Psychology*, 50, 625-650.

Latvijā'; 'Dažādu tautību cilvēkiem vajadzētu dzīvot atsevišķi'; 'Man patīk, ka Latvijā dzīvo tik daudz dažādu tautību cilvēki ar atšķirīgām kultūrām' (sk.4.zīm.).

Raksturojot viedokļu atšķirības, jānorāda, ka cittautiešiem vairāk simpatizē dažādu tautību cilvēku atrašanās Latvijā un viņi retāk atbalsta viedokli par dažādu tautību cilvēku dzīvošanu atsevišķi. Līdzīgi viņi biežāk nekā latvieši uzskata, ka valstij būtu jāatbalsta dažādu tautību kultūras un paražu saglabāšana Latvijā.

Attieksme pret vispārējiem izteikumiem

Ciena pret nacionālajām kultūrām

Lielākā daļa latviešu (93%), kā arī cittautiešu (97%) daļēji vai pilnībā piekrīt izteikumam, ka 'ir jāciena visu Latvijas iedzīvotāju nacionālā kultūra, reliģija un paražas, pat ja tās ir ļoti atšķirīgas no mūsējām' (sk.4.zīm.).

Uzskats par citu tautību cilvēkiem

Vairākums latviešu (85%) un cittautiešu (91%) daļēji vai pilnībā piekrīt izteikumam 'no citu tautību cilvēkiem var gūt daudz jauna un interesanta'. Tie, kas snieguši atbildi "daļēji piekrīt", biežāk ir Latvijas lielāko pilsētu iedzīvotāji: gan latvieši, gan krievi (sk.4.zīm.).

Dažādu tautību nacionālās biedrības Latvijā

Latvieši

Vairākums (76%) latviešu uzskata, ka 'ir ļoti labi, ka Latvijā darbojas daudzu tautu nacionālās biedrības'. Apstiprinot atbildi visbiežāk snieguši respondenti ar augstāko izglītību. Atbildi "pilnībā piekrītu" biežāk snieguši latvieši, kuriem ir ciešs kontakts ar citu tautību pārstāvjiem, kā arī latgalieši (sk.4.zīm.).

Cittautieši

No visiem aptaujātajiem cittautiešiem lielākā daļa (88%) pilnībā vai daļēji piekrīt izteikumam par dažādu tautību nacionālo biedrību darbošanos Latvijā (sk.4.zīm.).

Atbildi "pilnīgi piekrītu" biežāk snieguši cittautieši ar augstāko izglītību, cilvēki, kuriem ir bijis ciešs kontakts ar citu tautību pārstāvjiem, visbiežāk rīdzinieki un zemgalieši. Turklāt attiecībā uz respondentu vecumu vērojama tendence, ka, jo gados vecāki respondenti, jo biežāk viņi pilnībā piekrituši apgalvojumam.

Attiecīgi cittautieši, kuri izteikumam piekrīt tikai "daļēji", biežāk ir Kurzemes, lielāko pilsētu iedzīvotāji un gados jauni cilvēki.

Attieksme pret izteikumiem, kas saistīti ar konkrētu situāciju, konkrētu darbību

Dažādu tautību cilvēkiem vajadzētu dzīvot atsevišķi

Latvieši

Izteikumam 'dažādu tautību cilvēkiem vajadzētu dzīvot atsevišķi' nepiekrīt lielākā daļa (64%) latviešu, un visbiežāk tam nepiekrīt jaunākās vecuma grupas (15-45 gadi) Latvijas mazpilsētās un laukos dzīvojošie iedzīvotāji, respondenti ar

augstāko izglītību, sievietes, cilvēki, kuriem ir ciešs kontakts ar citu tautību pārstāvjiem.

Tomēr trešā daļa (29%) aptaujāto latviešu piekrīt apgalvojumam par nepieciešamību dažādu tautību pārstāvjiem dzīvot nošķirti. Šādu viedokli visbiežāk atbalsta latviešu tautības vīrieši, Latvijas lielākajās pilsētās dzīvojošie latvieši un vecāka gada gājuma cilvēki, t.i., vecumā no 61 līdz 74 gadiem, kā arī respondenti ar zemāku izglītības pakāpi, cilvēki, kuriem ir vājš vai praktiski nemaz nav saskarsmes ar citu tautību cilvēkiem.

Cittautieši

Lielākā daļa (84%) cittautiešu nepiekrīt, ka dažādu tautību cilvēkiem vajadzētu dzīvot atsevišķi.

Simpātijas pret dažādu tautību cilvēkiem Latvijā

Latvieši

Kopumā 49% latviešu tautības pārstāvju *patīk, ka Latvijā dzīvo dažādu tautību cilvēki*. Savukārt, noliedzošu atbildi minējuši 46% latviešu (sk.4.zīm.).

Apstiprinošu atbildi uz izteikumu visbiežāk izteikuši Latgales mazpilsētās un laukos dzīvojošie latvieši. Turpretī vislielākie iebildumi par citu tautību pārstāvju uzturēšanos Latvijā ir latviešiem Latvijas lielākajās pilsētās.

Cittautieši

Atšķirībā no latviešiem, cittautiešu vidū ir daudz vairāk cilvēku (78%), kuriem patīk, ka Latvijā dzīvo dažādu tautību cilvēki ar dažādām kultūrām (sk.4.zīm.).

Kurzemes mazpilsētās un laukos dzīvojošajiem cittautiešiem salīdzinājumā ar citu novadu iedzīvotājiem vismazāk patīk, ka Latvijā dzīvo dažādu tautību cilvēki ar atšķirīgām kultūrām. Attiecīgi vismazākie iebildumi pret to ir Latgalē un Latvijas lielākajās pilsētās dzīvojošajiem cittautiešiem. Šādi pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka vietās, kurās vairākumā dzīvo latvieši, cittautiešu nostāja vairāk līdzinās latviešu uzskatiem.

Valsts atbalsts dažādām kultūrām Latvijā

Latvieši

Viedoklim, ka *‘valstij būtu jāatbalsta dažādu tautību kultūras un paražu saglabāšana Latvijā’* piekrīt 67% latviešu tautības cilvēku, bet nepiekrīt – 28% .

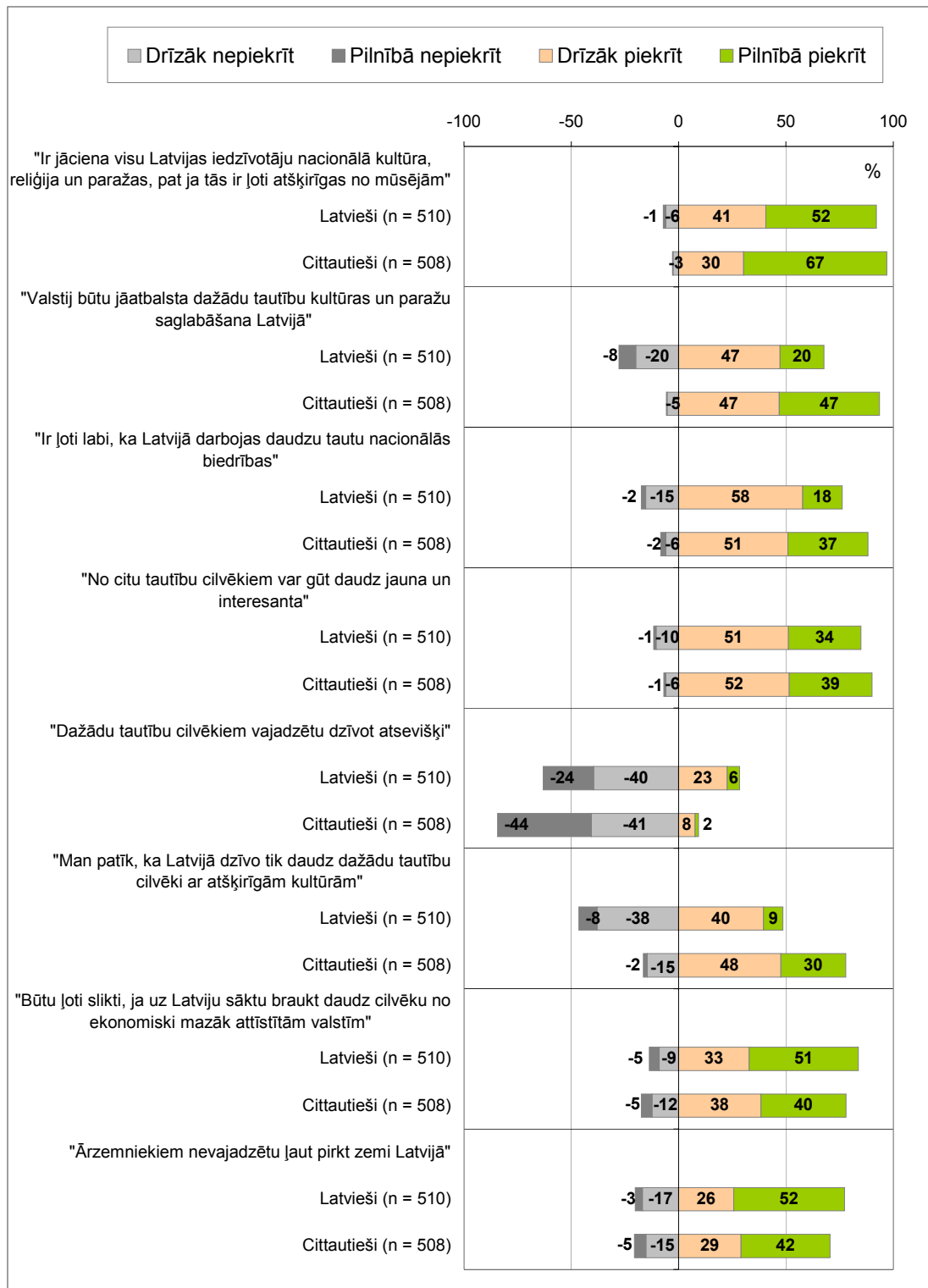
Apstiprinošu atbildi retāk snieguši gados vecāki cilvēki, mazpilsētu, lauku iedzīvotāji un latvieši ar pamata izglītību.

Cittautieši

Gandrīz visi (94%) cittautieši pauž viedokli, ka valstij ir jāatbalsta dažādu tautību kultūras saglabāšana Latvijā. Būtiski atzīmēt, ka cittautieši daudz biežāk snieguši izteikti pozitīvu atbildi - *‘pilnīgi piekrītu’* (20% latviešu un 47% cittautiešu). Šo atbilžu variantu salīdzinoši biežāk minējuši cittautieši ar augstāko izglītību, gados vecāki, Zemgales mazpilsētu, lauku iedzīvotāji (sk.4.zīm.).

4. zīmējums. Izteikumi par etnisko toleranci.

POLITISKĀ TOLERANCE

Politiskās tolerances mērījumiem izmantoti izteikumi, kas raksturo:

- attieksmi pret iedzīvotājiem no ekonomiski mazāk attīstītām valstīm;
- attieksmi pret ārvalstu zemes īpašniekiem Latvijā.

Tolerances mērījumi liecina, ka gan latviešu, gan cittautiešu vidū vērojama augsta etniskā tolerance, ja to aplūkojam vispārēju priekšstatu līmenī. Taču, ja attieksmes fokusējam uz kādu konkrētu situāciju vai darbību etnisko jautājumu sakarā, varam ieraudzīt atšķirības starp latviešu un cittautiešu nostāju. Šīs atšķirības, no vienas puses, varam izskaidrot ar latviešu vidū visai izplatīto etnisko norobežošanu, un, no otras puses, ar cittautiešu atvērtību saskarsmei ar citu etnisko grupu piederīgajiem.

Taču, ja jautājumi skar citu valstu cilvēku (bagātu vai trūcīgu) ieplūšanu Latvijā, savos uzskatos latvieši un cittautieši kļūst solidāri, nostājoties pret 'citiem' – cilvēkiem no mazāk attīstītām valstīm, kā arī zemes pircējiem no ārzemēm.

Var teikt, ka šajā gadījumā visus Latvijas iedzīvotājus vieno bažas, ka citas grupas ieguvums varētu nest zaudējumu savai grupai (LeVine&Campbell, 1972).¹

Ekonomiski mazāk attīstītu valstu iedzīvotāji Latvijā

Latvieši

Kopumā 84% aptaujāto latviešu piekrīt izteikumam, ka *'būtu ļoti slikti, ja uz Latviju sāktu braukt daudz cilvēku no ekonomiski mazāk attīstītām valstīm'*. Jāatzīmē, ka lielākā daļa (51%) no šiem respondentiem *'pilnībā piekrīt'* aplūkojamajam izteikumam, bet 33% - *"daļēji piekrīt"* (sk.4.zīm.).

Biežāk pret iebraucējiem no ekonomiski mazāk attīstītām valstīm iestājas gados vecāki cilvēki. Visvairāk pret ekonomiski mazāk attīstītu valstu iedzīvotāju iebraukšanu Latvijā ir kurzemnieki un lauku iedzīvotāji. Savukārt latgalieši un Latvijas lielāko pilsētu iedzīvotāji šādu valstu iedzīvotāju iebraukšanu Latvijā atbalsta visbiežāk.

Cittautieši

Līdzīgi kā latvieši arī cittautiešu lielākā daļa (78%) uzskata, ka tas būtu slikti, ja Latvijā iebrauktu daudz cilvēku no ekonomiski mazāk attīstītām valstīm.

Šādu uzskatu, līdzīgi kā latviešu tautības respondentu vidū, visbiežāk atbalsta gados vecāki cilvēki, Kurzemē un Latvijas lielākajās pilsētās dzīvojošie cittautieši.

Ārzemnieki kā Latvijas zemes īpašnieki

Latvieši

Uzskatam, ka *'ārzemniekiem nevajadzētu ļaut pirkt zemi Latvijā'* piekrīt lielākā daļa (78%) aptaujāto latviešu, bet 20% šo viedokli neatbalsta (sk.4.zīm.).

Interesanti, ka respondenti ar augstāku izglītības līmeni, biežāk neiebilstu pret zemes pārdošanu ārzemniekiem.

¹ LeVine R.A., Campbell D.T. (1972) Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behaviour. New York: Wiley

Cittautieši

Latvijā dzīvojošie cittautieši tāpat kā latvieši vairākumā gadījumu (71%) uzskata, ka nevajadzētu ļaut ārzemniekiem pirkt zemi Latvijā. Jāatzīmē, ka viedokļu atšķirības nav vērojamas arī starp cittautiešu pilsoņiem un nepilsoņiem.

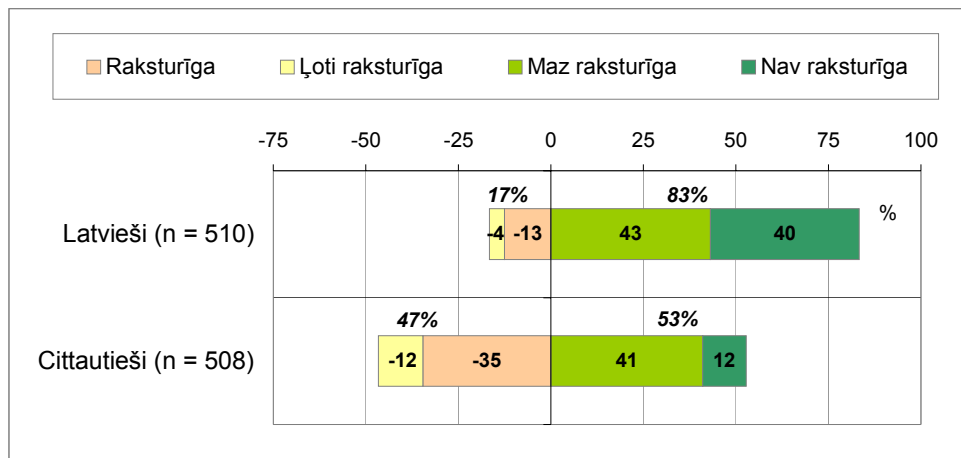
POZITĪVA SOCIĀLĀ IDENTITĀTE

Saskaņā ar sociālās identitātes teorijām cilvēkiem ir ļoti svarīgi uzturēt pozitīvu sociālo identitāti, kas izpaužas arī kā piederība dažādām grupām. Tāpēc viņi parasti ir labās domās par sevi un grupām, kurām pieder, un tas savukārt lielā mērā ietekmē attiecības ar citām grupām (Tajfel&Turner, 1979).¹

Pašapliecināšanās un pašizpausme caur piederību kādai grupai uzlabo indivīdu psiholoģisko pašsajūtu. Grupas iemieso indivīdu vienreizīgo identitāti tādās jomās kā reliģija, kultūra, māksla un valoda. Šādas izpausmes liekas nevainīgas, tomēr attiecības starp grupām var kļūt tik negatīvas, ka kādas grupas lepnums un kultūras vērtības var apdraudēt citus (Mackie&Smith, 1998).²

Tai paša laikā jāpiezīmē, ka ir autori, kas uzsver, ka, ja kāds pozitīvi domā par savu grupu, tas nenozīmē, ka viņš domā slikti par citu grupu pārstāvjiem (Driedger&Clifton, 1984).³

Pētījuma ietvaros izveidotais 'pozitīvās sociālās identitātes'⁴ indekss atklāj, ka vēlme izcelt un uzturēt pozitīvu sociālo identitāti attiecībā pret Latvijas valsti biežāk sastopama starp latviešiem nekā cittautiešiem: šāda attieksme ir raksturīga 83% latviešu un pusei (53%) no cittautiešiem (sk.5.zīm.).

5. zīmējums. Pozitīvās identitātes indekss.

Ņemot vērā pozitīvās sociālās identitātes duālo dabu, jāuzsver, ka grupās, kurās tā ir vairāk izteikta, pastāv lielāks risks pieaugt neiecietībai pret citu etnisku vai lingvistisku grupu noteiktās situācijās, piemēram, konflikta agrīnā stadijā.

¹ Tajfel H., Turner J.C. (1979) An integrative theory of intergroup conflict. In W.G. Austin, S. Worchel (Eds.) The social psychology of intergroup relations. Monterey, CA: Brooks/Cole.

² Mackie D.M., Smith E.R. (1998) Intergroup relations: Insights from a theoretically integrative approach. *Psychological Review*, 105.

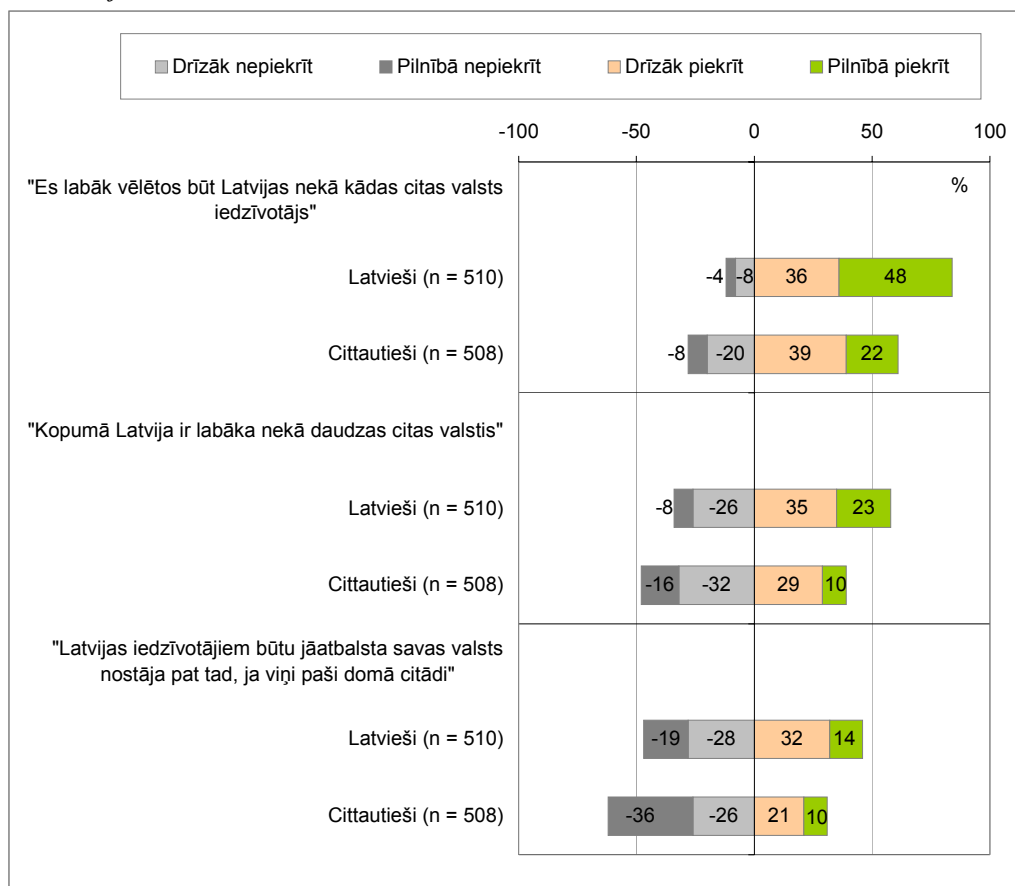
³ Driedger L., Clifton R.A. (1984) Ethnic stereotypes: Images of ethnocentrism, reciprocity or dissimilarity? *Canadian Review of Sociology&Anthropology*, 21.

⁴ 'Pozitīvās sociālās identitātes' indekss tika veidots, apkopojot respondentu pausto attieksmi pret trim izteikumiem (6-A. zīm.) un vienu jautājumu (6-B. Zīm). Sk. nodaļu "Indeksu veidošana", 48. lpp.).

Latviešu vidū 'pozitīvā sociālā identitāte' biežāk ir raksturīga gados vecākiem cilvēkiem, tiem, kam ir pamata vai nepabeigta vidējā izglītība, Latvijas mazpilsētu un lauku iedzīvotājiem.

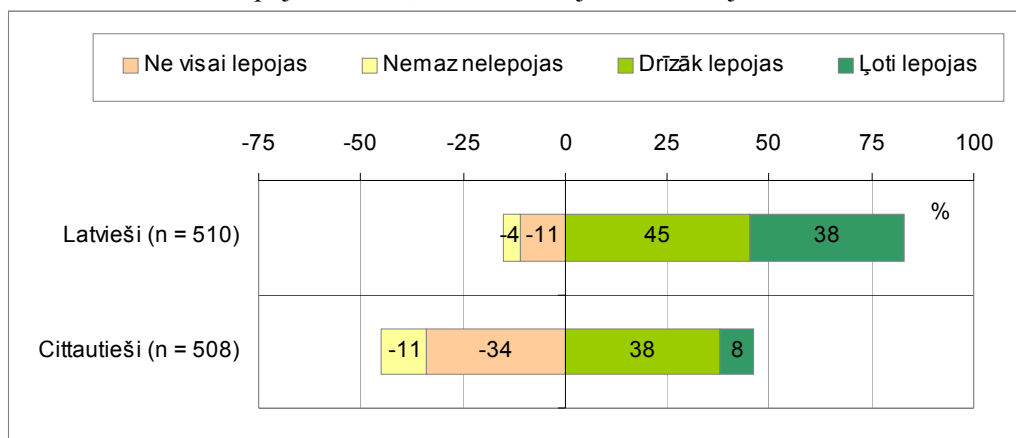
Cittautiešu sociāli demogrāfiskais profils ir visai līdzīgs jau aplūkotajam latviešu sociāli demogrāfiskajam raksturojumam, proti, cittautieši, kuriem raksturīga 'pozitīvā sociālā identitāte' ir gados vecāki cilvēki, ar pamata vai nepabeigtu vidējo izglītību, Latvijas mazpilsētās un laukos dzīvojošie.

6-A. zīmējums. Pozitīvās sociālās identitātes izteikumi.

6-B. zīmējums.

‘Cik lielā mērā Jūs lepojaties ar to, ka esat Latvijas iedzīvotājs?’

SOCIĀLĀ DISTANCE

Vēlme kontaktēties ar citu tautību cilvēkiem

Lielākā daļa latviešu (81%) un cittautiešu (87%) apgalvo, ka viņiem patīk kontaktēties ar citu tautību cilvēkiem.

Interesanti, ka saskarsme ar citu tautību cilvēkiem patīkama visbiežāk šķiet tiem latviešiem, kuriem jau ir ciešs kontakts ar citu tautību pārstāvjiem. Taču attiecībā uz cittautiešiem šāda sakarība nav novērojama - neatkarīgi no kontaktu biežuma ar citu tautību pārstāvjiem, viņiem saskarsme ar dažādu tautību cilvēkiem šķiet patīkama.

Lai noskaidrotu latviešu un cittautiešu attieksmi pret dažādu tautību cilvēkiem un izpētītu sociālo distanci starp konkrēto mērķa grupu un citas tautības pārstāvjiem, tika izmantota Bogardusa skala (sk. piem. Oskamp, 1977).¹ Šādas skalas izmantošana paredz, ka respondentam ir jānorāda sociālās distances pakāpe, kādu respondents vēlētos saglabāt starp sevi un norādīto etnisko grupu.

Saskaņā ar Hagendorna un Kleinpeninga, kā arī citu pētnieku vērtējumu (Hagendoorn and Kleinpenning)², sociālās distances skala ir piemērota, lai novērtētu negatīvās attieksmes.

Bogardusa skala ietver piecas dažāda līmeņa pozitīvās atbildes, kas parāda cik pozitīva ir konkrētā respondenta attieksme pret citas tautības pārstāvi, kā arī divas dažāda līmeņa negatīvas atbildes – atklājot negatīvu attieksmi pret citu tautību cilvēkiem.

Kā redzams 7. zīmējumā, sociālā distance nav novērojama vienas tautības ietvaros, proti, latviešiem pret savas tautības pārstāvjiem ir izteikti pozitīva attieksme, pieļaujot ar saviem tautiešiem tuvu radniecību (90% no visiem latviešiem).

Ņemot vērā, ka cittautiešu vidū ir ne tikai krievu tautības (73% no visiem cittautiešiem) cilvēki, bet arī baltkrievi, ukraiņi, poļi, saprotams, ka no visiem cittautiešiem tuvu radniecību ar krievu tautības cilvēkiem pieļauj 80% respondentu.

¹ Oskamp S. (1977) Attitudes and opinions. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

² Hagendoorn L., Kleinpenning G. (1991) The contribution of domain specific stereotypes to ethnic distance. *British Journal of Social Psychology*. 30. 63-78.

Latviešu attieksme pret krievu tautības pārstāvjiem ir atturīgāka nekā cittautiešu attieksme pret latviešiem. Kā redzams 7. zīmējumā, tad latviešu vidū tikai 21% cilvēku pieļauj tuvu radniecību ar krievu tautības cilvēkiem, bet no cittautiešu pārstāvjiem tik ciešu kontaktu pieļauj 53% respondentu.

Latviešu un cittautiešu attieksme pret igauņiem un lietuviešiem ir gandrīz vienāda. Vairākums vēlētos ar igauņiem un lietuviešiem kontaktēties kā ar kaimiņiem vai kā ar tuvu draugu un salīdzinoši tikai neliela daļa vēlētos tuvu radniecību (sk.7.zīm.). Tiesa, gan latvieši, gan cittautieši ir atturīgāki attiecībā pret igauņiem, salīdzinot ar lietuviešiem.

Lielai daļai latviešu un cittautiešu ir ļoti piesardzīga attieksme pret čigāniem – 39% latviešu un 33% cittautiešu. Attiecīgi tiem, kuriem ir pozitīva attieksme pret čigāniem, visbiežāk vēlas saglabāt lielu sociālo distanci - kontaktēties ar čigāniem kā ar valsts pastāvīgajiem iedzīvotājiem (33% latviešu; 44% cittautiešu). Tuvas radnieciskas attiecības vai tuvas drauga attiecības ar čigāniem izvēlētos pavisam neliela daļa latviešu (9%) un cittautiešu (8%).

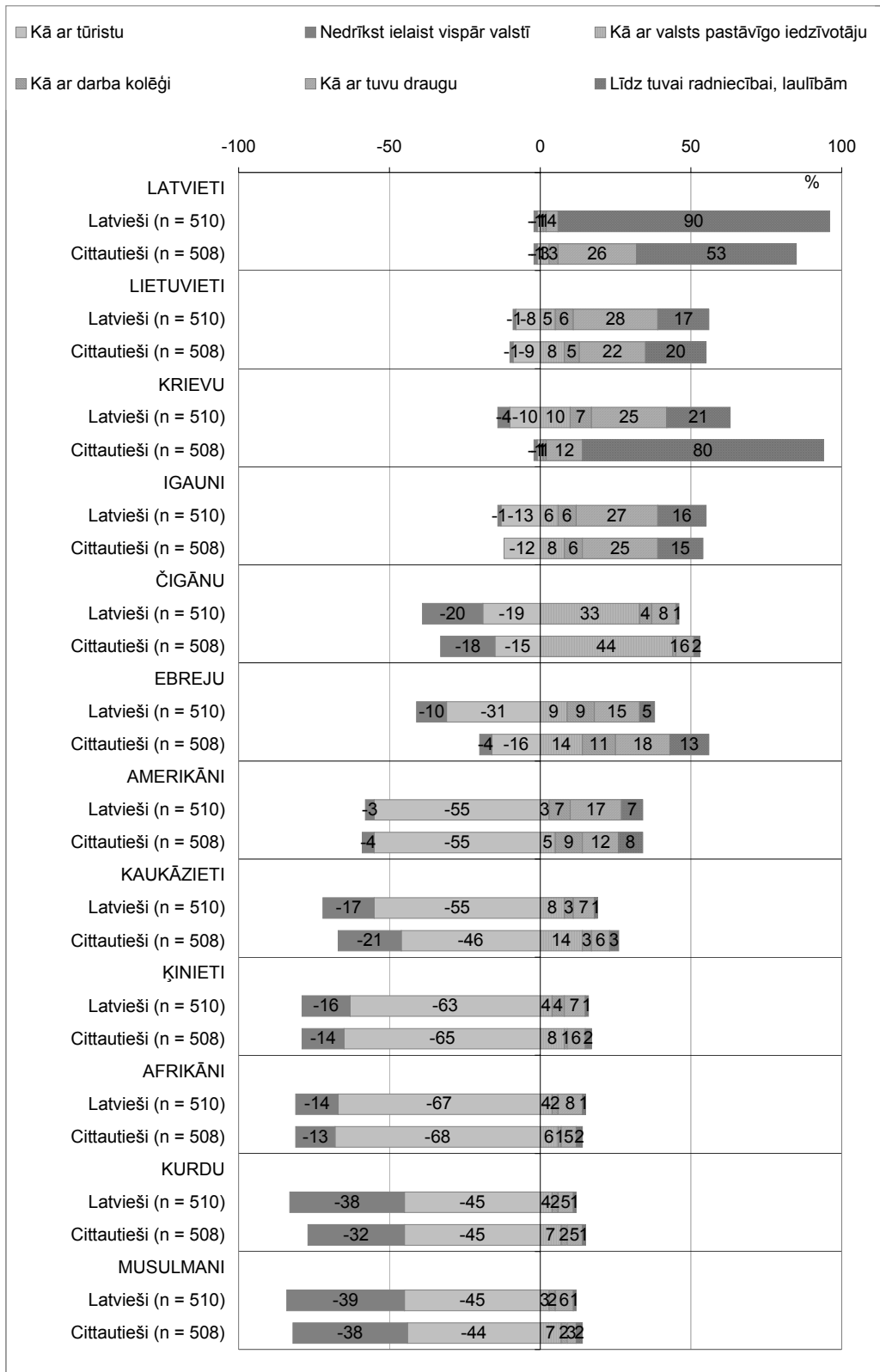
Gan latvieši, gan cittautieši ir visai piesardzīgi arī attiecībā pret amerikāņiem. Tikai ap 40% ir noskaņoti tuvākai saskarsmei, bet vairāk kā 50% pieļauj saskarsmi ar amerikāņiem tikai kā ar tūristiem.

Aplūkojot latviešu, cittautiešu attieksmi pret pārējo tautību pārstāvjiem, jāatzīmē, ka latviešu un cittautiešu atbildes atšķiras pavisam nedaudz un procentuālās svārstības nav vērtējamās kā būtiskas (7.zīm.).

Analizējot respondentu attieksmi pret kaukāziešiem, ķīniešiem, afrikāņiem, kurdiem un musulmaņiem, jāsecina, ka vairākumā gadījumu respondenti ar šo tautību pārstāvjiem vēlētos kontaktēties kā ar tūristiem vai arī uzskata, ka viņus nedrīkst ielaist valstī. Tādejādi kopumā respondentu attieksme pret šiem cilvēkiem vērtējama kā negatīva.

Nemot vērā Bogardusa skalas piemērotību atklāt grupas, pret kurām sabiedrībā ir izteikti negatīvas attieksmes, varam secināt, ka gan latviešiem, gan cittautiešiem negatīvas nostādnēs izraisa vienas un tās pašas etniskās un reliģiskās grupas. Šīm grupām raksturīgs, ka, pirmkārt, tās Latvijā ir maz pazīstamas (piemēram, afrikāņi, ķīnieši), otrkārt, attiecībā pret tām masu medijos ir daudz negatīvas informācijas (piemēram, musulmaņu saistība ar terorismu, kurdu saistība ar bēgļiem un patvēruma meklētājiem Latvijā), treškārt, attiecībā pret tām sabiedrībā jau vēsturiski (kopš padomju laikiem) ir izveidojies daudz negatīvu stereotipu (piemēram, kaukāzieši).

7. zīmējums. Pakāpe līdz kādai vēlētos kontaktēties ar attiecīgās tautības pārstāvi.
 Grafikā attēlotas tikai noteiktās atbildes.

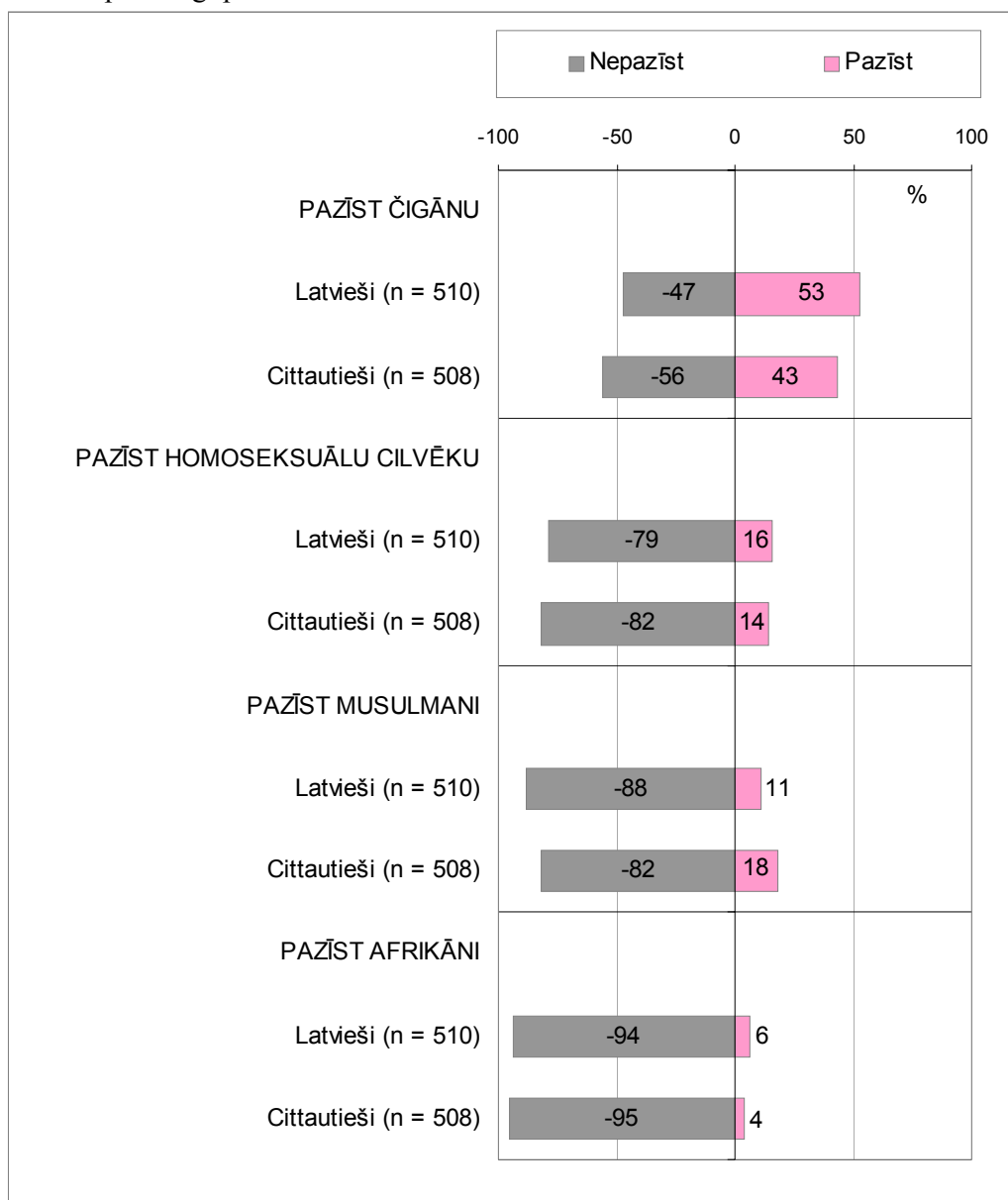
Personīgs kontakts ar dažādiem cilvēkiem

Jautājums par personīgu kontaktu izmantots, lai pārbaudītu hipotēzi par to, kā personīga saskarsme ar noteiktas grupas pārstāvi ietekmē attieksmi pret šo grupu kopumā.

Jautājot latviešiem un cittautiešiem, vai viņi personīgi pazīst kādu čigānu, musulmani, afrikāni vai homoseksuālu cilvēku, iegūtie rezultāti atklāj, ka aptuveni puse aptaujāto latviešu un cittautiešu personīgi pazīst kādu čigānu. Savukārt musulmani, afrikāni un homoseksuālu cilvēku personīgi pazīst pavisam neliela daļa respondentu (sk.8. zīm.).

8. zīmējums. *Personīgs kontakts.*

‘Vai Jūs personīgi pazīstat kādu ...?’ Grafikā attēlotas tikai noteiktās atbildes.

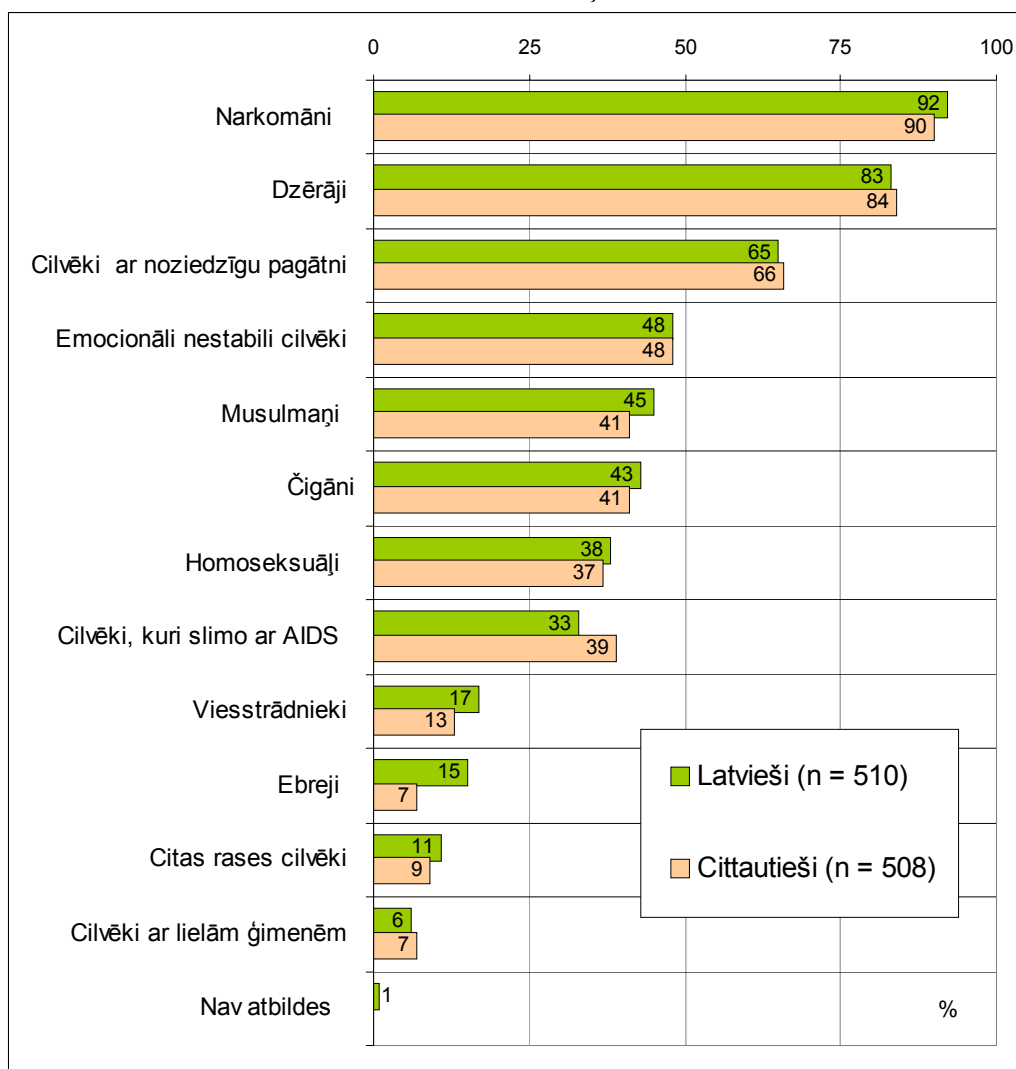
Latviešu vidū personīgs kontakts ar čigānu visbiežāk ir kurzemniekiem, bet vismazāk rīdziniekiem. Turpretī cittautiešu vidū personīgu pazišanos ar čigānu nosaka vecums, t.i., jo jaunāki respondenti, jo biežāk ir pazīstami ar čigānu.

‘Nevēlami kaimiņi’

Jautājums par ‘nevēlamajiem kaimiņiem’ nomēra iecietību pret cilvēkiem no grupām, pret kurām sabiedrībā valda aizspriedumi un neiecietība (gan pamatota, gan nepamatota). Kā pētniecisks instruments tas lietojams, lai salīdzinātu iecietību, kas raksturīga vienai vai otrai grupai attiecībā pret cilvēkiem ar atšķirīgiem paradumiem, dzīves stilu, reliģiju. ‘Nevēlamo kaimiņu’ vidū parasti ir gan grupas ar antisociālu uzvedību (piemēram, dzērāji), gan grupas, kuras atšķiras ar kādām noteiktām pazīmēm no pārējiem (piemēram, citas rases cilvēki, homoseksuālisti).

9.zīmējums. Nevēlami kaimiņi.

‘Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos dzīvot kaimiņos?’

Galvenais, ko varam secināt, balstoties uz aptaujas datiem - ka latviešu un cittautiešu sniegtās atbildes par nevēlamajiem kaimiņiem ir gandrīz vienādas. Tas nozīmē, ka iecietība vai neiecietība pret cilvēkiem ar atšķirīgu kultūru, dzīves paradumiem un citādi atšķirīgiem ir līdzīga latviešu un cittautiešu vidū.

Kā latvieši, tā cittautieši vismazāk vēlētos dzīvot kaimiņos ar narkomāniem, dzērājiem un cilvēkiem ar noziedzīgu pagātni. Iegūtie rezultāti ļaut secināt, ka respondentiem vislielāko nepatiku izraisa cilvēki ar antisociālu uzvedību, neskatoties uz to, vai tāda bijusi pagātnē, vai tā ir aktuāla joprojām (sk.9. zīm.).

Uzmanība jāpievērš arī tam, ka daļa cilvēku nevēlas kaimiņos dzīvot arī ar noteiktas tautības vai reliģiskās piederības cilvēkiem - čigānu un musulmani (sk.9.zīm.).

Tie latvieši un cittautieši, kuri nevēlas dzīvot kaimiņos ar čigānu un musulmani, visbiežāk arī personīgi nepazīst nevienu čigānu un musulmani. Attiecīgi mazāki iebildumi pret čigāniem, musulmaņiem kā kaimiņiem ir tiem latviešiem un cittautiešiem, kuri personīgi ir pazīstami ar kādu čigānu vai musulmani.

Tas, ka trešā daļa aptaujāto, gan latvieši, gan cittautieši, nevēlētos kaimiņos homoseksuālistus un cilvēkus, kas slimo ar AIDS, liecina, ka aizspriedumi un neiecietība Latvijas sabiedrībā ir visai izplatīta parādība. Taču, ja salīdzinām to ar citām Eiropas valstīm, izrādās, ka vienīgi Skandināvijas valstu iedzīvotāji atšķiras ar augstāku toleranci pret minētajām grupām. Pārējās Eiropas valstīs neiecietība un aizspriedumi nav mazāk izplatīti kā Latvijā.¹

Attieksme pret dēla vai meitas laulībām ar citas tautības pārstāvi

Jautājums par attieksmi pret dēla vai meitas laulībām ar citas tautības pārstāvi tika uzdots, lai rezultātus salīdzinātu ar dziļajās intervijās un fokusa grupu diskusijās gūtajiem rezultātiem.

Pētījuma rezultāti parāda, ka latviešu tautības cilvēki visbiežāk (98%) atbalstītu savas meitas vai dēla laulības ar savas tautības pārstāvi – latvieti (sk.10.zīm.). Liela daļa (66%) latviešu piekristu arī tam, ja dēls vai meita precētos ar krievu tautības cilvēku.

Jāatzīmē, ka latviešu tautības respondentu attieksme ir saistīta ar vecumu, proti, jo jaunāks latviešu tautības respondents, jo lielāks atbalsts laulībām ar krievu tautības cilvēkiem. Viedokļu atšķirības par laulībām ar krievu tautības cilvēkiem vērojamas arī starp dažādos Latvijas reģionos dzīvojošajiem latviešiem. Vislielākais atbalsts šādām laulībām ir Latgalē, bet vismazākais - Zemgalē un Vidzemē.

Attiecīgi cittautieši vienlīdz atbalsta gan laulības ar latviešiem, gan arī ar krievu tautības cilvēkiem – 90% cittautiešu piekristu meitas, dēla laulībām ar latvieti, 96% cittautiešu atbalstītu laulības ar krievu.

Šie dati norāda, ka individuālās saskarsmes līmenī gan latvieši, gan krievi ir savstarpēji atvērti. Tas ļauj prognozēt to, ka jauktas laulības joprojām nebūs retums, kas savukārt uzskatāms par būtisku sabiedrības etniskā miera rādītāju.

Laulības ar ebreju tautības cilvēku cittautiešu vidū atbalsta biežāk nekā starp latviešiem, t.i., laulībām piekristu 31% latviešu un 46% cittautiešu.

Savukārt dēla vai meitas laulības ar afrikāni, ķīnieši, čigānu, musulmani pavisam reti atbalstītu kā latvieši, tā arī cittautieši. Aptaujāto respondentu vidū

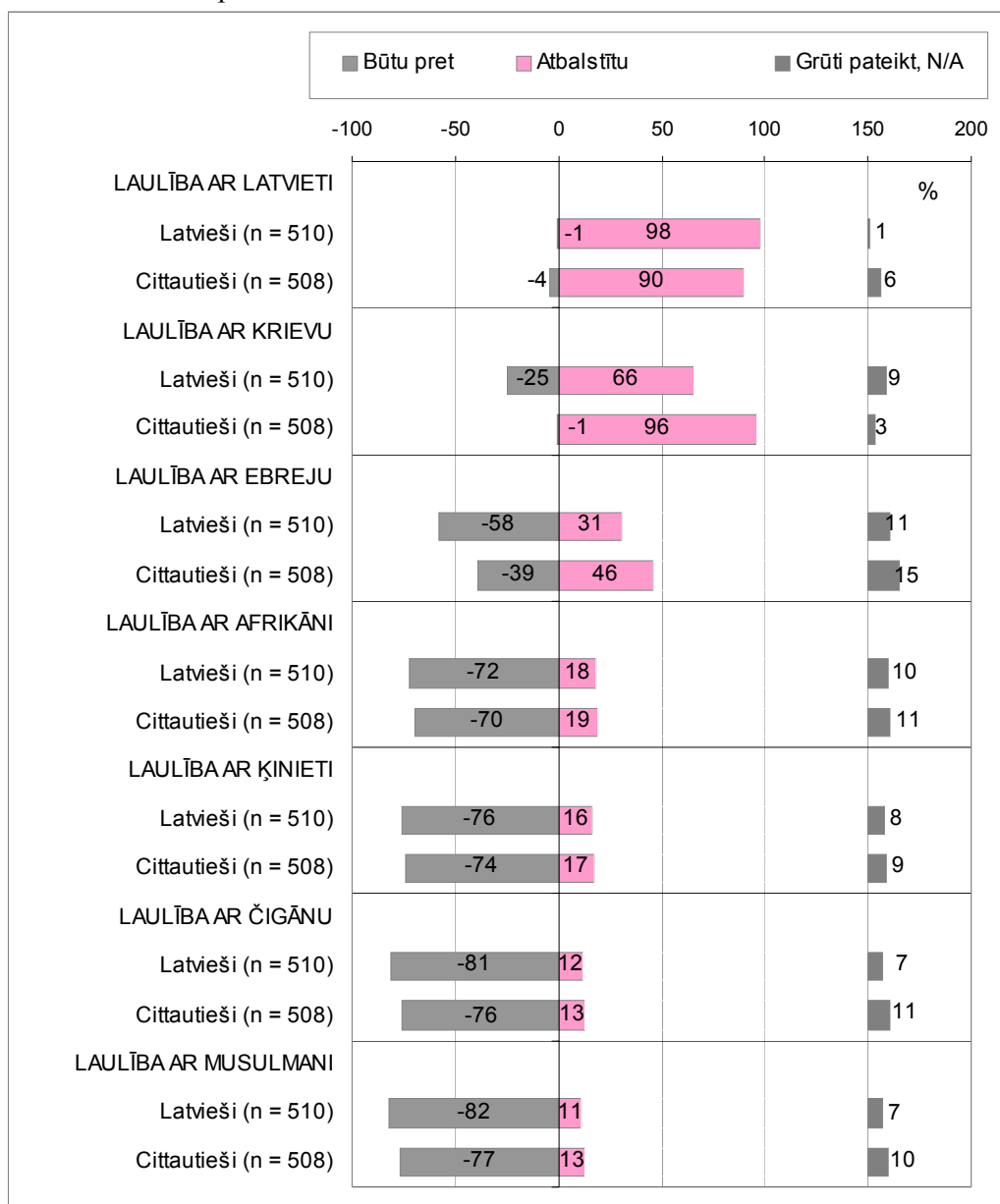
¹ Loek H. (2001) The European Values Study: A third Wave. Tilburg University.

visbiežāk atbalstu šādām laulībām pauž jaunieši (15 līdz 30 gadi), kā arī pilsētu iedzīvotāji.

Interesanti, ka projekta ietvaros veiktās dziļās intervijas (sk. II sadaļu – Dziļo interviju rezultāti) ļāva gūt ieskatu par to, kā veidojas latviešu/krievu attiecības ar Latvijā reti sastopamo etnisko/reliģisko grupu pārstāvjiem, piemēram, afrikāņiem, ķīniešiem, musulmaņiem u.c. Redzams, ka personīgs kontakts ar mazpazīstamas grupas pārstāvi pakāpeniski mazina sociālo distanci, ļauj veidoties iecietīgām un labestīgām attiecībām.

10. zīmējums. Attieksme pret laulībām ar citas tautības pārstāvi.

‘Kāda būtu Jūsu attieksme pret to, ka Jūsu dēls, meita gribētu precēties ar ... Jūs to atbalstītu vai būtu pret to?’

Savstarpēja uzticēšanās

Vairums latviešu un cittautiešu pārstāvju uzskata, ka saskarsmē ar cilvēkiem ir jābūt piesardzīgam (74% latviešu, 68% cittautiešu). Starp latviešiem, kā arī starp cittautiešiem, vismazāk citiem cilvēkiem uzticas vecāka gada gājuma cilvēki (61 līdz 74 gadu veci), kuriem ir pamata vai nepabeigta vidējā izglītība.

Pētījuma rezultāti parāda, ka uzticēšanās cilvēkiem ir saistīta ar respondenta atvērtību pret citas tautības cilvēkiem, kā arī ar kontaktēšanās biežumu ar citu tautību pārstāvjiem – jo respondents ir atvērtāks un viņam ciešāki kontakti ar citas tautības pārstāvjiem, jo lielāka uzticēšanās citiem cilvēkiem.

LATVIEŠU UN CITTAUTIEŠU SAVSTARPĒJĀS ATTIECĪBAS

Lai noteiktu latviešu un cittautiešu savstarpējās attiecības un savstarpējo sociālās distancēšanas līmeni, tika izveidots latviešu un cittautiešu sociālās distancēšanas indekss, kurā tika apkopotas latviešu un cittautiešu atbildes uz astoņiem izteikumiem. Izteikumi raksturo latviešu un krievvalodīgo savstarpējās nostādnes gan uzskatu, gan emociju, gan rīcības līmenī (indeksu veidošanas metodoloģiju skatīt aptaujas aprakstā).

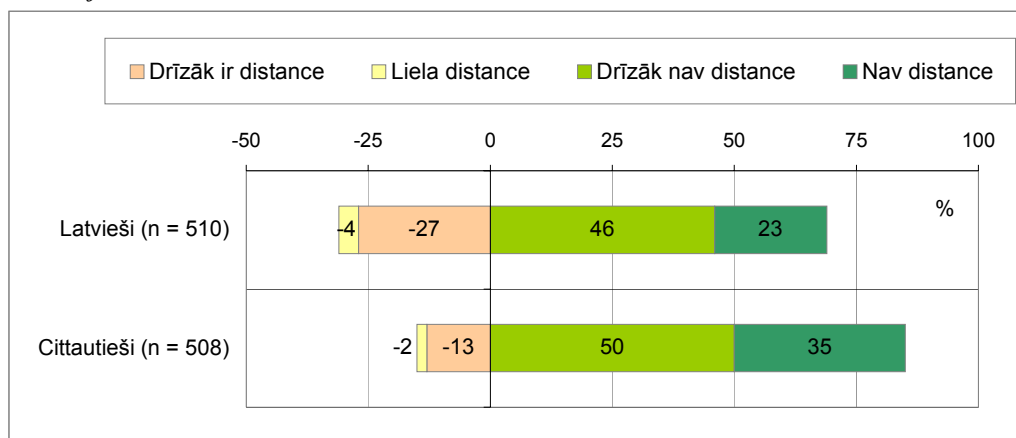
Sociālās distancēšanas indekss parāda, ka

- pirmkārt, lielākā daļa gan latviešu (69%), gan nelatviešu (85%) neizjūt vērā ņemamu distanci attiecībā pret otru grupu;
- otrkārt, latviešu attieksme pret cittautiešiem ir rezervētāka nekā cittautiešu attieksme pret latviešiem, t.i., latvieši pret cittautiešiem ietur lielāku sociālo distanci nekā cittautieši pret latviešiem (sk.11.zīm.).

Latviešu vidū lielāka sociālā distance ar cittautiešiem ir novērojama gadījumos, kad cilvēki ir gados vecāki, dzīvo pilsētās. Salīdzinot ar citiem reģioniem, Latgalē dzīvojošajiem latviešiem ir vismazākā sociālā distance ar cittautiešiem.

Cittautiešu vidū, kuri izjūt sociālo distanci ar latviešiem, atklājas atšķirīgas tendences – distancētāki jūtas gados jaunāki cilvēki, kā arī nepilsoņi. Vismazāk distanci ar latviešiem izjūt Kurzemē dzīvojošie cittautieši, attiecīgi vislielāko – Latgalē dzīvojošie.

11.zīmējums. Latviešu un cittautiešu sociālās distancēšanas indekss.

Novērojama interesanta tendence - ja kādā reģionā kāda no tautībām ir izteiktā mazākumā, tad šīs tautības pārstāvju attieksme pret vairākuma tautības pārstāvjiem šajā reģionā ir pozitīva un sociālā distance šo tautības locekļu starpā nepastāv.

Turpinājumā katrs no astoņiem latviešu un cittautiešu sociālās distances indeksu veidojošajiem izteikumiem tiks aplūkots atsevišķi.

Latviešu un krievvalodīgo kontaktēšanās

Gandrīz visi latvieši un cittautieši piekrīt izteikumam, ka *'man nav nekādu problēmu kontaktēties ar krievvalodīgajiem/ latviešiem – viņi ir tādi paši cilvēki kā visi citi'*. Turklāt abās mērķa grupās vairāk nekā puse aptaujāto, sniedzot atbildi uz šo apgalvojumu, minējuši izteikti pozitīvu atbildi – *'pilnībā piekrīt'* (sk.12.zīm.).

Aplūkojot latviešu vidū pozitīvās atbildes sniegušo sociāli demogrāfisko profilu, redzams, ka izteikti pozitīvu atbildi visbiežāk minējuši Latgalē dzīvojošie latvieši un tie, kam ir ciešs kontakts ar citas tautības pārstāvjiem.

Cittautiešu vidū atbilžu izvēli visbiežāk ir ietekmējusi pilsonība – tie cittautieši, kuri ir pilsoņi, biežāk pilnībā piekrituši šim izteikumam, bet cittautieši nepilsoņi – biežāk izvēlējušies atbildi *"drīzāk piekrītu"*.

Atbilžu kontrolei tika iekļauts vēl viens izteikums par latviešu un krievvalodīgo kontaktēšanos, proti, *'es izvairos no kontakta ar krievvalodīgajiem, jo viņi ir pilnīgi savādāki nekā manas tautības cilvēki'*. Tas, ka sniegto atbilžu procentuālais sadalījums ir gandrīz tāds pats kā jau iepriekš apskatītajā izteikumā, liecina, ka respondentu atbildes sniegta ar izpratni (12.zīm.).

Interesanti, ka gandrīz visi latvieši un cittautieši nepiekrīt izteikumam: *'atrodoties krievvalodīgo/ latviešu vidū viens pats, es jūtos nedroši'*. (12. zīm.)

Ja aplūkojam tos, kuri jūtas nedroši, redzam, ka visnedrošāk krievvalodīgo vidū jūtas latviešu sievietes, latvieši, kuriem ir pamata vai nepabeigta vidējā izglītība, latvieši, kuriem ir vājš kontakts ar citu tautību cilvēkiem.

Drošāk krievvalodīgo vidē jūtas latvieši ar augstāko izglītību, rīdzinieki. Pārlicināti un pavisam droši krievvalodīgo vidē uzturas latvieši vecumā no 31 līdz 60 gadiem, Latgales lauku rajonos dzīvojošie latvieši, tie, kuri kontaktējas ar citu tautību pārstāvjiem.

No cittautiešu vidus nedroši latviešu sabiedrībā visbiežāk jūtas nepilsoņi, Vidzemes lauku rajonos dzīvojoši cittautieši. Savukārt droši latviešu vidū jūtas cittautieši ar augstāko izglītību, Rīgā dzīvojoši respondenti un cittautieši pilsoņi.

'Man patīk, ja apkārt ir dažādu tautību cilvēki un skan gan latviešu, gan krievu valoda'

Latviešiem mazāk nekā cittautiešiem simpatizē uzturēties citu tautību cilvēku sabiedrībā, kur runā arī krieviski. Vismazāk tas patīk tiem latviešiem, kuriem praktiski nav bijis kontakts ar citu tautību cilvēkiem un kuriem raksturīga etniskā norobežošanās. Attiecīgi saskarsme ar dažādu tautību cilvēkiem šķiet patīkama tiem latviešiem, kuriem ir ciešs kontakts ar citu tautību pārstāvjiem. Visbiežāk šādi cilvēki ir sastopami Latgales lauku rajonos (sk.12.zīm.).

Gandrīz visi cittautieši atzīst, ka viņiem patīk uzturēties jauktā sabiedrībā. Tomēr raksturojot tos cittautiešus, kuriem mazāk patīk, ja “*apkārt ir dažādu tautību cilvēki un skan gan latviešu, gan krievu valoda*”, jānorāda, ka līdzīgi kā latviešiem, tiem ir raksturīga etniskā norobežošanās un viņiem ir vājš kontakts ar dažādu tautību pārstāvjiem.

Mācīšanās no citas tautības cilvēkiem

Uzskatam, ka ‘*latvieši no krieviem un krievi no latviešiem varētu daudz ko mācīties*’ piekrīt gan vairākums latviešu, gan arī cittautiešu. (sk.12.zīm.).

Tomēr jāatzīst, ka latviešu tautības rīdzinieki retāk nekā citi piekrīt tam, ka latvieši var daudz ko mācīties no krieviem. Biežāk tie ir cilvēki, kam nav kontaktu ar citas tautības cilvēkiem. Savukārt pretējās domās – latvieši var daudz mācīties no krieviem – ir Latgalē dzīvojošie latvieši.

Cittautiešu vidū novērojama tendence, ka vecāki cilvēki (no 61 līdz 74 gadiem), Latvijas lielākajās pilsētās dzīvojošie cittautieši biežāk ir pārliecināti, ka no latviešiem var daudz ko mācīties.

Viedoklis par latviešu un krievvalodīgo vienotību Latvijas sabiedrībā

Vairāk nekā puse no aptaujātajiem latviešiem un cittautiešiem uzskata, ka latvieši un krievvalodīgie Latvijā dzīvo kā vienota sabiedrība. Taču salīdzinoši liela daļa abu mērķa grupu pārstāvju ir pretējās domās un norādījuši, ka latvieši un krievvalodīgie dzīvo katrs savā pasaulē. Jāpiemin, ka latviešu vidū šāds viedoklis ir nedaudz vairāk izplatīts nekā starp cittautiešiem (sk.12.zīm.).

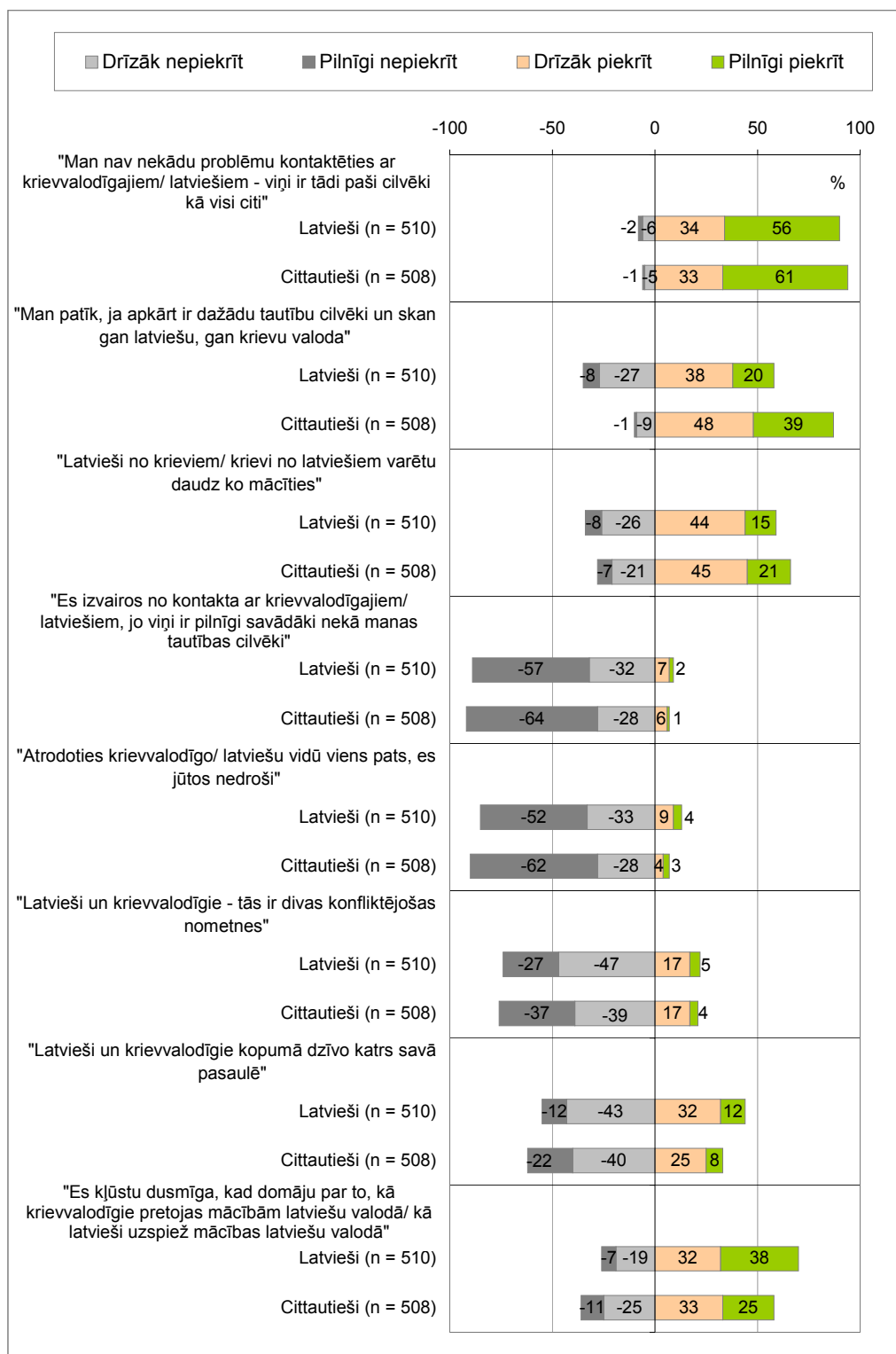
Urbanizētākā vidē – Rīgā – gan latvieši, gan cittautieši biežāk piekrituši uzskatam, ka latvieši un krievvalodīgie dzīvo katrs savā pasaulē. Latviešu un krievvalodīgo vienotībai biežāk piekrīt latvieši, kam ir ciešs kontakts ar citu tautību cilvēkiem.

Radikālāk noformulētam izteikumam, ‘*latvieši un krievvalodīgie ir divas konfliktējošas nometnes*’ piekrīt daudz mazāk respondentu (ap 20%) nekā tikko aplūkotajam izteikumam – ‘*latvieši un krievvalodīgie dzīvo katrs savā pasaulē*’ (12.zīm.).

Latvieši, kuri uzskata, ka Latvijā ir divas pretējas nometnes, visbiežāk ir Rīgā dzīvojošie, respondenti ar pamata vai nepabeigtu vidējo izglītību.

Cittautiešu vidū redzam līdzīgas tendences, proti, visbiežāk šādam viedoklim piekrīt Rīgā dzīvojošie cittautieši, kuriem ir pamata vai nepabeigta vidējā izglītība.

12.zīmējums. Izteikumi par latviešu un cittautiešu savstarpējām attiecībām.
 Grafikā attēlotas noteiktās atbildes.

Attieksme pret mācībām latviešu valodā

Sabiedrībā ir plaši izplatīti negatīvi viedokļi mazākumtautību izglītības reformas sakarā. Piemēram, 70% latviešu norāda, ka *'kļūst dusmīgi, kad iedomājas par to, kā krievvalodīgie pretojas mācībām latviešu valodā'*. Attiecīgi no cittautiešiem 58% atzīst, ka kļūst dusmīgi *'domājot par to, kā latvieši uzspiež viņiem mācības latviešu valodā'*.

Latviešu vidū novērojama tendence: jo cilvēks ir vecāks, jo lielāka iespējamība, ka viņu varētu saniknot tas, ka krievvalodīgie pretojas mācībām latviešu valodā.

No cittautiešiem izglītības reformas pasākumi visvairāk sanikno rīdziniekus un latgaliešus.

Stereotipi par etniskajām grupām

Tas, kādi stereotipi valda vienai etniskai grupai pret otru, palīdz izprast, cik dziļa ir neatbilstība starp vienas grupas pozitīvo paštēlu un negatīvu otras grupas prezentāciju. Šādu pieeju izmanto diskursa analīzes ietvaros (T. Van Deiks), pētot grupu konfliktus. Līdzīga ideja ir izmantota aptaujā, jautājumu vidū iekļaujot personības īpašības, kuras respondentam jānovērtē gan attiecībā uz savu grupu, gan otru.

Katrai no mērķa grupām – latviešiem un cittautiešiem – lūdza norādīt, kādas īpašības visbiežāk ir sastopamas latviešiem un kādas - cittautiešiem. Rezultātā tika iegūta informācija par to, kādas īpašības sev piedēvē katra no mērķa grupām un kādas īpašības tiek piedēvētas otrai. Respondentiem bija iespēja izvēlēties vairākas īpašības no 28 uzskaitīto īpašību klāsta.

Latvieši sevi visbiežāk raksturo kā darbu mīlošus, kulturālus un izglītotus, pacietīgus, miermīlīgus un noslēgtus. Šīs īpašības kā latviešiem raksturīgas visbiežāk nosaukuši gan latvieši, gan cittautieši. Tomēr dažos gadījumos latviešu pašvērtējums un cittautiešu domas atšķīrās. Cittautieši retāk nekā latvieši paši, latviešos saskata darba mīlestību un pacietību. Īpašības, kas tika atzītas par vismazāk raksturīgām latviešiem, ir cietsirdība, nepraktiskums, bezatbildība, slinkums. Interesanti, ka divas īpašības latvieši neuzskata par sev raksturīgām, bet cittautieši tās piedēvē latviešiem. Šīs īpašības ir pašapzinīgums un vēlme uzspiest citiem savus ieradumus (sk.13.zīm.).

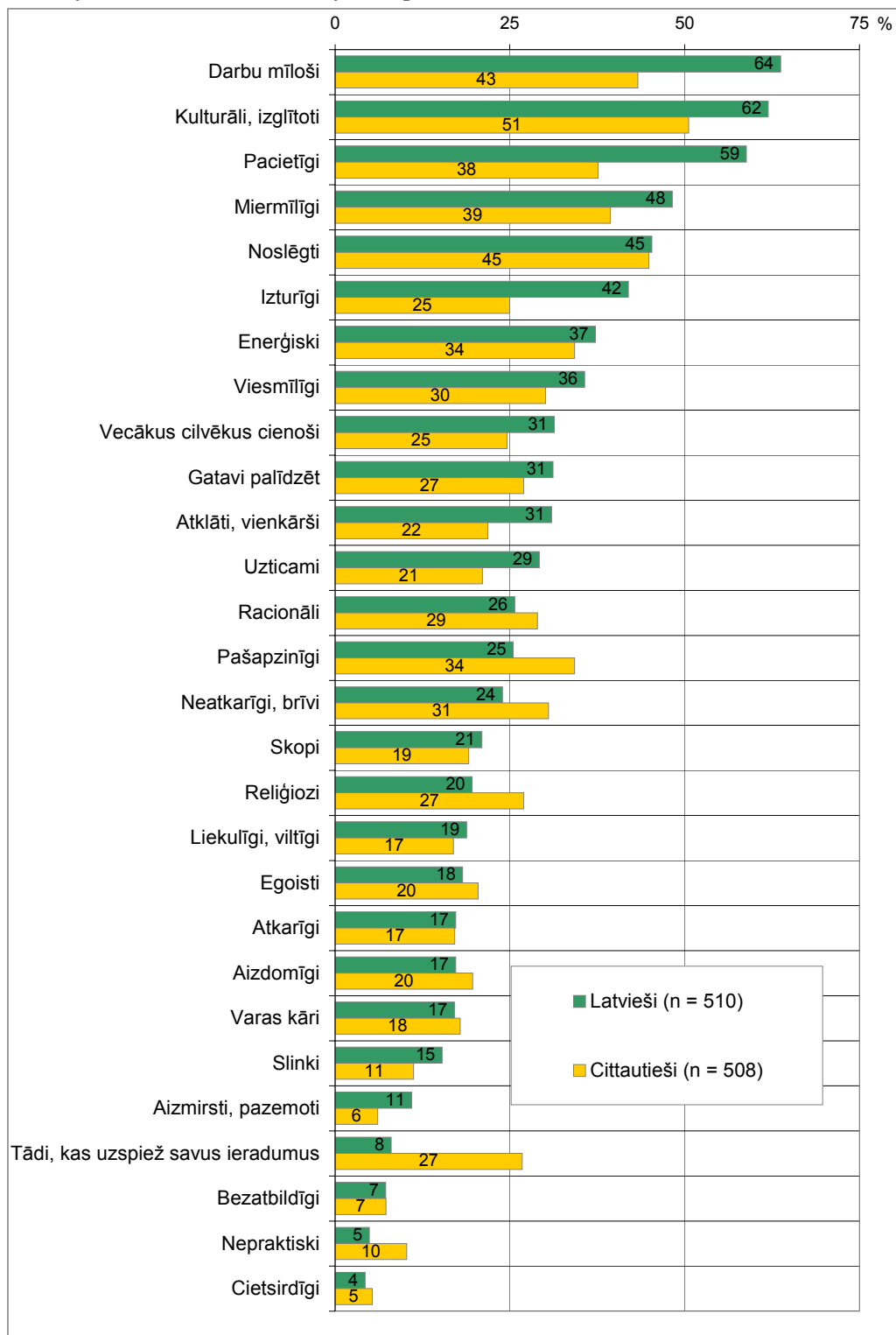
Cittautiešu četras visbiežāk minētās īpašības par sevi sakrīt ar latviešu domām, ka viņi ir viesmīlīgi, atklāti un vienkārši, enerģiski, gatavi palīdzēt. Neskatoties uz to, ka četras visbiežāk minētās īpašības sakrīt, tomēr cittautieši, līdzīgi kā latvieši, šīs īpašības minējuši daudz biežāk nekā latvieši par viņiem (sk.14.zīm.).

Vislielākā neatbilstība starp latviešu un cittautiešu atbildēm ir attiecībā uz to, ka pēc latviešu domām cittautiešiem ir vēlme uzspiest savus ieradumus citiem. Interesanti, ka tā ir īpašība, ko abas pētāmās grupas 'pieraksta viena otrai'. Tas mudina domāt, ka tieši šādā otras grupas interpretācijā meklējams abpusējs tolerances trūkums starp latviešiem un krievvalodīgajiem Latvijas iedzīvotājiem.

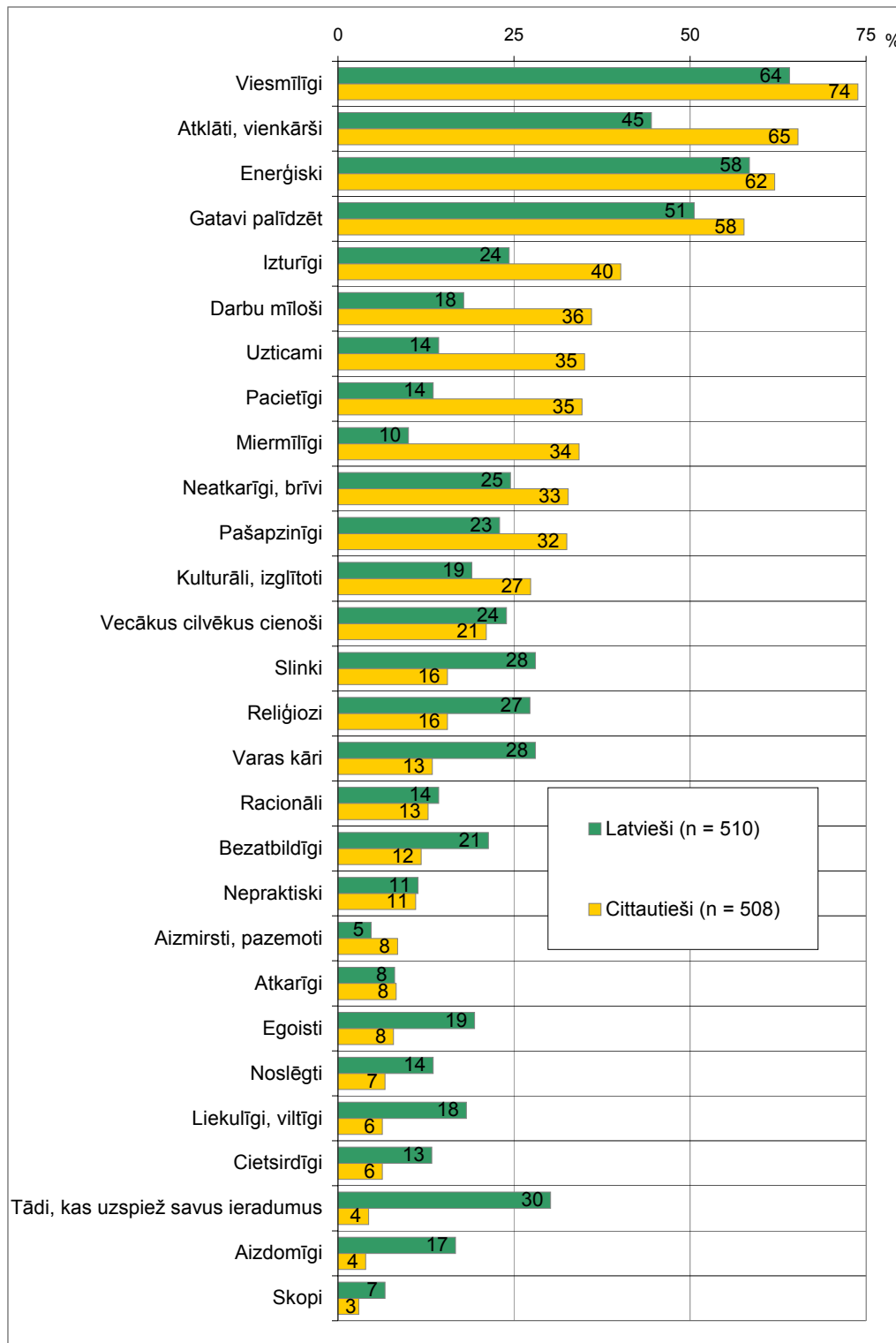
Līdzīgi arī par tādām īpašībām kā miermīlīgums, pacietība. Pretēji pašu cittautiešu domām, latvieši šīs īpašības neuzskata par cittautiešiem raksturīgām.

13.zīmējums. Latviešus raksturojošās īpašības.

14.zīmējums. Cittautiešus raksturojošās īpašības.

Stereotipi par iespēju iegūt ienākumus dažādu tautību vidū

Jautājumā par iespējām gūt ienākumus gan latviešu, gan cittautiešu vidū ir izplatīti stereotipi, ka otra grupa šai ziņā ir veiksmīgāka. Atbildes uz jautājumu: ‘Vai krievvalodīgajiem ir lielākas, tādas pašas vai mazākas iespējas gūt lielus ienākumus salīdzinājumā ar latviešiem?’, latvieši biežāk nekā cittautieši ir norādījuši, ka krievvalodīgajiem ir lielākas iespējas gūt lielus ienākumus salīdzinājumā ar latviešiem. Savukārt cittautieši biežāk nekā latvieši ir minējuši, ka krievvalodīgajiem ir mazākas iespējas nekā latviešiem gūt lielus ienākumus.

Tomēr jāuzsver, ka lielākā daļa aptaujāto (74% latviešu un 62% cittautiešu) minējuši, ka gan latviešiem, gan krievvalodīgajiem ir vienādas iespējas iegūt lielus ienākumus.

Kopumā varam secināt, ka zināmai sabiedrības daļai ir raksturīga nevienlīdzības sajūta, kas izriet no stereotipiem par ierobežotu pieeju noteiktiem resursiem salīdzinājumā ar citu grupu. Saskaņā ar H. Blumera grupu pozīcijas modeļa koncepciju¹ tas var kalpot par pamatu aizspriedumiem vienai grupai pret otru.

Ģimenes locekļu, radnieku, draugu un darba kolēģu tautība

Etnisko attiecību spilgts raksturojums ir jauktas laulības, kā arī jaukti darba kolektīvi un draugi no citām etniskām grupām.

Etniskā miera un stabilitātes rādītājs ir jauktās laulības. Aptaujas dati apstiprina, ka Latvijā joprojām ir stabils jaukto laulību skaits: katrā piektajā latviešu ģimenē ir arī krievu un citas tautības ģimenes locekļi. Vēl biežāk citu tautību pārstāvji sastopami starp radniekiem.

Draudzība tiek uzskatīta par izteikti vienlīdzīgu situāciju, kas lielā mērā veicina pozitīvas attieksmes vispārināšanu, tādējādi mazinot aizspriedumus, it īpaši, vairākuma pārstāvju vidū.² Aptaujas dati liecina, ka daudziem latviešiem ir draugi un kolēģi no citām etniskām grupām (15.zīm).

Tas, ka gados jaunāki latvieši biežāk kontaktējas ar cittautiešiem, mudina domāt, ka nav pamata etniskās spriedzes pieaugumam nākotnē.

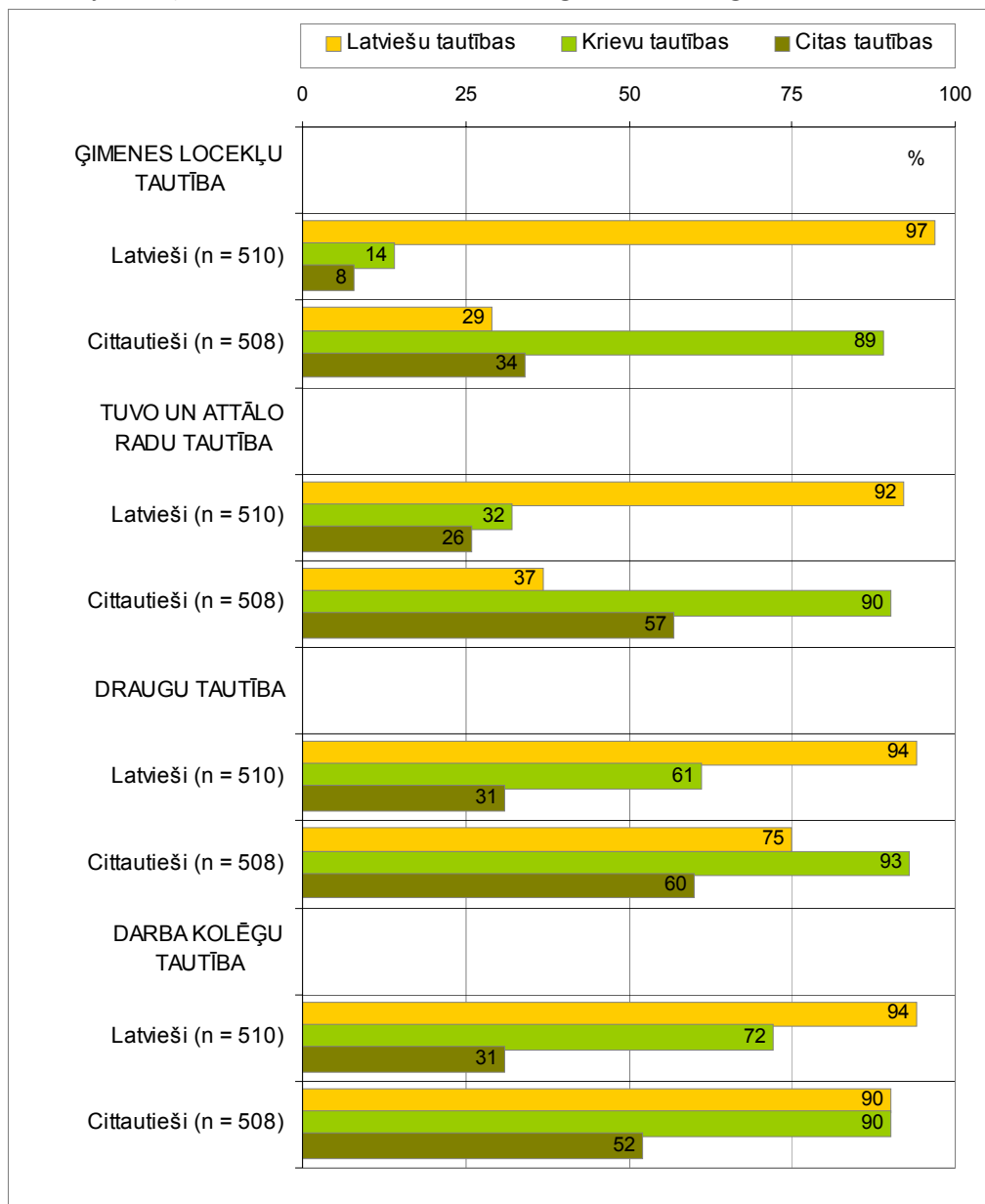
Līdzīga situācija novērojama arī, analizējot cittautiešu atbildes. Cittautiešu ģimenes locekļu vidū ir gan latvieši (29%), gan citu etnisko grupu piederīgie. Trešajai daļai cittautiešu latvieši ir arī radu vidū. 75% cittautiešu apgalvo, ka viņiem ir draugi latvieši, bet 90% latvieši ir kolēģu vidū.

Kopumā šie dati ļauj izdarīt secinājumu, ka indivīdu līmenī pastāvošie kontakti stabilizē etnisko situāciju Latvijas sabiedrībā, mazina konflikta iespējamību starp etniskajām/lingvistiskajām grupām, neskatoties uz situācijām, kas abas puses sanikno.

¹ Blumer H. (1958) Race prejudice as a sense of group position. *Pacific Sociological Review*, 1.

² Mackie D.M., Smith E.R. (1998) Intergroup relations: Insights from a theoretically integrative approach. *Psychological Review*, 105.

15. zīmējums. Ģimenes locekļu, radnieku, draugu, darba kolēģu tautība.

Latviešu un krievu, cittautiešu un latviešu savstarpējās attiecības

Lai gūtu izpratni par dažādu etnisko grupu savstarpējām attiecībām, respondentiem lūdza raksturot savas attiecības ar citām tautībām: latviešiem savas attiecības ar krieviem, bet cittautiešiem – ar latviešiem. Vērtējums bija jāsniedz desmit ballu skalā (vērtība 1 – naidīgas attiecības; vērtība 10 – draudzīgas attiecības) Lai dati būtu vieglāk pārskatāmi, tika aprēķināta vidējā vērtība.

Interesanti, ka abas aptaujāto grupas savas attiecības ar otru grupu vērtē kā drīzāk draudzīgas: latviešu vērtējuma vidējā balle 7,8, bet cittautieši savas attiecības ar latviešiem vērtē kā vēl draudzīgākas (8,4).

No latviešiem draudzīgākas attiecības ar krieviem ir Latgalē dzīvojošajiem, bet mazāk draudzīgas - Kurzemē dzīvojošajiem. Pētījuma dati liecina, ka savstarpējās attiecības ietekmē abu tautību pārstāvju sociālā distance un kontaktēšanās biežums – jo lielāka sociālā distance un nav kontakta ar citu tautību pārstāvjiem, jo biežāk latvieši attiecības ar krieviem vērtē kā mazāk draudzīgas, un otrādi.

Cittautiešu vidū savas attiecības ar latviešiem kā visdraudzīgākās vērtē Kurzemē dzīvojošie cittautieši, vecumā no 61 līdz 74 gadiem, biežāk cittautieši ar augstāko izglītību. Līdzīgi kā latviešu vidū, arī cittautiešu vērtējumu ir ietekmējusi sociālā distance un kontaktu biežums starp cittautiešiem un latviešiem, t.i., jo mazāka sociālā distance un ciešāks kontakts, jo biežāk attiecības tiek vērtētas kā draudzīgas.

Etnisko attiecību novērtējums Latvijā

Latviešiem un cittautiešiem lūdza novērtēt etniskās attiecības Latvijā pašreiz, salīdzinot tās ar laiku pirms dažiem gadiem, kā arī raksturot etniskās attiecības pēc pieciem gadiem. Salīdzinot abu mērķa grupu sniegtās atbildes, jāsecina, ka atšķirības nav novērojamas.

Pašreiz etniskās attiecības lielākā daļa latviešu un cittautiešu vērtē kā apmierinošas. Salīdzinājumā ar laiku pirms dažiem gadiem, etniskās attiecības kā apmierinošas vērtē gandrīz tikpat liela daļa respondentu. Attiecīgi pēc pieciem gadiem vairākums respondentu sagaida, ka etniskās attiecības uzlabosies vai saglabāsies apmierinošas kā līdz šim. Jāpiebilst, ka daļai respondentu bija grūti prognozēt etniskās attiecības pēc pieciem gadiem.

PERSONĪBAS ĪPAŠĪBAS UN ETNISKĀ NOROBEŽOŠANĀS

Lai noskaidrotu stereotipu un neiecietības saknes, pētnieki nereti pievēršas personības īpašību izpētei. Vienu no šādām pieejām izstrādājis M. Rokičs (M.Rocaech), kura idejas tālāk attīstījuši citi pētnieki, piemēram, Gibsons un Dačs, (Gibson&Duch, 1992)¹.

Pētnieki balstās uz hipotēzi, ka cilvēki ar noteiktām personības īpašībām ir vairāk orientēti uz neiecietību un stereotipu atražošanu nekā pārējie. Personības īpašību mērījumiem tika izvēlēta *dogmatisma* skala (noslēgtība, neelastība – atvērtība jaunām atziņām). Mūsu pētījumā uzdevums bija noskaidrot, kādām sabiedrības grupām lielākā mērā piemīt *dogmatiskas* personības īpašības.

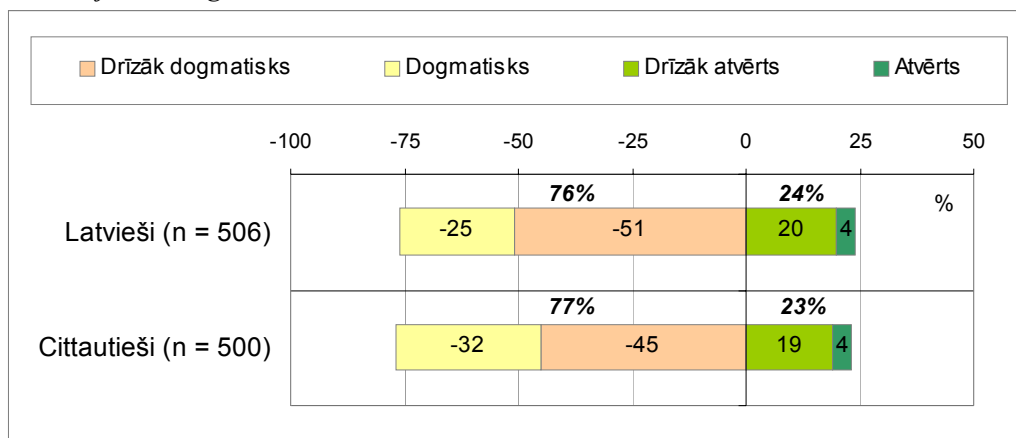
Dogmatisma indeksa izveidei pētījuma anketā tika iekļauti četri izteikumi – ‘Cilvēki iedalās divās grupās - tajos, kas tiecas pēc patiesības un tajos, kas ir pret to’, ‘Jebkura grupa, kas pieļauj dažādus viedokļus savu dalībnieku vidū, nevar ilgi pastāvēt’, ‘Cilvēkiem ir dažādi uzskati par lietām, bet pareizs var būt tikai viens’, ‘Kopumā vislabāk ir izvēlēties draugus un partnerus ar tādiem uzskatiem un gaumi, kas ir līdzīgi maniem’.

Pēc indeksa izveides tika iegūti sekojoši rezultāti – daudziem latviešiem un cittautiešu raksturīgi pasauli uzlūkot melnbaltās krāsās, dzīvot pārliecībā, ka patiesība ir tikai viena patiesība: tikai aptuveni katrs ceturtais latvietis un katrs ceturtais cittautietis savā domāšanā ir brīvi un atvērti jaunām atziņām (sk.16.zīm.).

Dogmatisma indeksa sociāli demogrāfiskais profils atklāj sekojošu tendenci - jo respondenti ir vecāki, jo viņu skatījums ir dogmatiskāks. Attiecīgi, jo aptaujātie ir jaunāki, jo elastīgāki savā domāšanā. Šāda tendence ir vērojama gan latviešu, gan cittautiešu vidū.

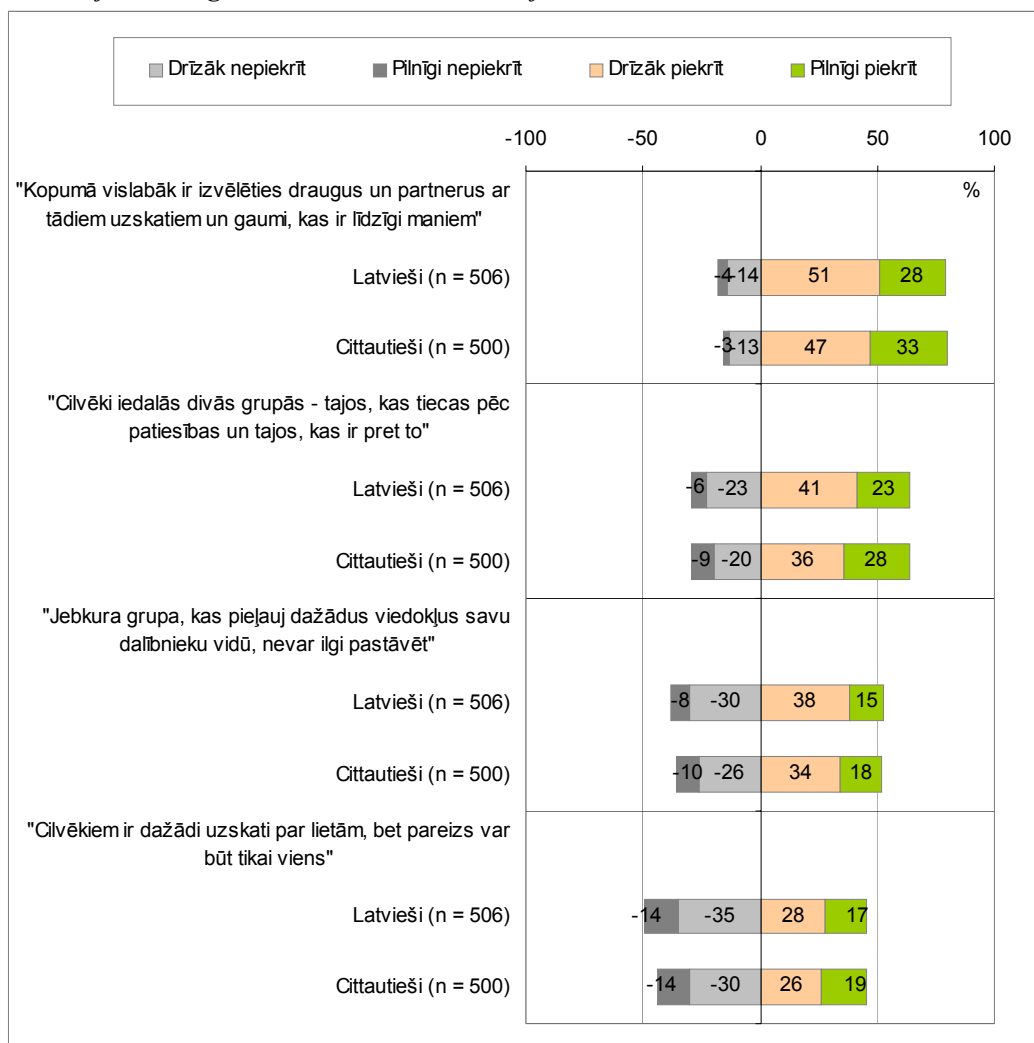
Saistība vērojama arī starp *dogmatisma* indeksu un *norobežošanās - atvērtības* indeksu, proti, cilvēkiem ar dogmatiskas domāšanas iezīmēm ir raksturīgi norobežoties no citu tautību un reliģisko piederību pārstāvjiem, bet savā domāšanā elastīgāki cilvēki ir atvērtāki saskarsmei ar cilvēkiem no citām etniskām grupām.

16. zīmējums. *Dogmatisma* indekss.

¹ Gibson, J.L., Duch, R.M. (1992). *Anti-Semitic Attitudes of the Mass public: Estimates and Explanations based on a Survey of the Moscow Oblast. Public Opinion Quarterly*, Vol.56:1-28.

17. zīmējums. Dogmatisma indeksu raksturojošie izteikumi.

Katru dogmatisma indeksu veidojošo izteikumu atsevišķi var aplūkot 17.zīmējumā. Redzams, ka uz visiem četriem izteikumiem latviešu un cittautiešu atbildes praktiski neatšķiras. Tas nozīmē, ka abas aplūkojamās grupas - gan latvieši, gan cittautieši pēc sava domāšanas stila (dogmatiska – atvērta jaunām atziņām) ir līdzīgi, un samērā liels dogmatiski ievirzīto īpatsvars abās grupās var kalpot kā riska faktors etnisku stereotipu atražošanai un neiecietībai pret citām sabiedrības grupām.

NĀKOTNES VĪZIJAS

Etnisko grupu viedokli par Latvijas sabiedrības modeli nākotnē

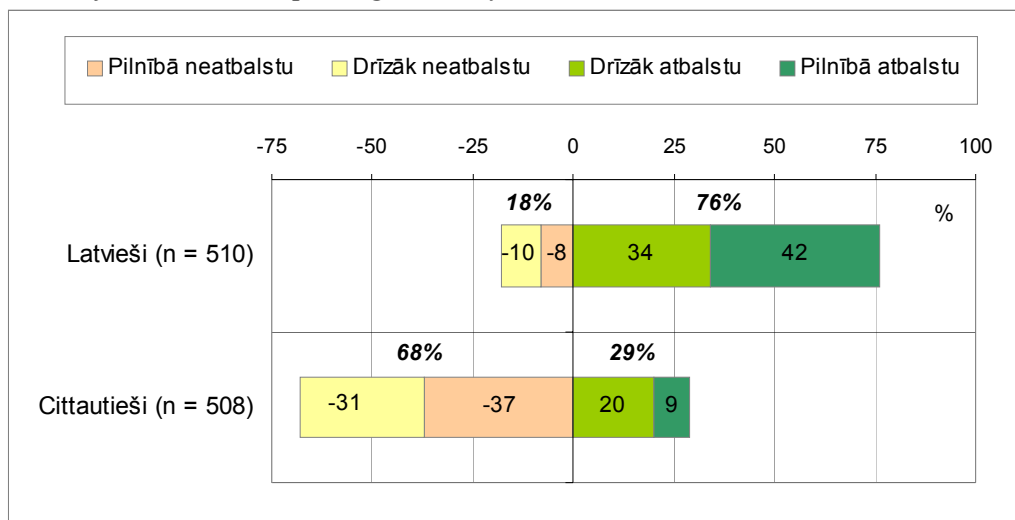
Interesants ir sabiedrības viedoklis par vēlamo Latvijas modeli nākotnē. Lielākā daļa latviešu (84%) un cittautiešu (82%) ir līdzīgās domās, ka *'ir jāpanāk, lai Latvija būtu vienota, vienas kopienas sabiedrība, kurā dzīvo dažādu tautību cilvēki'*. Pretēju uzskatu, ka *'Latvija var būt arī divkopienu sabiedrība, kurā latvieši un krievvalodīgie dzīvo vairāk nošķirti un maz kontaktējas savā starpā'*, atbalsta neliela daļa aptaujāto (6% latviešu un 9% cittautiešu).

Gandrīz tāda pati viedokļu vienprātība starp latviešiem un cittautiešiem ir attiecībā uz latviešu un citu tautību dzīves veidiem Latvijā. Vairākums latviešu (61%) un cittautiešu (72%) uzskata, ka atšķirības dzīves veidā nav lielas vai arī to nav vispār. Tikai procentuāli neliela daļa aptaujāto domā, ka dzīves veida atšķirības ir *'diezgan lielas'* (latvieši – 30%; cittautieši 21%).

Attieksme pret izglītības reformu mazākumtautību skolās un krievu valodu kā otro valsts valodu

Latviešu un cittautiešu uzskati ievērojami atšķiras jautājumos par izglītības reformu mazākumtautību skolās un krievu valodu kā otro valsts valodu. Kā redzams 18. zīmējumā, tad lielākā daļa latviešu atbalsta izglītības reformu mazākumtautību skolās, bet cittautieši pretēji – vairumā gadījumu to neatbalsta. Vērojama tendence, ka latviešu vidū visbiežāk izglītības reformu atbalsta gados vecāki cilvēki. Savukārt cittautiešu vidū veci cilvēki visbiežāk neatbalsta reformu.

18. zīmējums. Attieksme pret izglītības reformu mazākumtautību skolās.

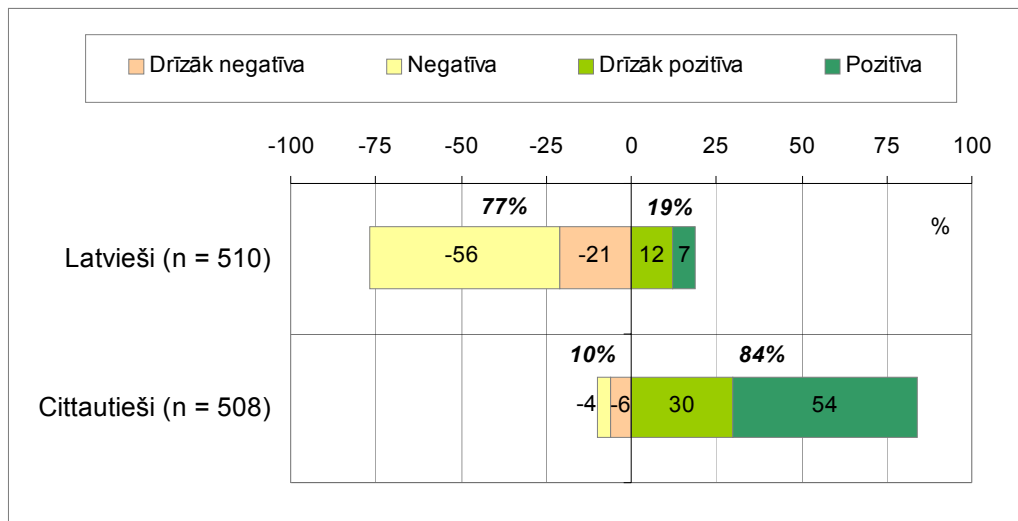
Nemot vērā, ka izglītība ir viens no galvenajiem resursiem, viedokļu konflikts attiecībā uz to uzskatāms par ievērojamu etniskās netolerances palielināšanās nosacījumu gan no latviešu, gan cittautiešu puses.

Lielākajai daļai latviešu ir noliedzoša attieksme pret krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanu Latvijā. Izteikti noliedzošu attieksmi visbiežāk pauduši gados vecāki cilvēki. Attiecīgi vairākums cittautiešu atbalsta krievu valodu kā otru valsts valodu, biežāk šāda nostāja ir gados vecākiem cittautiešiem (sk.19.zīm.).

Saprotams, ka attieksme pret valodas un izglītības politiku ir cieši saistītas. Arī šajā gadījumā pretējie viedokļi starp latviešiem un cittautiešiem palielina savstarpējas neiecietības risku.

19. zīmējums. Attieksme pret krievu valodu kā otrās valsts valodas ieviešanu Latvijā.

Etnisko grupu viedokļi par mazākumtautību iespējām attīstīt savu kultūru Latvijā

Puse aptaujāto latviešu (53%) domā, ka mazākumtautībām Latvijā ir labas vai pat ļoti labas iespējas attīstīt savu kultūru. Savukārt no cittautiešiem šādās domās ir tikai 34% aptaujāto. Kā apmierinošas iespējas kultūras attīstībai vērtē 33% latviešu un 47% cittautiešu, bet kā sliktas vai ļoti sliktas - pavisam neliela daļa respondentu (7% latviešu un 13% cittautieši).

Šie dati norāda uz to, ka minoritāšu vidū jūtama apdraudētība un resursu ierobežotība savas kultūras attīstībai, kas arī var kalpot par pamatu neiecietībai un stereotipiem attiecībā pret majoritāti.

Materiālais stāvoklis kā etnisko attiecību nosacījums

Neapšaubāmi, ka etniskās attiecības un toleranci ietekmē materiālās dzīves konteksts, kādā dzīvo dažādu etnisko grupu piederīgie. Pētījuma dati liecina, ka spriežot pēc materiālās situācijas pašvērtējuma, latviešu un cittautiešu dzīves apstākļi ir līdzīgi: savu materiālo stāvokli kā labu vērtē 47% latviešu un 43% cittautiešu, bet kā sliktu - 49% latviešu un 53% cittautiešu.

Jāpiebilst, ka apmierinātība ar materiālo stāvokli nosaka arī apmierinātību ar savu dzīvi un darbu – respondenti, kuri savu materiālo stāvokli vērtē kā labu, ir apmierinātāki ar savu dzīvi un darbu nekā tie, kuri savu materiālo stāvokli vērtē kā sliktu.

Gandrīz visi latvieši un cittautieši, kuri ir apmierināti savu pašreizējo materiālo stāvokli, paredz, ka pēc pieciem gadiem viņu materiālais stāvoklis varētu būt aptuveni tāds pats kā tagad vai arī labāks.

Savukārt no latviešiem un cittautiešiem, kuri savu pašreizējo materiālo stāvokli novērtē kā sliktu vai pat ļoti sliktu, tikai maza daļa cer, ka nākotnē viņu materiālais stāvoklis varētu uzlaboties. Turklāt jānorāda uz tendenci, ka latvieši salīdzinājumā ar cittautiešiem ir optimistiskāk noskaņoti attiecībā uz materiālā stāvokļa uzlabošanu nākotnē.

Balstoties uz šiem datiem, varam izdarīt secinājumu, ka daudzu Latvijas iedzīvotāju - gan latviešu, gan cittautiešu neapmierinātība ar savu materiālo stāvokli, dzīvi un darbu var saasināt nedrošības un resursu apdraudētības sajūtu un kalpot par pamatu neiecietībai un aizspriedumiem pret citu sabiedrības grupu.